

KNJIGE O MAKABEJCIMA U HRVATSKOGLAGOLJSKOJ KNJIŽEVNOSTI:

DRUGA KNJIGA O MAKABEJCIMA U HRVATSKOGLAGOLJSKIM BREVIJARIMA¹

Vesna BADURINA-STIPČEVIĆ, Zagreb

Biblijska *Druga knjiga o Makabejcima* (2Mak) izvorno je pisana grčkim jezikom potkraj 2. stoljeća pr. Krista, a sačuvana je i u kasnijim prijevodima, latinskom, sirijskom, aramejskom i drugima. Lekcije iz 2Mak čitaju se u dvadeset i jednom hrvatskoglagoljskom brevijaru iz razdoblja od 13./14. do polovice 16. stoljeća. Najduže lekcije, pet od izvornih petnaest glava, sadrže četiri brevijara: *Vatikanski brevijar 5*, *Brevijar Vida Omišljanina*, *Moskovski i II. novljanski brevijar*. Uočljive su dvije matice prijevoda, prvu čine tekstovi u *Brevijaru Vida Omišljanina* i kraći tekstovi u *I. vrbničkom*, *Padovanskom*, *Pašmanskom*, *Dragučkom*, *Metropolitanskom*, *Mavrovu brevijaru*, *Vatikanskom brevijaru 10* i *Brevijaru Arhiva S. Petra u Rimu*. Ovi brevijari uglavnom pripadaju krčkoistarskoj skupini kodeksa, koja se ističe tradiranim starozavjetnim prijevodima. Drugu maticu čine lekcije u brevijarima zadarskokrbavske skupine, čiji su tekstovi većinom prilagođeni ili prevedeni prema *Vulgati*. To su dulja čitanja u *Vatikanskom brevijaru 5* i *Moskovskom*, te kraća u *Oxfordskom*, *I. novljanskom brevijaru*, *Dabarskom*, *II. ljubljanskom* i *Prvotisku brevijara*. Tekstovi u *II. novljanskom*, *Vatikanskom brevijaru 19*, *Bribirskom*, *Baromićevu* i *Brozićevu brevijaru* pripadaju »međumatici«, koja se dijelom podudara s prvom maticom, a dijelom se izvodi iz druge. Predlošci hrvatskoglagoljskih tekstova pripadali su latinskim, *Vulgatinim* kodeksima, bliskim korigiranim kodeksima »pariške *Biblije*« iz 13. stoljeća. Po tekstološkim osobinama hrvatskoglagoljska 2Mak pripada onomu sloju hrvatskoglagoljskoga biblijskoga prijevoda koji ne potječe iz ćirilometodske tradicije, već je nastao kasnije prema latinskim liturgijskim uzorima. Glagoljski tekst 2Mak iz *Brevijara Vida Omišljanina* objavljuje se kritički u

¹ Ova je studija nastavak moje studije »*Knjige o Makabejcima* u hrvatskoglagoljskoj književnosti: *Prva knjiga o Makabejcima* u hrvatskoglagoljskim brevijarima«, *Slovo* 54-55, 2006. Neka ondje objavljena poglavlja i citirana literatura odnose se i na hrvatskoglagoljsku *Drugu knjigu o Makabejcima*. Poglavlje »Tekstualna tradicija *Makabejskih knjiga*« ovdje se ponovno objavljuje, jer je neophodno za praćenje teksta. I ova je studija dio moje disertacije, koji je za ovu priliku znatno prerađen.

latiničnoj transliteraciji i s varijantama iz svih ostalih brevijara.

Ključne riječi: Makabejske knjige, Druga knjiga o Makabejcima, hrvatskologoljski brevijari, Brevijar Vida Omišljanina, hrvatskologoljski biblijski prijevodi s latinskoga, Vulgata

TEKSTUALNA TRADICIJA MAKABEJSKIH KNJIGA

Povijest izvora i tekstova *Staroga zavjeta* umnogome je specifična i složena i teško se može usporediti s tradicijom kojega drugoga starovjekog ili novovjekog teksta. Starozavjetne su knjige tradirane ne samo na originalnom hebrejskom i drugim semitskim jezicima – aramejskom i sirijskom – nego i na nesemitskim – grčkom i latinskom. Prema suvremenim istraživanjima, sve se ove tekstološke predaje međusobno razlikuju, pa se ni tekstovi iste tradicije često ne podudaraju.²

Tekstualna tradicija *Makabejskih knjiga*, za razliku od većine drugih starozavjetnih spisa, započinje grčkim rukopisima. Grčki tekst *Prve knjige o Makabejcima* (1Mak) sadrži brojne leksičke i sintaktičke hebreizme, koji svjedoče o postojanju prvobitnoga hebrejskoga originala. *Druga knjiga o Makabejcima* (2Mak) izvorno je pisana grčkim jezikom. Grčki tekst 1Mak i 2Mak tradiran je u tri uncijalna Septuagintina rukopisa: to su *Codex Sinaiticus* (samo 1Mak) iz 4. stoljeća, *Codex Alexandrinus* iz 5. stoljeća i *Codex Venetus* iz 8. stoljeća.

Grčka tradicija *Makabejskih knjiga* nastavlja se u latinskoj predaji, koja je bila još bogatija, raznovrsnija i produktivnija. Tekstovi 1Mak i 2Mak sačuvani su u mnogim ranosrednjovjekovnim latinskim biblijskim rukopisima. Iako su porijeklom predjeronimovski, jer potječu iz starolatinskoga prijevoda *Svetoga pisma (Vetus Latina)*, ovi su tekstovi tradirani u brojnim *Vulgatinim* kodeksima.³ Još je 1743. godine opat Petrus Sabatier objavio tekstove *Prve i Druge knjige o Makabejcima* iz *Vulgatina* rukopisa *cod. Sangermanensis* (početak 9. stoljeća).⁴ Kritički su stare latinske prijevode 1Mak i 2Mak izdali D. De Bruyne i B. Sodar.⁵ Ovo magistralno izdanje temelji se na velikom broju latinskih rukopisa, od kojih najraniji pripadaju

² TALMON 1970: 161.

³ O srednjovjekovnoj tradiciji starolatinskih biblijskih tekstova usp. FISCHER 1985: 404-421.

⁴ SABATIER 1743. (reprint 1976).

⁵ DE BRUYNE-SODAR 1932.

citatima u djelima kršćanskih pisaca sv. Ciprijana i Lucifera Kaljarskoga i datiraju se oko 200. godine. Za tekstualnu predaju 1Mak i 2Mak najznačajniji su sljedeći latinski rukopisi: *L* (cod. *Lugdunensis* 356, 9. st.), *X* (cod. *Matrit. Univ.* 31, kraj 9. st.), *G* (cod. *Sangermanensis Paris. B. N.* 11.553, 9. st.), *V* (*Vulgata*) i *B* (cod. *Boloniensis Univ.* 2571, 11-12. st.). Tim rukopisima mogu se dodati i dva rukopisa iz biblioteke Ambrozijane, *M* i *P*, iz 11. stoljeća.

Prednost u starini teksta pripada rukopisu *L*. Iako je ovaj rukopis mlađi od nekolicine *Vulgatinih* kodeksa, njegov je tekst *Makabejskih knjiga* arhaičniji.⁶ To potvrđuju citati 1Mak i 2Mak u djelima kršćanskih pisaca (osobito sv. Ciprijana). Prema De Bruyneu, tekstovi 1Mak i 2Mak u rukopisima *L X G* i *M*, bez obzira što pripadaju različitim tekstološkim grupama, predstavljaju stari predjeronimovski, latinski prijevod *Biblije*, tzv. *Vetus Latina* ili *Itala*. Ovom tekstualnom sloju ne pripadaju rukopisi *P* ni *B*.

Vulgatin tekst (*V*) izvodi se iz grupe *L X G* i *B*, ali sadrži i elemente revizije prema grčkomu tekstu.⁷ Dok su stariji autori, npr. Sabatier, revidiranje prema grčkomu predlošku pripisivali sv. Jeronimu, De Bruyne drži da se ta pretpostavka teško može dokazati.⁸ *Vulgatin* tekst 1Mak vrlo je vrijedan i za grčku rukopisnu tradiciju ove knjige. Naime, *V* prati neki izgubljeni grčki tekst koji je, čini se, stariji i tradiraniji od sačuvanih grčkih tekstova.⁹

Vulgatini kodeksi, koji sadrže 1Mak i 2Mak i koje je De Bruyne uvrstio u svoje izdanje, jesu sljedeći: *A* (cod. *Amiatinus*, 8. st.), *K* (cod. *Cavensis*, 9. st.), *M* (cod. *Ambianensis II*, 8. st.), *O* (cod. *Monacensis* 9668, 8. st.), *G* (cod. *Sangallensis* 12, 8. st.), *E* (cod. *Aemilianensis*, 10. st.), *L* (cod. *Legionensis*, 920. g.), *B* (cod. *Burgensis*, 10. st.), *V* (cod. *Vallicellianus*, 9. st.), *D* (cod. *Metensis*, 9. st.), *H* (*textus hispanus* = LBE ili LB) i tri izdanja: *editio Veneta Hailbrunn* (jedno od prvih venecijanskih izdanja Vulgate iz

⁶ *Idem*, XVI-XXIII.

⁷ Karakteristike *Vulgatina* teksta opisaću detaljnije upravo stoga jer je njegova tradicija važna za hrvatskoglagoljske tekstove 1Mak i 2Mak. Termin *editio vulgata* originalno potječe još od sv. Jeronima. U komentarima na proroke Izaiju i Ezekiela Jeronim je *Septuagintu* ili njezin starolatinski prijevod nazvao *editio vulgata*. Tek od početka 8. stoljeća Jeronimov se prijevod *Biblije* može smatrati *Vulgatom*, jer su do toga vremena podjednako bili cijenjeni i prepisivani i stariji latinski prijevodi. Današnji pak termin *vulgata editio* upotrebljava se od Tridentskoga koncila. Usp. SUTCLIFFE 1948.

⁸ DE BRUYNE-SODAR 1932: XXXII.

⁹ DE BRUYNE 1922: 31.

1476.), *editio Sixtina* (izdanje iz 1590. koje je navodno prerađivao i sam papa Siksto V.) i *editio Clementina* (popravljeni izdanje *editio Sixtina* tiskano za pape Klementa VIII. tri puta: 1592., 1593. i 1598.).

DRUGA KNJIGA O MAKABEJCIMA

SADRŽAJ: *Druga knjiga o Makabejcima* dijelom opisuje iste povijesne događaje kao i *Prva knjiga*. Obuhvaćen je kraći period, od 176. godine pr. Kr. (događaji pri kraju vladanja Seleuka IV., prethodnika Antioha IV. Epifana) do pobjede Jude Makabejca nad Nikanorom, 160. godine pr. Kr. Dok, naime, 1Mak opisuje borbu svih petoro braće Makabejaca koja završava smrću posljednjega brata Šimuna, dotle 2Mak ocrta vojne pohode samo Jude Makabejca.

2Mak sadrži ukupno petnaest glava koje se mogu razvrstati u više dijelova, a svima su u središtu događaji oko jeruzalemskoga Hrama.

1. *Uvod*¹⁰ (1,1–2,32)

a) *Pisma egipatskim Židovima* (1,1–2,18) – Knjiga počinje prijepisom dvaju pisama jeruzalemskih Židova, koji pozivaju egipatske Židove da i oni svetkuju novi Blagdan posvete Hrama (Hanuku) na 25. dan mjeseca kisleva. Opisom čudesne vatre koja se pojavila kada je Nehemija prinio žrtve, pokušava se kod egipatskih Židova potaknuti zanimanje za sudbinu Hrama, središta židovskoga vjerskoga života.

b) *Piščev predgovor* (2,19–32) – U predgovoru autor opisuje svoju namjeru da veliko petosveščano djelo Jasona Cirenca o povijesti Jude Makabejca i njegove braće zbije u jednu knjigu. Sljedećom usporedbom pisac opisuje svoju metodu: »Kao što se graditelj nove kuće mora pobrinuti za čitavu zgradu, a onaj koji je ukrašuje i oslikava voštanim bojama treba da misli što dolazi u obzir za ukrašavanje, tako treba da bude u našem poslu. Udubiti se u stvar, istraživati izvore i zalaziti u pojedinosti – to je dužnost pisca povijesti. A onomu koji sažima treba dopustiti da bude kratak u izlaganju, kloneći se iscrpne povijesti«. (2Mak 2,29–32).¹¹ Autor 2Mak, jedini od biblijskih pisaca, na ovome mjestu jasno određuje kojoj će književnoj vrsti pripadati njegovo djelo.¹²

¹⁰ Naslovi poglavlja preneseni su iz hrvatskoga izdanja BIBLIJA. 1994.

¹¹ Ovaj i sljedeći biblijski citati potječu iz izdanja BIBLIJA. 1994.

¹² DELCOR 1989: 494

2. *Prije očišćenja Hrama* (3,1–10,9) – Opisan je početak seleukidskih progona Židova i ratovi koje je Juda Makabejac vodio do očišćenja hrama. Bilo je nekoliko povoda židovskoj borbi: takav je bio pokušaj sirijskoga kralja Seluka IV Filopatora da preko državnoga upravitelja Heliodora opljačka jeruzalemski hram i otme njegovo blago (3,1-40), zatim brutalno pljačkanje hrama za vladavine Antioha IV. Epifana i progoni Židova koji nisu htjeli prihvatiti grčke običaje i grčku religiju (4,1–6,31), te mučenička smrt starca Eleazara i sedmorice braće (7,1-41). Opisano je i kako Judina vojska pobjeđuje vojskovođe Nikanora, Timoteja i Bakhida, oslobađa i opet posvećuje jeruzalemski hram.

3. *Nakon čišćenja Hrama* (10,10–15,37) – Prikazane su Judine borbe i u drugim palestinskim gradovima. Opisom pobjede nad vojskovođom Nikanorom završava 2Mak.

4. *Pogovor* (15,38-40) – U vrlo kratku pogovoru pisac se obraća čitatelju i moli za oproštaj ako mu nije uspjelo sve opisati onako kako je htio.

NASTANAK: Knjiga je izvorno napisana na grčkom jeziku. U starini su obje *Makabejske knjige* bile nazvane zajedničkim imenom Μακκαβαϊκα, a prvi je Klement Aleksandrijski za 2Mak upotrijebio naziv ἡ τῶν Μακκαβαίων ἐπιτομή.¹³ Naslov 2Mak prema najstarijem Septuagintinu rukopisu *Alexandrinus* glasi Ἰουδα τοῦ Μακκαίου (sic!) πράξεων ἐπιστολή, a u većini minuskulnih rukopisa Μακ(κ)αβαίων β'.

Autor ne spominje svoje ime, ali prema njegovoj velikoj brizi za jeruzalemski hram i kultiviranu grčkom stilu, moglo bi se zaključiti da je bio jeruzalemski Grk.¹⁴ U predgovoru autor navodi glavni izvor iz kojega je crpio građu: »Sve je to Jason Cirenac ocrtao u pet knjiga, a mi ćemo pokušati da zbijemo u jedno djelo«. (2Mak 2,23). O tom Jasonu Cirencu, međutim, ne znamo ništa osim spomena u 2Mak. Za razliku od autora 1Mak, jeruzalemski autor 2Mak nije bio zagovornikom hasmonejaca. Stoga su njegovi teološki pogledi bliski farizejima, pa valja zaključiti ili da je njima pripadao, ili da je bio sljedbenikom te tradicije. Može se reći da autora 2Mak više zanima teologija nego povijest, te da je vješt pripovjedač, napose dobar poznavatelj helenističke prozne tradicije.

¹³ HABICHT 1976: 169.

¹⁴ DELCOR 1989: 463-464; HABICHT 1976: 170.

No, čini se da bi 2Mak mogla biti i djelo više autora, jer strukturalna analiza teksta pronalazi tri različita književnotekstološka sloja: najopsežnije je samo Jasonovo djelo u skraćenu obliku (3,1–15,36), drugi sloj (2,19-34; 4,17; 5,17-20; 6,12-17; 15,37-39) pripadao bi anonimnomu sastavljaču, koji je vjerojatno i dodao prvo uvodno pismo, dok je u drugomu uvodnomu pismu, a možda i u gl. 7. i 12,43-45; 14,37-46; 15,36 vidljiva ruka zadnjega priređivača.¹⁵

Postoje različita mišljenja o dataciji 2Mak.¹⁶ Pismo kojim knjiga započinje potječe iz 124. g. pr. Kr., pa se pretpostavlja da je 2Mak mogla nastati i u posljednjoj četvrtini 2. st. pr. Kr., dakle nešto prije 1Mak. Kao i kod 1Mak, i ovdje je *terminus ad quem* rimsko zauzeće Jeruzalema, 63. g. pr. Kr., jer je prema epilogu 2Mak, Jeruzalem još pod židovskom vlašću.

KNJIŽEVNE OSOBINE: Jedna od osnovnih namjera autora 2Mak bila je potaknuti židovske sunarodnjake da počnu slaviti blagdan Posvećenja Hrama. Zbog toga svaki dio djela obiluje retoričkim figurama. Počam od prvoga prizora, u kojemu su dočarani mir i radost hramske službe u vrijeme svećenika Onije, pa do posljednjega, gdje se dramatično pripovijeda o Nikanorovoj smrti i blagdanu – koji će kasnije biti ustanovljen kao spomen na te događaje – čitatelj se osjeća uključenim u zbivanja opisana u gradacijskome slijedu sve većim intenzitetom.

Upravo zbog toga jer strukturom teksta 2Mak djeluje na maštu i osjeća je čitatelja, književni povjesničari smatraju da pripada književnoj vrsti tzv. »patetične povijesti«. ¹⁷ Ta se helenistička prozna vrsta odlikovala uljepšanim jezikom, kontrastima na stilskoj i sadržajnoj razini, raznovrsnim preuveličavanjima. Sve te stilske postupke susrećemo u 2Mak: česte igre riječi, brojne metafore, paralelizme, antiteze, hijazme. Autor 2Mak osobito je sklon upotrebi rijetkih riječi i paralelnom ili antitetičnom slaganju riječi ili rečenica.¹⁸ Utjecaj helenističke prozne tradicije ogleda se i u načinu na koji je grčki antropomorfizam prilagođen židovskoj religiji: ovdje »nebeska pomoć« (1Mak 16,3) postaje nebeskim ukazanjem (2Mak 3,24-26; 10,29-30;

¹⁵ WEBER 1995: 694.

¹⁶ DORAN 1981: 111-112.

¹⁷ DELCOR 1989: 465-466; DORAN 1981: 43.

¹⁸ DORAN 1981: 44-45.

11,8; usp. 12,22; 15,11-16) i na taj način anđeli u 2Mak pomažu junacima, onako kako su to u grčkoj književnosti činili bogovi.

Na dvama važnim mjestima 2Mak upotpunjuje oskudna povijesna kazivanja iz 1Mak. Opisana je uloga koju su veliki židovski svećenici imali u procesu helenizacije (2Mak 4), čime je pojašnjen uzrok židovsko-grčkoga sukoba. Opisom pak sporazuma s Lizijom (2Mak 11) bolje je razjašnjena sama obnova Hrama. Osim povijesno vjerodostojnih opisa u 2Mak postoje i historijski neutemeljeni sadržaji: uvodno je pismo (2Mak 1,10-18) datirano 124. g. pr. Kr., dakle potječe iz godine posvećenja Hrama; opis Antiohove smrti (2Mak 1,13-16) u bitnim se elementima razlikuje ne samo od opisa kod Polibija, Apijana i 1Mak 6,1-16, nego i onoga u 2Mak 9; opis sakrivanja svete vode u zdenac i Nehemijino pronalaženje svete vode (1,18-36) dijelovi su pučke predaje o Blagdanu svjetlosti.¹⁹ Poznato je da ni neki drugi odlomci nisu povijesno točni (npr. odlomak 2Mak 2,1-12 koji se podudara s apokrifom o Jeremiji). Takvo ne odveć jasno razlikovanje povijesno neutemeljena kazivanja od povijesno dokumentiranih izvora, obilježje je »pateitične povijesti«, književne vrste čiji je 2Mak reprezentativni uzorak.

HRVATSKOGLAGOLJSKI BREVIJARSKI TEKSTOVI DRUGE KNJIGE O MAKABEJCIMA

IZVORI: Hrvatskoglagoljski tekstovi *Druge knjige o Makabejcima* nalaze se u biblijskim čitanjima liturgijskih knjiga – brevijara. U kronološkom popisu izvora donosim kratak opis svakoga brevijara s relevantnim bibliografskim činjenicama.²⁰

*Vb*₁ – *I. vrbnički brevijar*, 13./14. st., Vrbnik, Župni ured. Pergamena, ff. 259, 35x27 cm, fol. 257-258: 2Mak 1,1-5; 7-10; 13-16.

L: VAJS 1910: LXIX-LXXII; ŠTEFANIĆ 1960: 329-335.

Oxf – *Oxfordski brevijar-misal*, 14. st., Oxford, Bodleian Library, MS. Canon. lit. 172. Pergamena, ff. 410, 15x10,2 cm, fol. 182-183v: 2Mak 1,1-30.

L: TADIN 1953: 152-156; FRANOLIĆ 1994: 17.

Pad – *Padovanski brevijar*, sredina 14. st., Padova, Biblioteca Uni-

¹⁹ DORAN 1981: 6-11.

²⁰ Izvore sam istraživala prema fotografijama glagoljskih rukopisa koje se nalaze u Knjižnici Staroslavenskoga instituta ili prema izdanjima glagoljskih kodeksa.

versitaria, MS 2282. Pergamena, ff. 308, 14x21,5 cm, fol. 301v-302v: 2Mak 1,1-5; 7-10; 13-16.

L: TANDARIĆ 1977: 129-147.

Vat₅ – *Vatikanski brevijar 5*, sredina 14. st., Rim, Bibl. Apostolica Vaticana, Borg. illir. 5. Pergamena, ff. 248, 31x22 cm, fol. 226-230v: 2Mak 1,1-5,27.

L: VAJS 1910: XLV-XLVIII; DŽUROVA-STANČEV-JAPUNDŽIĆ 1985: 152-154.

Pm – *Pašmanski brevijar*, druga pol. 14. i 15. st., Zagreb, Arhiv HAZU, III b 10. Pergamena, ff. 414, 27,5x20,5 cm, fol. 175-176: 2Mak 1,1-29.

L: VAJS 1910: LXXXIII-LXXXVII; ŠTEFANIĆ 1969: 105-112.

VO – *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396, Beč, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. slav. 3. Pergamena, ff. 468, 35x27 cm, fol. 421v-431: 2Mak 1,1-5,27.

L: VAJS 1910: LXI-LXVI; BIRKFELLNER 1975, 57-61; FUČIĆ 1996.

Drag – *Dragučki brevijar*, 1407, Zagreb, Arhiv HAZU, III b 25. Pergamena, ff. 195, 29,3x20,6 cm, fol. 163v-164v: 2Mak 1,1-2,14.

L: MILČETIĆ 1911: 36-38; ŠTEFANIĆ 1969: 117-120.

MR₁₆₁ – *Metropolitanski brevijar*, 1442, Zagreb, Metropolitanska knjižnica, MR₁₆₁. Pergamena, ff. 469, 19,5x13 cm, fol. 238-239: 2Mak 1,1-5; 7-10; 13-16.

L: VAJS 1910: CI-CV; NAZOR 1978: 24.

Mosc – *Moskovski brevijar*, c. 1442-1443, Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, Zbirka Sevastyanov, Fond 270, 51. Pergamena, ff. 245+250, fol. 235-240: 2Mak 1,1-5,27.

L: ŠTEFANIĆ 1960: 431.

N₁ – *I. novljanski brevijar*, 1459, Novi Vinodolski, Župni ured. Pergamena, ff. 466 u dvije knjige; 36x28 cm i 36x24 cm, fol. 226-227v: 2Mak 1,1-2,23.

L: VAJS 1910: XXI-XXV.

Mavr – *Mavrov brevijar*, 1460, Zagreb, NSK, R 7822. Pergamena, ff. 417, 16x11,7 cm, fol. 171-172: 2Mak 1,1-5; 7-10.

L: PANTELIĆ 1965: 94-149.

Vat₁₉ – *Brevijar Vatikanski 19*, 1465, Rim, Bibl. Apostolica Vaticana, Vat. Slav. 19. 3 ff. papira + 384 ff. pergamene, 16,5-17x11,5 cm, fol. 156-157v: 2Mak 1,1-34.

L: JAPUNDŽIĆ 1955: 155-192; DŽUROVA-STANČEV-JAPUNDŽIĆ 1985: 89-92.

Brib – Bribirski brevijar, 1470, Zagreb, Arhiv HAZU, III b 6. Pergamena, ff. 199, 26x19cm, fol. 84-85v: 2Mak 1,1-25; 2,1-22.

L: VAJS 1910: LXXX-LXXXIII; MILČETIĆ 1911: 38-40; ŠTEFANIĆ 1969: 141-145.

Vat₁₀ – Brevijar Vatikanski 10, 1485, Rim, Bibl. Apostolica Vaticana, Borg. illir. 10. 2 ff. papira + 407 pergamene, 16-16,2x11,7 cm, fol. 163-164: 2Mak 1,1-25.

L: VAJS 1910: XLIX-LII; DŽUROVA-STANČEV-JAPUNDŽIĆ 1985: 162-164.

Dab – Dabarski brevijar, 1486, Zagreb, Arhiv HAZU, III c 21. Pergamena, ff. 306, 33x23,5 cm, fol. 110-110v: 2Mak 1,1-27.

L: MILČETIĆ 1911: 45-49; ŠTEFANIĆ 1969: 149-152.

N₂ – II. novljanski brevijar, 1495, Novi Vinodolski, Župni ured. Pergamena, ff. 500, 36x26 cm, fol. 244v-249: 2Mak 1,1-3,17; 4,1-5,27.

L: PANTELIĆ-NAZOR 1977.

SP – Brevijar Arhiva S. Petra u Rimu, 15. st., Rim, Bibl. Apostolica Vaticana, *Cap. S. Pietro, D215*. Pergamena, ff. II+438+2, 16x12,5 cm, fol. 216-217: 2Mak 1,1-7; 20-25.

L: VAJS 1910: LII-LV; MILČETIĆ 1911: 79-80; DŽUROVA-STANČEV-JAPUNDŽIĆ 1985: 185-186.

Lab₂ – II. ljubljanski brevijar, 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ms 163 (stara sign. C 163a/2). Pergamena, ff. 262+176; 30x21 cm i 29,8x21,3 cm, fol. 250-251v: 2Mak 1,1-2,23.

L: VAJS 1910: XVI-XX; MILČETIĆ 1911: 65-69.

PtBr – Prvotisak brevijara, 1491, Venecija, Biblioteca nazionale Marciana, *Breviario glagolitico, Inc. 1235*. Papir, ff. VIII+380, 16,1x11,5 cm, fol. 177v: 2Mak 1,1-15.

L: BAKMAZ-NAZOR-TANDARIĆ 1991; NAZOR 1993: 235-239.

Bar – Baromićev brevijar, Venecija 1493, Zagreb, NSK, RI-16°-1, Papir, ff. 534, fol. 283-284v: 2Mak 1,1-2,3.

L: VAJS 1911: XCIII-CI; GRABAR 1984, 159-180; NAZOR 1993: 240-245.

Broz – Brozićev brevijar, Venecija 1561, Zagreb, Knjižnica HAZU, R 783, Papir, ff. 543, fol. 293-295: 2Mak 1,1-2,3.

L: VAJS 1910: LV-LXI; NAZOR 1978: 71-72.

OPSEG ČITANJA 2MAK U BREVIJARIMA:

VO Vat ₅ Mosc	1,1–5,27
N ₂	1,1–3,17; 4,1–5,27
N ₁ Lab ₂	1,1–2,23
Brib	1,1-25; 2,1-22
Drag	1,1–2,14
Bar Broz	1,1–2,3
Vat ₁₉	1,1-34
Oxf	1,1-30
Pm	1,1-29
Dab	1,1-27
Vat ₁₀	1,1-25
Vb ₁ Pad MR ₁₆₁	1,1-5; 7-10; 13-16
PtBr	1,1-15
Mavr	1,1-5; 7-10
SP	1,1-7; 20-25

2MAK U HRVATSKOGLAGOLJSKIM BREVIJARIMA

Lekcije iz *Druge knjige o Makabejcima* čitaju se u brevijarima posljednje dvije listopadske nedjelje.²¹ Ukupno dvadeset i jedan hrvatskoglagoljski brevijar iz razdoblja od 13./14. stoljeća do polovice 16. stoljeća sadrži čitanja iz 2Mak, i to kronološki ovim redom: rukopisni brevijari, *I. vrbnički (Vb₁)*,

²¹ U sanktoralu osamnaest hrvatskoglagoljskih brevijara od 14. stoljeća do 1561. godine na 1. kolovoza čita se pasija makabejske braće (*Passio s. Machabaeorum*, Bibliotheca Hagiographica Latina 5106). Ova je pasija potvrđena u više izvora, u 7. glavi 2Mak, apokrifnoj *Četvrtoj knjizi o Makabejcima* i djelima crkvenih otaca. Ovi mučenici Makabejci nisu istovjetni s povijesnim Makabejcima, kojih je junačka borba prikazana u *Makabejskim knjigama*. Sedmorica braće bili su okrutno mučeni jer se nisu htjeli odreći svojih židovskih običaja i jesti zabranjeno svinjsko meso. Podvrgnuti su mučeničkoj smrti najvjerojatnije u doba početka makabejskoga ustanka te su dobili ime Makabejci. Pasija makabejske braće u hrvatskoglagoljskim brevijarima podudara se s latinskim, *Vulgatinim* prijevodom 2Mak 7,1-6. Pasiju sam obradila i objavila u BADURINA-STIPČEVIĆ 2005.

Oxfordski (Oxf), *Padovanski (Pad)*, *Vatikanski brevijar 5 (Vat₅)*, *Pašmanski (Pm)*, *Brevijar Vida Omišljanina (VO)*, *Dragučki (Drag)*, *Metropolitanski brevijar (MR₁₆₁)*, *Moskovski (Mosc)*, *I. novljanski (N₁)*, *Mavrov brevijar (Mavr)*, *Vatikanski brevijar 19 (Vat₁₉)*, *Bribirski (Brib)*, *Vatikanski brevijar 10 (Vat₁₀)*, *Dabarski (Dab)*, *II. novljanski (N₂)*, *Brevijar Arhiva S. Petra u Rimu (SP)*, *II. ljubljanski (Lab₂)*, i tiskani, *Prvotisak brevijara (Pt)*, *Baromićev (Bar)* i *Brozićev (Broz)*. Opseg biblijskoga čitanja razlikuje se od kodeksa do kodeksa, jer se međusobno razlikuju korski brevijari s duljim lekcijama za zajedničku molitvu ili pjevanje oficija, odnosno brevijari kraćih čitanja za pojedinačnu, privatnu molitvu. Svi brevijari u kojima se nalaze lekcije iz 1Mak sadrže i čitanja iz 2Mak, osim *II. vrbničkog brevijara*. Samo *I. vrbnički brevijar* sadrži čitanja iz 2Mak, dok su lekcije 1Mak izgubljene u lakuni.

Duljina izvornoga biblijskoga teksta *Druge knjige o Makabejcima* od petnaest glava nije potvrđena ni u jednom kodeksu, a najduže lekcije, prvih pet glava sadrže ova četiri brevijara: *Vat₅*, *VO*, *Mosc*, *N₂*. Ostali brevijari imaju znatno kraće lekcije. Nabrojani su po duljini tekstova 2Mak počevši od najkraćega teksta: *SP* 1,1-7; 20-25; *Mavr* 1,1-5; 7-10; *PtBr* 1,1-15; *Vb₁*, *Pad*, *MR₁₆₁* 1,1-5; 7-10; 13-16; *Vat₁₀* 1,1-25; *Dab* 1,1-27; *Pm* 1,1-29; *Oxf* 1,1-30; *Vat₁₉* 1,1-34; *Bar*, *Broz* 1,1-2,3; *Drag* 1,1-2,14; *Brib* 1,1-25; 2,1-22; *N₁*, *Lab₂* 1,1-2,23; *N₂* 1,1-3,17; 4,1-5,27; *Vat₅*, *VO*, *Mosc* 1,1-5,27. Brevijari u kojima se čita 2Mak ne nižu se po duljini teksta jednako kao brevijari koji sadrže 1Mak. Dosljedno kraćemu tipu brevijara pripadali bi tekstovi 2Mak u *SP*, *Mavr*, *PtBr*, *Vb₁*, *Pad*, *MR₁₆₁*, *Vat₁₀*, *Lab₂*, *N₁*, *Bar*, *Broz*, a dosljedno dužemu tipu brevijara tekstovi u *Vat₅*, *VO*, *Mosc*, *N₂*.

Uspoređujući sve hrvatskoglagoljske tekstove 2Mak i tražeći među njima filijacijske veze i odnose, jasno se mogu prepoznati dvije veće matice prijevoda. Prvu maticu predstavlja tekst u *VO* i kraći tekstovi u brevijarima *Vb₁*, *Pad*, *Pm*, *Drag*, *MR₁₆₁*, *Mavr*, *Vat₁₀* i *SP*. Druga je matica sačuvana u dužim tekstovima brevijara *Vat₅* i *Mosc* i u kraćim tekstovima u *Oxf*, *N₁*, *Dab*, *Lab₂*, *PtBr*. Slično kao kod 1Mak i ovdje tekstovi u brevijarima *N₂*, *Vat₁₉*, *Brib*, *Bar*, *Broz* pripadaju »međumatici« koja se koji put podudara s prvom skupinom tekstova, a koji put s drugom. Prema klasifikaciji hrvatskoglagoljskih kodeksa,²² brevijari *VO*, *Vb₁*, *MR₁₆₁*, *Mavr*, *Pad* pripadaju starijoj, sjevernoj,

²² Usp. TANDARIĆ 1993: 31-35.

krčkoistarskoj skupini, za koju je karakteristično čuvanje starozavjetnih prijevoda prema *Septuaginti* i zadržavanje arhaičnijega jezičnoga stanja. Mlađa pak skupina, južna, zadarskokrbavska okuplja brevijare koji imaju biblijske tekstove većinom prilagođene ili prevedene prema *Vulgati*. Južnoj skupini pripadaju brevijari *Vat₅ Mosc N₁N₂ Lab₂ Dab* koji nose drugu maticu tekstova.

Tekstološke razlike mogu se najjasnije pratiti između dužih tekstova, a manje su uočljive u kraćim tekstovima. Razlikovanje među maticama ponajviše se zasniva na leksičkim varijantama koje se mogu odnositi na samo jednu riječ ili pak na više riječi, pa i rečenica. Neslaganje matica uočljivo je i u različitim ispuštanjima ili dodacima na osnovni tekst ili pak u primjerima pogrešna čitanja ili prevođenja. Velik broj pojedinačnih primjera naveden je u kritičkom aparatu teksta, ali treba izdvojiti primjere koji pokazuju izrazitije razlike. Pri navođenju tekstoloških razlika zanemarene su fonološke ili morfološke varijante već citirane u kritičkom aparatu:

1,1: v' Er(u)s(o)l(i)mê *VO Vb₁ SP Vat₁₀ Pm MR₁₆₁ Drag Pad Mavr*] v Er(u)s(oli)mêhъ *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib in Hierosolymis*; 1,2: pomenu *VO Vb₁ SP Vat₁₀ Pm MR₁₆₁ Drag Pad Mavr Vat₁₉*] v'spom(e)ni (vspom(e)nu) *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib Dab meminerit*; 1,3: velmi *VO Vb₁ SP Vat₁₀ Pm MR₁₆₁ Drag Pad Mavr Dab Bar Broz*] volnimъ *Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib magno*; 1,5: gospodъ *VO SP Vat₁₀ Pm MR₁₆₁ Pad Mavr N₂ Vat₁₉*] om. *Vb₁ Oxf Vat₅ Mosc Drag Lab₂ Brib Dab PtBr Bar Broz om. Vg*; 1,7: Židove *VO Vb₁ SP Vat₁₀ Pm MR₁₆₁ Pad Mav SP N₂ Vat₁₉ Bar Broz Ijudove SP*] Ijudêi *Oxf Vat₅ Mosc Drag N₁ Lab₂ Brib Dab Ijudaei*; 1,7: v lêta siê *VO Vb₁ Vat₁₀ Pm MR₁₆₁ Pad Mavr Vat₁₉ Bar Broz*] v' s(i)hъ l(ê)tihъ *Oxf Vat₅ Mosc Drag Lab₂ N₁N₂ Brib Dab PtBr in istis annis*; 1,8: ras'sêkoše *VO Vb₁ Vat₁₀ Pm MR₁₆₁ Pad Mavr N₂ Vat₁₉ Brib Bar Broz*] pod'žegoše *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib Dab PtBr* prolêše *Drag succenderunt*; 1,8: g(ospod)u *VO Vat₁₀ Pm*] g(ospode)vê *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁N₂ Brib Vat₁₉ PtBr Bar Broz Dominum*; 1,10: Mигъ *VO Vat₁₀ Pm Drag Bar Broz*] sp(a)senie *Vb₁ Oxf Pad MR₁₆₁ Mavr Vat₅ Mosc Lab₂ N₁N₂ Vat₁₉ Brib PtBr salutem*; 1,10: iscêlenъ *VO Vb₁ Pm MR₁₆₁ Drag scênhъ(!) Pad Mavr*] starišinstvi *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ starêšinstviê N₁ senatus* (U tom primjeru prva skupina tekstova ima pogrešan prijevod zbog zamjene lat. riječi *sanatus* (= zdrav, iscijeljen) i *senatus*

(= vijeće staraca); 1,11: velike hvali emu tvorismo *VO Vat₁₀ Pm MR₁₆₁ Drag Bar Broz*] v(e)ličnê dêemь tomu *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib PtBr magnifice gratias agimus*; 1,16: vrat'ca *VO Vat₁₀ Pm Drag Bar Broz* двѣрми *Vb₁ Pad MR₁₆₁*] prih(o)domь *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab aditu*; 1,18: I stvoreno estь *VO Vat₁₀ Pm Drag Bar Broz*] s'tv(o)riti imêjući *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab facturi*; 1,18: sazda oltarь i cr(ь)kvi *VO Vat₁₀ Pm Drag Bar Broz*] saz'danoju c'rkvoju i oltaremь *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab aedificato templo et altari*; 1,19: glubokь *VO Vat₁₀ Pm Drag Bar Broz*] visok' *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab altus*; 1,20: skr'venu *VO SP Vat₁₀ Pm Drag Bar Broz*] tučnu *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab crassam*; 1,23: svršāše se *VO SP Vat₁₀ Pm Drag SP Bar Broz*] s'kon'čal bi se *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab consummaretur*; 1,23: Onatu *VO Onatanu SP Vat₁₀ Pm Drag Vat₁₉ Bar Broz*] Ŗonatoju *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib Dab Ŗonatanu N₂ Jonatha*; 1,24: sim' zakonomь *VO SP Vat₁₀ Pm Drag Bar Broz*] si imijući čin' *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab hunc habens modum*; 1,24: sazdatelju *VO Vat₁₀ Pm Drag Bar Broz*] s'tv(o)ritelju *Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab creator*; 1,31: Egdaže svr'sena bêše žr'tva *VO Drag Bar Broz*] *om. Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib Cum autem consumptum esset sacrificium*; 1,33: êvi se *VO Drag Bar Broz*] obličena b(i)si veći *Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Vat₁₉ Brib manifestata est*; 1,35: darova mnoga *VO Drag*] *add. blagaê Vat₅ Mosc Lab₂ add. bl(a)ga N₁ mnogaê blagaê Brib mnoga blaga Bar Broz multa bona*;

2,3: krêplaše *VO Drag Bar Broz*] svećaše *Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Brib hortabatur*; 2,5: kadil'ni *VO Drag*] tam'êna *Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Brib incensi*; 2,6: znamenajutь *VO Drag*] kazali bi *Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Brib notarent*; 2,9: ponovleniê *VO Drag*] posvećen'ê *Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ N₁ Brib dedicat-ionis*; 2,10: Êkože Solomunь moli i snide oganь s neb(e)se i požrê olovakti *VO Drag Brib*] *om. Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ sic et Salomon oravit et descendit ignis de coelo, et consumpsit holocaustum*; 2,11: iskončan' bi *VO Drag Brib*] sneto b(i)si *Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ consumptum est*; 2,13: i êko svr'senu bibliju *VO Drag Brib*] tajê i služiv sabrali bi t(a)ko *Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ et ut construens bibliothecam*; 2,19: Ot Ijudi že *VO*] Otnjudêže *Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib de Iuda vero*;

3,6: mêden'nikь *VO*] mitnikь *Vat₅ Mosc N₂ aerarium*; 3,8: êmь *VO*] zastupivь *Vat₅ Mosc N₂ agressus*; 3,16: arhierêovo *VO N₂*] ar'hierêistvo

*Vat*₅ *Mosc summi sacerdotis*; 3,19: Onii *VO N*₂] ogniči *Vat*₅ *Mosc Oniam*; 3,31: drugovъ *VO N*₂] rodovъ *Vat*₅ *Mosc amicis*; 3,39: pomoćnikъ *VO N*₂] pomožitelj *Vat*₅ *Mosc adiutor*;

4,8: tri sta i šestъ desetъ *VO]* ·ř· i ·m̃· *Vat*₅ *Mosc N*₂ *trecenta sexaginta*; 4,19: er(u)s(o)l(i)mskihъ *VO]* Er(u)s(oli)movъ *Vat*₅ *Mosc N*₂ *Hieroslymis*; 4,24: c(êsa)rstvie *VO]* arhierêistvie *Vat*₅ *Mosc N*₂ *summm sacerdotium*; 4,28: k c(êsa)ru *VO]* *praem.* ed(i)нь i drugi *Vat*₅ *Mosc N*₂ *utrique ad regem*; 4,35: žalostni bêhu *VO]* trudnonovahu *Vat*₅ *Mosc N*₂ *moleste ferebant*; 4,38: v mêstê v nemže Oniju *VO]* *add.* v' neč'stni voenstvie stvorilъ b(ê)še *Vat*₅ *Mosc* v nečastie stvorilъ bêše *N*₂ *impietatem commiserat*;

5,5: tisuče *VO]* ne malê ·č· *Vat*₅ *Mosc* malo ne ·č· *N*₂ *non minus*; 5,13: I ubiêhu ubo junoti i star'ce *VO]* Bivahu poboi junotъ i starêšihъ *Vat*₅ *Mosc N*₂ *Fiebant ergo caedes iuvenum ac seniorum*; 5,14: êtihъ *VO]* sužni *Vat*₅ *Mosc N*₂ *venundati*; 5,20: previsokuju *VO]* prevelikuju *Vat*₅ *Mosc N*₂ *summa*; 5,27: Ijuda že *VO N*₂] juže *Vat*₅ *Mosc Judas autem*.

Tekst 2Mak potvrđen je i u najstarijem hrvatskoglagoljskom *I. vrbničkom brevijaru*, koji potječe s kraja 13. ili početka 14. stoljeća.²³ Iako je, prema paleografskoj analizi, posljednji dio brevijara koji sadrži 2Mak pisan kasnije, možda čak u 15. stoljeću, hrvatskoglagoljski prijevod 2Mak vrlo je arhaičan. Tekst 2Mak u *Vb*₁ pripada matici krčkih brevijara, vrlo je blizak lekcijama u *Pad MR*₁₆₁ i *Mavr*, ali je na više mjesta različit od teksta u *VO*. U sljedećim primjerima navedene su te leksičke razlike:

1,1: bratii *VO]* bratrii *Vb*₁ *Pad fratribus*; bratiê *VO]* bratrii *Vb*₁ *Pad fratres* – Za oblik *bratrъ*, čije su potvrde rijetke u hrvatskoglagoljskim tekstovima,²⁴ pretpostavlja se da potječe još iz moravskoga razdoblja staroslavenske pismenosti²⁵ i potvrđen je u kanonskim staroslavenskim spomenicima;²⁶

1,1: Ijudêi *VO]* Židomъ *Vb*₁ *Pad Mavr* Židovomъ *MR*₁₆₁ *Iudaeis*;

1,7: skrbi *VO]* pečalъstvo *Vb*₁ pečalstvē *Pad MR*₁₆₁ *Mavr tribulatio* –

²³ Tekst 2Mak u *I. vrbničkom brevijaru* detaljno sam opisala i objavila u latiničnoj transliteraciji, usp. BADURINA-STIPČEVIĆ 1999.

²⁴ RJEČNIK. 2000: 234-236.

²⁵ PENKOVA 1995: 721.

²⁶ SLOVNÍK. 1958, I: 142.

Riječ *pečalbstvo* u ekscerpiranoj građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (dalje u tekstu *Rječnik*)²⁷ potvrđena je u pet brevijarskih tekstova, koji su prevedeni s latinskoga predložka (*sollicitudo, tribulatio*). Prema *Slovníku* riječ *pečalbstvo* nalazi se u češkokrkvenoslavenskim *Besjedama Grgura Velikoga* s istim latinskim paralelama kao u hrvatskoglagoljskim tekstovima;²⁸

1,8: nepovin'nu VO] nevin'nu Vb₁ Pad Mavr *innocentem*;

1,8: g(ospod)u VO] b(og)u Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr;

1,10: erêi VO] zakonnik' Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr – Riječ *zakonnikъ* za lat. *sacerdos* u literaturi je označena kao bohemizam ili panonizam.²⁹ Prema *Slovníku* potvrđena je u ranim staroslavenskim književnim spomenicima koji pripadaju moravskomu i zapadnoslavenskomu jezičnomu području, u *Kijevskim i III. brižinskim listićima*, a najviše potvrda ovoga značenja riječi *zakonnikъ* evidentirano je u apokrifnome *Nikodemovu evanđelju*. Isto tako riječ je potvrđena u češkokrkvenoslavenskim tekstovima, kao što su *Legenda o sv. Vaclavu, Besjede Grgura Velikoga, Služba u čast sv. Ćirila i Metodija*.³⁰ U hrvatskoglagoljskoj rječničkoj građi ovaj je leksem potvrđen na nekoliko biblijskih mjesta u misalima i brevijarima;

1,13: mužъ VO] samъ vovoda *dux*;

1,13: s' besčisl'nimi voi] neizmêrno voin'stvo bêêše Vb₁ Pad Mavr neizmerno voinstvo bê MR₁₆₁;

1,13: crêk(ъ)въ VO] hram' Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr *templo*;

1,13: Nanêe erêê VO] zakonnika Nanina Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr *sacerdotis Nanae*;

1,14: namêstnikъ VO] obitati hote Vb₁ Pad MR₁₆₁ *habitaturus*;

1,15: erêêi VO] zakonnika Vb₁ z(a)k(o)nn(i)ci Pad MR₁₆₁ *sacerdotes*;

1,15: pritvorъ VO] kut'c' Vb₁ Pad kutac' MR₁₆₁ *ambitum*;

1,15: crêkve] hrama Vb₁ Pad MR₁₆₁ *fani*;

1,16: vrat'ca] dvъrmi Vb₁ Pad dvarmi MR₁₆₁ *aditu*;

²⁷ Ekscerpirani korpus glagoljskih izvora pisanih hrvatskokrkvenoslavenskim jezikom obuhvatio je sve rukopisne fragmente do kraja 13. stoljeća, kao i najpotpunije i najstarije rukopise misala, brevijara, rituala, psaltira i pojedine dijelove zbornika iz 14. i 15. stoljeća. Usp. NAZOR 2000: I-VII.

²⁸ SLOVNÍK. 1982, III: 34.

²⁹ REINHART 1980: 47-48; TKADLČÍK 1977: 106-107.

³⁰ SLOVNÍK. 1958, I: 644.

1,16: crêkvi] hrama *Vb₁ Pad MR₁₆₁ templi*;

1,16: i meçuûce] udarajuûce *Vb₁ Pad MR₁₆₁ percusserunt*;

1,16: duža] voevodu *Vb₁ Pad MR₁₆₁ ducem*.

Leksik 2Mak u *Vb₁* i u srodnim mu brevijarima arhaičan je i sadrži riječi rijetke u drugim hrvatskoglagoljskim prijevodima i tekstovima. U prvom redu to se odnosi na leksem *bratrъ*, koji je potvrđen u kanonskim staroslavenskim spomenicima, kao i na riječ *zakonnikъ* (u značenju *sacerdos* ovdje je zabilježena tri puta), čije su potvrde evidentirane u ranim staroslavenskim spomenicima, *Kijevskim* i *III. brižinskim listićima*, a najviše u *Nikodemovu evanđelju*. Navedene leksičke osobine upućuju na bliskost najstarijega hrvatskoglagoljskoga teksta 2Mak, (kao i teksta 1Mak),³¹ i navedenih staroslavenskih tekstova u rano vrijeme prevedenih s latinskih predložaka.

Kao osnovni tekst u kritičkoj obradbi predstaviti ću tekst iz *Brevijara Vida Omišljanina*. Taj kodeks pripada najopsežnijim hrvatskoglagoljskim brevijarima, sadrži 468 pergamentskih listova. Prema bilješki u brevijaru, započeo ga je pisati 11. ožujka 1396. godine pisar Vid iz Omišlja po narudžbi crkve u Roču u Istri, a zadnji dio brevijara, u kojemu se čitaju i *Makabejske knjige*, pisala je neka druga, mlađa ruka. Po bogatstvu i duljini biblijskih tekstova, osobito po cjelovitim starozavjetnim knjigama, ovaj je brevijar vrlo značajan glagoljski rukopis.³² Vidov tekst 1Mak i 2Mak predstavlja jednu od matica hrvatskoglagoljskih prijevoda, i to vjerojatno stariju, oko koje se okupljaju i iz koje se izvode i drugi hrvatskoglagoljski tekstovi. Fonološke, morfološke ili leksičke varijante ostalih brevijara navedene su u kritičkom aparatu, a varijante drugih brevijara, koje su osobito značajne za hrvatskoglagoljski prijevod 2Mak, bit će posebno istaknute.

Brevijar *VO* pisan je poput drugih hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga 14. i 15. stoljeća hrvatskokrkvenoslavenskim jezikom, u kojem se isprepleću stariji, crkvenoslavenski jezični elementi s mlađim, dijalektalnim. U opisu jezičnih karakteristika Vidova brevijara M. Mihaljević razlikuje nekoliko slojeva, grčki sloj, južni (bosanski) sloj, utjecaj narodnoga jezika i latinski sloj.³³ Prisutnost grčkih i latinskih predložaka, arhaičnost tekstova i jezika, tekstološka i leksička slaganja s bosanskim tekstovima, latinični i ćirilčni

³¹ Usp. BADURINA-STIPČEVIĆ 2006: 36-38.

³² BREVIJAR. 1997; FUČIĆ 1996.

³³ MIHALJEVIĆ 1997: 119-138

inicijali, utjecaj govornoga jezika, sve su to elementi koji su djelovali na jezično bogatstvo, ali i na jezičnu neujednačenost Vidova brevijara. To treba imati na umu i pri opisu jezičnih karakteristika tekstova *Makabejskih knjiga*. Od spomenutih slojeva, najjači utjecaj na jezično oblikovanje hrvatskoglagoljskih tekstova 2Mak, kao i kod hrvatskoglagoljskoga prijevoda 1Mak, imat će latinski predložak, a taj je utjecaj najuočljiviji na leksičkoj i sintaktičkoj razini teksta.

Utjecaj pak mlađih jezičnih osobina, utjecaj govornoga jezika, najvidljiviji je u fonologiji teksta. U većini primjera još se čuva znak za poluglas u sredini i na kraju riječi: *mirь* 421c, *vamь, rabomь, vь* 421d, *velikiь, pagubь* 422a, *tgda, imь* 422c, *svkupi* 422d, *veličьstvo* 423c, *trьpimь* 424c, *žrtvь* 424d, *prêdbrečeni* 426b, *mêdenьnika* 426d, *sъstavi* 427a, *sъsegaše* 430b i dr. U mnogim se primjerima *poluglas* bilježi apostrofom: *naprasan'stvê* 421d, *ras'sêkoše* 421d, *žr'ŭi* 422a, 423b, *žr'tvь* 422a, *žr'ŭa* 422d, 423a, *žr'ŭu* 422d, *otvr'zaše, vrat'ca, vr'goše* 422b, *skr'venu* 422c, *dr'va, vr'hu* 422d, *gr'dosti, svr'sena, ol'tara, per'sid'skomu, skr'venь* 423a, *pod'pasati* 424d, *prêd'rečeni* 427a. Mlađi jezični utjecaji vidljivi su u vokaliziranim *poluglasovima*: *va* 422b, 423c, *danь* 422b, *vasь* 422d, *savkuplenie* 423c, *tagda* 423c, 425c, 426c, *savkupi* 423d, *častnomu* 424a, *častanь* 427b, *množastviê* 424b, 427a, *nelagakь* 424b, *zalaê, častiju* 424d, *vlađičastvie* 428b. Čakavska pojačana vokalnost dolazi do izražaja u primjerima: *c(êsa)-rastvie* 424a i *otačastviê* 429d.

Staroslavenska grafija *žd* potvrđena je u primjerima: *takožde* 423d, *potom'žde* 424b, *každo, koeždo* 424c, *odeždeju* 426b, *onêžde, onêmižde* 426c, *viždaše* 427a, *utuždenь* 430b. U obliku *tare* 426b (stsl. *tъžde*) prepoznajemo dvije mlađe jezične pojave, vokaliziranje *poluglasa* i rotacizam. Osim u primjeru *tufa* 428b, *đerv* dolazi u tuđicama i stranim vlastitim imenima: *ŷinazi (ŷinnazi)* 427b, 427c (*gymnasium*), *ŷipatь* 428a, *ŷiiorь* 428a.

Jat se pojavljuje u brojnim korijenskim i gramatičkim morfemima: *v stranê* 421c, *zavêtь, vêr'nimь, v zakonê, lêto, v naprasan'stvê mnozê, lêta* 421d, *ras'sêkoše, sagrêšismo, v Per'sidê* 422a, *mêstu, crêkvi* (2x), *bêhu, razdêliše* 422b, *v dolê, bêše, lêta* 422c, *vrême, va oblacê, vsêhь, krêpki, vêčni* 422d, *v mêstê, pêsni, svêtlosti, prosvêtli* 423a, *zapovêdi* 423b, *va ... pismê* 423c, *grêhь* 423d, *v zakonê, krêpcê* 424a, *v ... postavê, v ... mirê* 424d, *prêdbь* 425c, *promêneneno, v podvizê* 425d, *smêli, sêdêtela* 426a, *lêpa, na sedlê,*

prêdbrečenimi, nêtmь 426b, v ... d(u)sê 426c, dêla, mêdenьnika 426d, po pravdê 427b, prêbivaniê 427c, raz'gnêvav' 428d, bêgь, mêden'nika 429a, prêdateľь 430b, v gnêvê 430c, zvêr'mi 431a.

I m e n i č n a morfologija većinom pokazuje sklonost konzervativnijim oblicima, ali postoje i primjeri utjecaja mlađih jezičnih pojava. Tako u lok. sg. pretežu oblici s nastavkom *-ê*: *v stranê 421c, v zakonê, v naprasanstvê 421d, v Per'sidê 422a, v dolê 422c, va oblacê 422d, v mêtê 423a, 428c, va pismê 423b, v zakonê 424a, 427d, v ... postavê 424d, v ... mirê 424d, v podvizê 425d, na sedlê 426b, v ... dusê 426c, po pravdê 427b, v zlobê 429c, v ... stranê 430a, v gradê 430b, v gnêvê 430c.* Među oblicima instr. sg. ž. r. pretežu crkvenoslavenizmi na *-oju* i *-eju*: *dušeju 421d, vodoju 422d, rukoju 423b, siloju 426a, 430c, slavoju 426b, odeždeju 426b, magloju 426b, mlvoju 426b, zloboju 426c, žrtvoju 426c.* U tekstu se pojavljuju i oblici instr. na *-iju* *-i* osnova: *tihostiju 424b, častiju 424d, vlastiju 425a, celostiju 426a.* Često je genitivni završetak u pluralu nulti nastavak: *žr'tvь 422a, pagubь 422a, 424a, stranь 423d, knjigь 424b, pênezь 425a, graênь 427c, 429c, 429d, otročičь 429d, dêvь 429d, a i genitivni oblici na *-ovь* dobro su potvrđeni: *drugovь 426c, 428c, efebovь 427c, vraždenikovь 427d, načelnikovь 428a, družabnikovь 428c, ščitovь, šlêmovь 429c, Arabovь 429d, zakonovь 429d, gradovь 430b.**

Čuvanje tradicionalnih staroslavenskih oblika očito je i kod *z a m j e - n i č n e* morfologije. Za 1. l. osobne zamjenice potvrđeni su oblici u pluralu, nom. *mi 421d, dat. namь 422b, ak. nasь 423a.* Za 2. l.: nom. sg. *ti 423a, 426c, nom. pl. vi 422b, dat. pl. vamь 421d (3x), 422b i ak. pl. vasь (422a).* Za 3. l. sg. u gen. potvrđen je samo oblik *ego 421d, 422a, 422b, 425c, 426c, 427b, u dat. emu 422a, 423b, 426a, 426c, a u ak. i (m. r.) 422b i nju (ž. r.) 423c.* Pluralni oblici 3. l. lične zamjenice su: u gen. *ihь 422b, 427d (3x) i onêhь 422c, 423b, u dat. imь 422b, 422c, 423b, u ak. e 422d, 425c, one 423d i ihь 425c i u instr. onêmi 423a.* Među povratnim zamjenicama ističe se arhaičan oblik instr. sg. *soboju 423c.* Nekontrahirani su oblici posvojnih zamjenica: u gen. sg. *tvoego 426d, 427b, svoego 423b, 426a, 427a, u lok. sg. tvoemь 423a, svoemь 421d, 422a.* Ostali su oblici: ak. sg. *tvoi 422d, tvoju 422d, svoi 421d, nom. pl. naši 422b, ak. pl. naše 424a, 427b, vaše 422a (3x), svoje 424a, 427b i lok. pl. svoihь 422a.* Od oblika pokaznih zamjenica upotrebljava se zamjenica *svь*: nom. sg. *sa 426a, b, sie 422d, 424b, 427c,*

instr. sg. *sim'* 422d, nom. pl. *si* 423b, 426b, 427d, *siê* 421d, 425b, c, 427d, 430b, dat. pl. *simb* 425c, ak. pl. *sie* 423c, lok. pl. *sihь* 423d i instr. pl. *simi* 426c, 427b. Odnosna zamjenica prevodi lat. *qui, quae, quod* i zastupljena je oblicima zamjenice *iže*: u singularu, nom. *iže* 421d, 422a (4x), 422b (2x), 422d (3x), 426a, b, c, 428b, *êže* 423a, 425a, *eže* 422d, 423b, 426b i lok. *neže* 422d, 423a, u pluralu, nom. *iže* 421c (3x), 422b, c, 422d, 423a, 423b, 425a, 426a, *eže* 423b, 425d, *êže* 421d, 423d, 424c, ak. *eže* (žr. r.) 422d, *eže* (sr. r.) 423b i u dualu, nom. *êže* 426a. Potvrđeni su i oblici zamjenice *ki*: gen. sg. *koee* 425b i dat. sg. *kogo* 426d.

P r i d j e v i u tekstu većinom imaju atributnu, a rijetko predikatnu funkciju i zastupljeni su više u složenim, nego u kratkim oblicima. Jednostavni oblici su npr.: *krьvь nepovi'nu* 422a, *studenacь glubokь i suh'* 422c, *ogany velikь* 422d, *edinь prav(e)danь* 422d, *milostivь budetь* 423c, *svršenu bibliju* 423d, *strašna sêdêtela* 426a, *lažany glasь* 429c. Primjera za složene pridjeve ima više: *mirь blagi* 421d, *ot z(e)mle svetie* 421d, *ot roda kr'st'ên'skago* 422a, *dušeu volnoju* 422a, *velikie hvali* 422a, *ot c(êsa)ra persid'skago* 422c, *edinь blagi* 422d, *o(tь)ci izbranie* 422d, *velikomu b(og)u* 423c, *knigi pr(o)r(o)č'skie* 423d, *ep(isto)lie c(êsa)rьskie* 423d, *sveti gradь* 424d, *b(og)a vsemogučago* 426a, *božieju siloju* 426a, *oružie zlataê* 426a, *žr'tvu sp(a)sitel'nuju* 426c, *vrême potrebnoe* 428c, *zlatie sasudi* 428c i dr. Potvrđeni su i komparativni pridjevski oblici: *kamici vekši* 423a, *bolšihь efebony* 427d, *nem(i)l(o)stivêišago* 429d, kao i superlativi: *prêvelieju častiju* 424d, *preveliki dari* 424c, *prêdobrimi odêni* 426a, *v naivîšnemь d(u)sê* 426c, *zlo prêveliko* 429d.

G l a g o l i su predstavljeni većinom starijim oblicima s kojima se izmjenjuju oni mlađega glagolskoga sustava. U mnogim primjerima pojavljuje se infinitiv: *počresti*, *prinesti* 422c, *pokropiti* 422c/d, *poliêti* 423a, *priêti* 423b, *nositi* 423c, *kratiti*, *čisti* 424b, *postoêti* 424c, *pismovati*, *sabrati*, *urediti*, *česti*, *slêdovati*, *minuti* 424c itd. U prezentu je nastavak za 2. l. sg. *-ši*: *izbavlaeši* 422d, *imaši* 426d, *vsprimeši* 426d. Za 3. l. sg. pojavljuju se oblici na *-t (-tь)*: *gl(agol)etь*, *zovet se*, *obrêtaetь se* 423b, *zberetь se*, *skazetь*, *êvit se* 423c. Za 1. l. pl. postoje potvrde: *trьpimь*, *vačnemь* 424c i jedan primjer sa završetkom *-mo*: *molimo se* 422a. Prezentski oblici za 3. l. pl. završavaju na *-tь*: *gl(agol)jutь* 421c, *rabotajutь*, *poznajutь* 423a, *zabudutь*, *otimutь* 423b, *znamenajutь* 423c, *donesutь* 423d, *prigotovljajutь* 424b, a potvrđen je

i oblik na *-u*: *naidu* 421d. Oblici imperativa za 2. l. sg. glase: *dai*, *priotvori* 421d, *primi*, *hrani*, *sъvkupi* 422d, *izbavi*, *prizri*, *stuži*, *postavi* 423a, a za 2. l. pl.: *želēete*, *pošlite* 423d, *stvorite* 424a.

U tekstu 2Mak najzastupljeniji su oblici glagolskih prošlih vremena. Od oblika imperfekta, koji kao i u hrvatskoglagoljskom tekstu 1Mak prevode lat. imperfekt, potvrđeni su oni za 3. l. sg.: *svršaše se* 422d *consummaretur*, *daēše* 423b *tribuebat*, *krēplaše* 423b *hortabatur*, *molaše* 423d *orabat*, *suprotivlaše* 424d *contendebat*, *vprašaše* 425b *interrogabat*, *viždaše* 427a *videbat* i za 3. l. pl.: *čuēhu se* 422d *mirarentur*, *tvorahu* 422d *faciebant*, *poēhu* 423a *psallebant*, *prēstavlahu se* 423b *transmigrabantur*, *vnošahu* 423d *inferebantur*, *vzivahu* 425c *invocabant*, *tēkahu* 425d *confluebant*, *vzirahu* 425d *aspiciebant*, *molahu* 425d *deprecabantur* i dr. Brojni su i aoristni oblici, koji prevode lat. perfekt, za 3. l. sg.: *otstupi* 421d *recessit*, *stvari* 422a *fecit*, *vpa-de* 422a *cecidit*, *pride* 422b *venit*, *prinese* 422c *obtulit*, *povelē* 422c *iussit*, *iskusi* 423b *probasset*, *nareče* 423b *appellavit*, *zapovēdē* 423b *mandavit*, *obrēte* 423c *invenit*, *vnese* 423c *intulit*, *zatvr'di* 423c *obstruxit*, *snide* 423d *descendit*, *požrē* 423d *consumpsit* i dr. i za 3. l. pl.: *braše se* 422a *pugnaverunt*, *prēdložiše* 422b *proposuissent*, *zatvoriše* 422b *clauserunt*, *razdēliše* 422b *diviserunt*, *usēkoše* 422b *amputatis*, *ubiše* 422b *percusserunt*, *skriše* 422c *absconderunt*, *zatvoriše* 422c *contutati sunt*, *vzvēstiše* 422c *narraverunt*, *počistiše* 423b *purificaverunt*, *pristupiše* 423c *accesserunt*, *vshitiše* 426b *rapuerunt*, *izvr'goše* 426b *ieicerunt*. Potvrđeni su i oblici aorista za 1. l. pl.: *pisasmo* 421d *scripsimus*, *tvorismo* 422a *fecimus*, *sagrēšismo* 422a *dimicavimus* i za 3. l. duala: *ēvista se* 426a *apparuerunt*. Potvrde za perfekt su: *stvoril' esi*, *svetilb esi* 422d, *gl(agol)al' estb* 421d, *vshitil estb*, *ocēstilb estb* 424a, *podalb estb* 426c, *dr'znuhb estb* 427c, *zaskočilb estb* 429c, *položili sutb* 425c. Potvrđeni su i oblici pluskvamperfekta za 3. l. sg.: *povēdēl bē*, *prišalb bēše* 424d, *otslalb bēše* 425a, *všalb bēše* 426b, *postavlēn bēše* 426c, *uprosilb bē* 426d, *služilb bēše* 427c, *svezalb bēše*, *prēd'stavlēn bēše* 428b, *iz'šalb bē* 429c, *izagnalb bēše* 430a i za 3. l. pl.: *smēli bēhu* 426a, *imēli bēhu*, *prinesli bēhu* 427d, *bēhu položeni* 430b.

Futur je predstavljen na nekoliko načina: prezentom svršenih glagola, koji ima futursko značenje, npr. *pom(i)luetb*, *sberetb* 424a; futuro I, koji se sastoji od participa prez. ak. gl. *imēti* ili *hotēti* i infinitiva, npr. *svršiti imēe perfecturus* 424d, *narediti imēe ordinaturus* 425c, *donesti imuća perlatu-*

rum 428a, *hote imēti habiturus* 430a i oblicima futura II: *dēli budete* 425a, *iz'šalb budetb* 426d.

I kondicional je potvrđen u mnogim primjerima: *vzvatili se bi* 424b, *obital' bi se, hranili se bi, držali bi, prosvētili bi, podaēl' bi, prinesal bi* 424d, *vērovali bihomb, vratili se bi* 426a, *vazval bi, podal bi, pod'zrēl bi, m(o)lil' bi* 426c, *potaknul' bi* 427a, *spēšili bi* 427c, *ubil bi* 428c i dr.

Participi u tekstu uglavnom stoje na mjestu latinskih participa. Particip prezenta aktivnoga s nastavkom *-e* za nom sg. m. potvrđen je u primjerima: *imēe* 426a, 428b, *smatrae* 427a, *ostavlae* 427c, *nose* 428b. U kosim je padežima ovaj particip zastupljen u većem broju potvrda: dat. sg. m. *c(ēsa)rstvijuću* 421d, ak. sg. m. *imuća* 427a, *noseća* 428a, instr. sg. m. *nosećimb* 426b, nom. pl. m. *moleće* 421d, 425d, *mećuće* 422b, *začenjuće* 422d, *smatrajuće* 424b, *podajuće* 424c, *učēće* 424c, *prostirajuće* 425d, *padajuće* 426a, *bijuće* 426b, *noseće* 427d, dat. pl. m. *hotećimb* 424b, ak. pl. m. *pognetajuće* 423a, *pristoeće* 424d, *tužeće* 428d, *rastećuće se* 429d, instr. pl. m. *otvećajućimb* 422d, *čtućimb* 424b, *vzirajućimb* 425d i dr. I particip prezenta pasivnoga potvrđen je u nekoliko primjera: *pečalimo, iziskaema, mnimo* 424c, *otnosima* 425c, *nerekomoe* 427c. Particip preterita aktivnoga I. većinom je zastupljen oblicima s nastavkom *-vb*: *rasmotriv, iskusivb* 423b, *smotriv* 426c, 427a, *dēēvb* 426d, *obečavb* 427b, *uzrēvb* 428c, *stuživ'* 428d, *vspomenuvb* 428d, *raz'gnēvav'se* 428d. Potvrđen je i u kosim padežima: gen. sg. m. *umr'všago* 428d, dat. sg. m. *pod'stupivšu* 428b, *vrativ'šumu* 428d, instr. sg. *stav'šimb* 429a, *staravšim'se* 429a. Manji je broj oblika toga participa bez nastavka: *všadb* 422b, *vazamb* 423b, *prišadb* 423c, *ukradb* 428c, *priemb* 430b. Particip preterita aktivnoga II. potvrđen je u mnogim primjerima tvorbe složenih glagolskih oblika, perfekta, pluskvamperfekta, kondicionala i futura II: *všalb bēše* 422b, *vshitilb estb* 424a, *ocēstilb estb* 424a, *vzvatili se bi* 424b i dr. Pasivni particip preterita upotrijebljen je u mnogim pasivnim glagolskim oblicima, koji slijede latinske pasivne oblike: *vedeni biše* 422c, *vloženi bēhu* 422c, *položena bēhu* 422d, *omražene* 423a, *očišćenb* 423d, *postavlēnb* 424d, *neoplakanb, nepogrebenb* 430a.

U s i n t a k s i teksta primjetan je jak utjecaj latinskoga predloška, koji se očituje u pažljivu praćenju reda riječi, a još više u preuzimanju i prevode-nju latinskih sintaktičkih konstrukcija, nominativa i akuzativa s infinitivom, ablativa apsolutnog, gerunda i gerundiva. Ovakvi su sintaktički primjeri na-

vedeni u poglavlju o odnosu hrvatskoglagoljske 2Mak prema latinskomu tekstu.

U l e k s i k u teksta nalazi se velik broj crkvenoslavenizama i vrlo malo elemenata narodnoga jezičnoga izričaja, što je u skladu s liturgijskim, biblijskim stilom i namjenom teksta. U odnosu na druge hrvatskoglagoljske biblijske prijevode, ovaj tekst-prijevod osobito se odlikuje bogatstvom izbora riječi i raznolikošću upotrijebljenih leksičkih rješenja. Malo je neprevedenih posuđenica, latinizama, koje su većinom grčkoga porijekla, npr: *skinopigia* (scenophegia = Blagdan sjenica) 422a, *kažulii*, *kazleu* (casleu = Kislev) 422a, *jinazi* (gymnasium = vježbalište) 427b, *efebv* (ephebus = efebij) 427b, *agonv* (agon = natjecanje) 427d, *didragma* (didrachma = drahma) 427d. Talijanizam je vjerojatno riječ *burdelv* 427c koja prevodi lat. *lupanar* (= bludilište).³⁴ Mnogo je više novih riječi, nepotvrđenih u staroslavenskim ili drugim hrvatskoglagoljskim tekstovima. Često su te riječi *hapax legomena* u *Rječniku*³⁵ ili u kartoteci istoga rječnika. A koji put imaju i nova, drukčija značenja u prijevodu 2Mak, nego u drugim hrvatskoglagoljskim tekstovima:

архикровъсь m. = graditelj *architectus* (2,29) – Ova je riječ *hapax legomenon* u *Rječniku*, a njezina je varijanta *arhidêlatebv* u prijevodu Is 3,3 u *Vat₅ N₂*. Ne bilježe ju ni Miklošičev *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (dalje u tekstu: *Lexicon*) ni *Slovník jazyka staroslověnského* (dalje u tekstu: *Slovník*).

библиѣ f. = biblioteka *bibliotheca* (2,13) – Riječ *bibliê* u ovom značenju potvrđena je samo u 2Mak u *VO*.³⁶

благоволствіе n. = naklono *benigne* (3,9) – Ova je riječ potvrđena samo u 2Mak u *VO*.³⁷ Nije zabilježena ni u *Lexiconu* ni u *Slovníku*.

близічствіе n. = rod, srodstvo *cognatio* (5,9) – Riječ je potvrđena samo u 2Mak u *VO* i *N₂*. Paralela *bližič'stvo* zabilježena je u *Rječniku*.³⁸

цѣловъ m. = zdravlje *sanitas* (1,10) – U ovome značenju riječ *cêlovv* potvrđena je u ekscerpiranoj rječničkoj građi samo u 2Mak, dok drugi primjeri tako prevode *osculum*. *Sanitas* se pak u drugim hrvatskoglagoljskim

³⁴ Usp. RJEČNIK. 2000: 249; MIHALJEVIĆ 2005: 287.

³⁵ Usp. RJEČNIK. 2000.

³⁶ RJEČNIK. 2000: 150.

³⁷ RJEČNIK. 2000: 164.

³⁸ RJEČNIK. 2000: 191.

tekstovima prevodi kao *zdravie, iscēlenie*.

člověkoubiistvie n. = čovjekoubojstvo *homicidium* (4,3) – *Hapax legomenon* u rječničkoj kartoteci, a varijanta *člověkoubiistvo* potvrđena u 2Mak u *Vat*₅ i u prijevodu Ap 9,21 u brevijarima.

druẓ̌ḅstvie n. = savez *societas* (4,11) – *Hapax legomenon*, potvrđen samo u hrvatskoglagoljskoj 2Mak, a paralele su *druẓ̌iṇstvo* i *druẓ̌iṇstvie*.

edinokolēnniḳ m. = sunarodnjak *contribulis* (4,10) – Ova je riječ potvrđena samo u hrvatskoglagoljskom tekstu 2Mak.

erēistvie n. = visoko svećenstvo *sacerdotium* (4,7; 4,25; 4,29) – Riječ je zabilježena samo u hrvatskoglagoljskom tekstu 2Mak, a paralela *erēistvo* potvrđena je brojnim primjerima.

grēhoviṭ adj. = grešan *facinorosus, scelestus* (4,19; 5,16) – Riječ je potvrđena samo u hrvatskoglagoljskoj 2Mak. Paralele su *grēṣ̌ṇḅ* i *grēhoṿṇḅ*.³⁹

korablenie n. = plovidba *navigare* (5,21) – *Hapax legomenon* u rječničkoj kartoteci. Riječ *korablenie* na istome mjesto nalazimo i u ruskocrkvenoslavenskome prijevodu Mak u *Genadijevoj Bibliji*.⁴⁰

mnoẓ̌'stvie n. = mnoštvo *multitudo* (2,24,2x; 3,6; 4,5) – Od sedam primjera za ovu riječ u rječničkoj građi, četiri su iz teksta 2Mak, a i ostali su potvrđeni u prijevodima s latinskoga jezika (*Nikodemova evanđelja* i dvaju himana). Paralelna riječ *mnoẓ̌ḅstvo* potvrđena je u više primjera. Zabilježena je i u *Slovníku*.⁴¹

mēdenniḳ m. = riznica *aerarium* (3,6; 3,23; 3,40; 4,42; 5,18) – U rječničkoj kartoteci postoje primjeri za ovu riječ samo iz 1Mak 3,28 i spomenutih mjesta u 2Mak. *Aerarium* se još prevodi *komora* i *pēnezniḳ*.

nezdraviti si = ludovati *insanire* (4,4) – *Hapax legomenon* u građi. U Akademijinu rječniku postoji *nezdrávati* = tumarati kao onaj koji je nezdrav tj. budalast.⁴²

pismovati = oslikavati *pingere* (2,30) – *Hapax legomenon* u rječničkoj građi.

podzoriti = sumnjati, nagađati *susplicere* (4,34; 5,11) – I ova riječ dolazi samo u 2Mak.

³⁹ RJEČNIK. 2007: 227-228.

⁴⁰ FOSTER 1996: 563-565.

⁴¹ SLOVNÍK. 1973, II: 245.

⁴² RJEČNIK JAZU. 1917-1922, VIII: 150.

podzrêti = sumnjati, nagađati *susplicere* (3,32) – *Hapax legomenon* u rječničkoj građi.

postava f. = čitanje, povijest *historia* (2,25; 2,32) – Od ukupno deset potvrda ove riječi u rječničkoj građi samo primjeri iz 2Mak prevode *historia*, dok drugi znače *textus*, *materia*. Analogije za značenje »čitanje, povijest« nalazimo u *Slovníku*, gdje je navedeno da *postavъ* prevodi *historia* i dolazi u više primjera u *Besjedama Grgura Velikoga*.⁴³ V. F. Mareš tumači da je prevoditelj *Besjeda* očito znao grčki jezik, te je lat. *historia* (<ἱστορία) preveo kao *postavъ* poznavajući paralele ἱστάναι = *postaviti* i ἱστός = *postavъ*.⁴⁴

rovoznii adj. = koji pripada vozarini, porezu *vectigalis* (4,28) – *Hapax legomenon* u hrvatskoglagoljskoj građi.

prospêštvie = uspješnost *prosperitas* (5,6) – Osim u 2Mak ova je riječ u ekscerpiranoj građi potvrđena još u prijevodu Tob 14,4 u brevijarima i u molitvi u *Ivančičevu zborniku*. Više potvrda ima paralela *prospêšstvo*.

pêzneznikъ m. = riznica *aerarium* (3,28) – *Hapax legomenon* u hrvatskoglagoljskoj građi, ali postoje potvrde u *Lexiconu* i *Slovníku*.⁴⁵ Paralela je *mêdennikъ*.

sêdêtelъ m. = sjedilac, jahač *essor* (3,25) – Riječ potvrđena samo u hrvatskoglagoljskom tekstu 2Mak.

svetodavъsъ m. = bezbožnik, oskvrnitelj *sacrilegus* (4,38; 4,42) – Riječ je potvrđena samo u hrvatskoglagoljskoj 2Mak.

tegъ m. = izgradnja *fabrica* (4,20) – Od jedanaest ekscerpiranih potvrda samo primjer iz 2Mak prevodi lat. *fabrica*, dok ostali prevode *cultura*. U Akademijinu rječniku *teg* je objašnjeno: a) težak naporan posao (*opera*, *actio*) i b) rad u polju (*cultura*).⁴⁶

tretolêtos'vstvie n. = vrijeme od tri godine *triennium* (4,23) – Ova je riječ *hapax legomenon* u rječničkoj građi i potvrđena je u 2Mak u *N₂*.

tretoveselъnъ adj. = lađa troveslarka *triremis* (2,20) – Riječ potvrđena samo u hrvatskoglagoljskom tekstu 2Mak.

trilêtostvie n. = vrijeme od tri godine *triennium* (4,23) – Riječ je potvrđena samo u 2Mak u *VO* i *Vat₂*.

⁴³ SLOVNÍK. 1982, III: 198.

⁴⁴ MAREŠ 1963: 248-249.

⁴⁵ MIKLOSICH 1963: 760; SLOVNÍK. 1982, III: 526.

⁴⁶ RJEČNIK JAZU. 1962-66, XVIII, 158-160.

troeveselъnъ adj. = lađa troveslarka *triremis* (4,20) – Riječ potvrđena samo u hrvatskoglagoljskom tekstu 2Mak.

voevstvie n. = vojska *exercitus* (3,35; 4,22) – Osim dvaju potvrda iz 2Mak, ova je riječ čak jedanaest puta potvrđena u 1Mak, a osim toga i u Ap 19,19 i Mal 3,2. Među primjerima pak za paralelu *voevstvo* nema primjera iz 1Mak ili 2Mak.⁴⁷

vraždenikъ m. = neprijatelj *hostis* (3,38; 4,16; 5,8) – U hrvatskoglagoljskoj građi ova se riječ, osim u 2Mak, nalazi još samo u Est (3x) i Lam Jr.⁴⁸

Neologizmi,⁴⁹ novostvorene riječi, možda najviše svjedoče o nastojanju i jezičnom umijeću prevoditelja hrvatskoglagoljskih tekstova 2Mak. Pri susretu s netradiranim, nepoznatim tekstom, koji je trebalo prevesti na hrvatskokrkenoslavenski jezik, prevoditelj(i) ih nije mehanički prenosio, preuzimajući latinske posuđenice ili kalkove, već se vješto trudio oko prijevoda i pronalaska novih leksičkih rješenja. Tako da, autohtonost, kao bitnu osobinu hrvatskoglagoljskih prijevoda 2Mak, najbolje možemo upoznati i dokumentirati upravo na primjeru neologizama.

ODNOS HRVATSKOGLAGOLJSKIH TEKSTOVA PREMA LATINSKIMA

Hrvatskoglagoljski prijevod 2Mak usporedit ću s latinskim tekstovima iz kritičkoga izdanja *Les anciennes traductions latines des Machabées*, kao što sam usporedila i prijevod 1Mak. I ovdje se hrvatskoglagoljski tekstovi bolje podudaraju s *Vulgatinim* prijevodima 2Mak, nego s najstarijim latinskim prijevodom 2Mak sačuvanim u rukopisu *Lugduensis (L)*, npr:

1,1: pozdravljenie gl(agol)jutyъ] *salutem dicunt V salutem L*; 1,7: Nasonъ] *Iason V Iason et qui cum eo erant L*; 1,14: v doti imenemъ] *dotis nomine V om. L*; 1,17: nečistivie] *impios V impie fecerunt L*; 1,18: tvorite d(ъ)nъ skinopigie i danъ ognâ] *agatis diem scenophegiae et diem ignis V agatis sicut scenophegiae et ignis L*; 1,20: posla iskati ognâ] *misit ad requirendum ignem V miserunt ad ignem L*; 2,1: onêh' iže prêstavlahu se] *eos qui transmigrabantur V postea futuros L*; 4,1: zlo gl(agol)aše ot Ionie] *male loquebatur de Onia V maledicebat Oniam L*.

⁴⁷ RJEČNIK. 2000: 523-524.

⁴⁸ RJEČNIK. 2000: 552.

⁴⁹ Usp. SIMEON 1969, I: 904-905.

Među *Vulgatinim* kodeksima hrvatskoglegoljski su tekstovi tekstološki bliski jednomu od prvih *Vulgatinih* izdanja v, kao i njegovim kasnijim izdanjima s i c, npr:

1,2: gl(agol)al' est'] *om. V locutus est vsc*; 1,4: v zap(o)v(ê)deh' svoiɦ] *in praeceptis eius V in praeceptis suis vsc*; 1,11: hvali emu tvorismo] *gratias ipsi V +agimus vsc*; 1,12: iže bra se protivu namъ i s(ve)t(o)mu gr(a)du Vat.] *qui pugnaverunt contra nos V+ et sanctam civitatem vsc*; 1,34-35: da iskusetъ eže stvoreno bēše · egda iskusi erēm' darova mnoga oče i drugie dari vazamъ rukoju svoeju daēše imъ] *et si quibus donaverat rex multa bona accipiebat ex hoc et tribuebat V ut probaret quod factum erat et cum probasset sacerdotibus donavit multa bona et alia atque alia munera et accipiens manu sua tribuebat eis vsc*; 2,9: velično bo mudrostъ tvoraše] *manifestabat haec V magnifice etenim sapientiam tractabat vsc*; 2, 10: i êkože Moiséi m(o)laše se ka g(ospodo)vê · i snide oganъ s nebese · i požrê olovaktu · Êkože Solomunъ moli i snide oganъ s neb(e)se *Sicut et Moyses orabat ad dominum, et descendit ignis de caelo et consumpsit holocaustum V +sic et Salomon oravit et descendit ignis de caelo vsc*; 3,1: razloženie i m(i)l(o)-stinju] *pietatem V dispositionem et pietataem vs*; 3,9: otvr'ze] *apparuit V aperuit vsc*; 3,13: c(êsa)ru ta biti] *regiae V regi ea esse vsc*; 3,29: nêmъ ležaše · i vsakoe nadêe i sp(a)seniê ulišenъ] *iacebat mutus V+atque omni spe et salute privatus vsc*; 4,37: Stuživ' se ... Antiohъ Onie radi] *Contristatus ... Antiochus V+propter Oniam vsc*; 5,14: četiri deseti tisučъ êtiɦ · ne mane že prodaniɦ] *quadraginta milia vincti V +non minus autem venundati vsc*.

Latinski izvornici svih hrvatskoglegoljskoga prijevoda 2Mak, kao i 1Mak, bili su tekstualno srodni rukopisnim predlošcima prvih *Vulgatinih* tiskanih izdanja vsc, koji su potjecali od »pariške« *Biblije* iz 13. stoljeća. »Pariška« je *Biblija* tradicijski pripadala najraširenijoj *Vulgatinoj* redakciji, Alkuinovoj redakciji nastaloj oko 800. godine.

Bitna je osobina hrvatskoglegoljskoga prijevoda 2Mak, kao i prijevoda 1Mak, velika ovisnost o latinskome predlošku. Doslovnost prijevoda je posljedica odnosa srednjovjekovnoga prevoditelja ili priređivača prema »svetim« biblijskim tekstovima. U tekst *Svetoga pisma* nije bilo poželjno intervenirati niti ga samostalno stilizirati, nego ga je trebalo točno prenijeti. Doslovnost prijevoda u ovom slučaju ne podrazumijeva nerazumljiv, nejasan ili pogrešno preveden tekst, već vrlo točan i kvalitetan prijevod koji

pažljivo slijedi latinski red riječi i latinske sintaktičke cjeline kao u: 2,29: Êkože bo novago domu ar'hikrovcu ot vsego zdaniê pečalimo estъ emuže iže pismovati pečalitъ · êže prikladna sutъ · ka urešeniju iziskaema sutъ · tako mnimo estъ i v nasъ. *Sicut enim novae domus architecto de universa structura curandum est, ei vero qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt, ita aestimandum est in nobis*; 3,5: na egda pobêditi Onêju ne vzmože · pride k' Apoloniju Trazaevu s(i)nu · iže va ono vrême bêše knezъ Celenъsicie i Fenice. *Sed cum vincere Oniam non posset, venit ad Apollonium Tharseae filium, qui illo tempore erat dux Coelesyriae et Phoenicis*; 5,10: iže pogrebenie otvrgalъ bêše mnogoe · uvê i neoplakanъ i nepogrebenъ · otmeçet se pogrebeniê ni stranue ni ot(ъ)ç(ask)u grobu pričêçenъ *et qui insepultos abiecerat multos, ipse et inlamentatus et insepultus abicitur, sepultura neque peregrina usus, neque patrio sepulchro participans*.

Pri prevođenju je dolazilo do pogrešnih čitanja, izostavljanja ili nejasnoća. Takvi su primjeri navedeni u parakritičkom aparatu teksta, a ovdje ću navesti i objasniti još nekoliko prevoditeljskih pogrešaka. U retcima 4,4 i 4,16 je riječ *contentio* (= borba) pogrešno prevedena kao *neroenie, neroždenie* vjerojatno analogno prema *contemptor* = *nerodivъ* i *contemnere* = *neroditi, neraditi*. Rečenica 4,7: Da po Seleuka po *pravdê* prêgrêšen'ê potpuno je nerazumljiva, jer je očito u predlošku umjesto *Sed post Seleuci vitae excessum* pisalo *Sed post Seleuci rite excessum* (*vitae* = život; *rite* = pravo). U retku 2,23 nepažljivim je prevođenjem preveden nom. pl. lične zamjenice *nos* kao ak. *nasъ* umjesto nom. *mi*: kušali smo nasъ edinêmъ svitkomъ kratiti *tentavimus nos uno volumine breviare*. I u retku 5,5: I kolesnicami k miri slêtajučimi se *civibus ad murum convolantibus* došlo je do pogreške, jer je u lat. predlošku hrvatskoglagoljskih tekstova stajalo *curribus* = kolesnicama umjesto *civibus* = graêmi.

Utjecaj latinskoga predloška osobito je vidljiv u prenesenim latinskim sintaktičkim konstrukcijama, npr. u primjerima *nominativa i akuzativa s infinitivom*: 3,6: vzvêsti emu pênezmî besčisl'nimi · plъnъ biti mêden'nikъ v' Er(u)s(o)l(i)mêhъ · i obçae obiliê bezmêr'naê biti · êže ne prietъ k razlogu žrtъtvъ · biti že vzmôžno pod' vlastiju c(êsa)revoju pasti vsa *et nuntiavit ei pecuniis innumerabilibus plenum esse aerarium Hierosolymis, et communes copias immensas esse, quae non pertinent ad rationem sacrificiorum*;

esse autem possibile sub potestate regis cadere universa; 4,30: priklučī se Datar'sênemъ i Malotemъ svadu dvignuti *contigit Tharsenses et Mallotas seditionem movere*; 4,38: zap(o)v(ê)dê An'dronika s pur'pire svlêci i obvesti po vsemъ gradu *Andronicum purpura exutum circumduci per totam civitatem iubet*; 5,6: sebe pobêĳe)n'ê êti imuĉa *arbitrans hostium et non civium se trophea capturum* (U ovom je primjeru infinitiv futura *capturum (esse)* preveden infinitivom *êti* i participom gl. *imêti*.).

Lat. participska konstrukcija *ablativ apsolutni* prevedena je dativom apsolutnim, npr: 1,7: C(êsa)rstvujuĉu Dmitriju *regnante Demetrio*; 1,23: Onatu zaĉenjuĉu *Ionatha inchoante*. Ćešĉe je abl. apsolutni preveden instrumentalom apsolutnim: 1,23: proĉimъ otveĉajuĉimъ *ceteris autem respondentibus*; 3,14: Postavljenim že d(ъ)nemъ *Constituta autem die*; 4,39: Mnozi že s(vê)totad'bami v crêkvi ot Lêzimaka stvorenimi · Menelaovimъ svêtomъ · i prostr'timъ glasomъ *Multis autem sacrilegiis in templo a Lysimacho commissis Menelai consilio, et divulgata fama*; 4,40: Narodom že stav'simъ *Turbis autem insurgentibus*.

Lat. *perifrastiĉna konjugacija pasivna*, koja se sastoji od gerundiva i glagola *esse*, prevodi se glagolom *treba, valja, mora* i infinitivom glagola koji je u gerundivu. U tekstu 2Mak ova je konstrukcija prevedena tako da je gerundiv, glagolski pridjev pasivnoga znaĉenja, preveden participom prezenta pasivnoga, a oblik glagola *esse* analognim oblikom glagola *biti*, npr. 2,29: ar'hikrovcu od vsego zdaniê peĉalimo estъ *architecto de universa structura curandum est*; 2,29: êže prikladna sutъ ka urešeniju iziskaema sutъ *quae apta sunt ad ornatum exquirenda sunt*; 2,29: tako mnimo estъ i v našъ *ita aestimandum est in nobis*; 2,31: krateĉumu podaemo e *brevitati concedendum est*; 3,13: siê ... ta biti o(ĉ)nosima *quae ... deferenda*.

Primjeri prevođenja lat. glagolske imenice, *gerunda*, su: 1,20: posla iska-ti oĝna *misit ad requirendum ignem*; 4,4: k nadodan'e zlobi *ad augendam malitiam*; 4,45: obeĉa Ptolomêju mnogie pênezi dati poustiti c(êsa)ru *promisit Ptolomeo multas pecunias ad suadendum regi*.

Prevoditeljevo umijeĉe osobito je došlo do izražaja u vrlo lijepu prikazu konja i konjanika, kao i u jednako uspješnu opisu ratnika spremnih za bitku:

3,25-28: Êvi bo se et(e)ĝ konъ strašna imêe sêdêtela · prêdobrimi odêni ukrašena saže sa ustrmlenimъ Eliodoru prêdnee peti vzvrizi · a iže sêdêše

na nemъ · viždaše se oružiê imêti zlataê · Ina êže êvista se dva junaka siloju lêpa · prêdobra sl(a)voju krasna že odeždeju · iže obstoêše ego · I ot' oboe strani tepêhu bez' prêstan'ê mnozimi êzvami bijuče · Vnezapu že Eliodorъ spade na z(e)mlju · egože mnogoju magloju obneta vshtitiše · tare na sedlê nosnêemъ položena izvr'goše · I sa iže sa mnogimi têčъci i poslêdci prêdъrečenimi všalъ bêše · pênezniкъ nošaše se nikim iže sebê pomočniкъ nosečimъ očitо · b(o)žieju poznanoju siloju · I onъ vistinu b(o)žs'tvanoju siloju nêmъ ležaše · i vsakoe nadêe i sp(a)seniê ulišenъ.

5,2-3: priključi že se i vъ vsemъ Er(u)s(o)l(i)mê i v gradêhъ Ijudêi d(ъ)ni · k̄ (=40) po vzdusêhъ kon'nici rastêčuče se pozlačeni rizi imêjuče · i kop'ê lêki zastupi oružne · i toke kone po redu raspravleni iz'sastiê biti sublizъ i čitovъ ganutiê · i šlêmovъ množastvo meč'mi stêšnenimi · i sulicъ udor'ce · i zlatihъ oružie lačannoe · vsakogože plemene branъ.

Vještinu prevoditelja hrvatskoglagoljske 2Mak osobito pokazuje prevodjenje stilski obilježenih mjesta.

STILSKE OSOBINE HRVATSKOGLAGOLJSKIH TEKSTOVA 2MAK

Helenistička prozna književna vrsta, tzv. »patetična povijest«, kojoj pripada biblijska knjiga 2Mak, odlikuje se razvijenim i bogatim stilom, koji poznaje mnoge stilske postupke.

Najdojmljivije su sintaktičke i sadržajne antiteze, kontrasti, paralelizmi i metafore. Brojne su i igre riječima, različita ponavljanja, preuveličavanja i upotreba rijetkih riječi. Ti se stilski postupci prepoznaju i u hrvatskoglagoljskom prijevodu.

Tako se paralelnim nizanjem dvaju ili više izraza, koji se međusobno nadopunjavaju i sadržajno proširuju, postiže efektivnost izraza: 3,26: *dva junaka siloju lêpa · prêdobra sl(a)voju krasna že odeždeju*; 4,42: *mnozi vistinu raveni eteri že prostrъti ini že v bêgъ obračeni biše*; 5,13: *I ubiêhu ubo junoti i star'ce · ženamъ i čedomъ izv'r'ženie · dêv že i otročičъ semrtъ*.

Afektivnost stila naglašavaju antiteze sastavljene od kontrastnih pojmova: 2,32: *prêe postavi isteči · v samoe iže postavê pod'pasati se*; 3,30: *êže mala prêe boêzniju i mlvoju bêše plъna*; 5,20: *to mêsto pričestniкъ stvorenъ estъ za zalihъ plъka poslêd že drugъ dobrihъ*; 5,20: *Iže ostavljen'estъ v gnêvê b(og)a vsemogučago · paki vъ veliemъ b(ož)i primirenii · s previsokoju sl(a)-*

voju vneset se; 5,21: v z(e)mlju vistinu ka korableniju · pučinu že k puta dēêniju privesti imuća.

Stilsku mikrostrukturu opozicije predstavljaju i sljedeći hijazmi: 4,25: *d(u)hь že nem(i)l(o)stivago silnika i sverêpago zvêrete gnêvь nose*; 4,26: *vlačago brata svezalь bēše · samь prêhinenь bēža*; 5,19: *ne mēsta radi ljudi · na ljudi radi · g(ospod)ь mēsto izbralь estь*.

Različitim ponavljanjima, iste osnove riječi ili istih riječi ili istih sufiksa postiže se stilska ritmičnost: 3,15: *iže shranenь zakonь položi da simь iže položili sutь e*; 3,22: *vêrovanaê sebê simь eže vêrovali bihomь*; 4,41-42: *ini kameniemь ini dr'kolami ... ini že v bēgь obračeni biše*; 5,23: *iže teže neže proči nastoêhu graêmь*.

Navedimo i metaforu: 5,11: *sverêpnimi dusi*. Brojni su i raznoliki epiteti kojima je opisan Bog: 3,22: *b(og)a vsemogućago*; 3,24: *d(u)hь vsemogućago velie učini*; 3,31: *višnago*; 3,36: *velikago b(og)a*; 3,39: *ta iže imatь na n(e)-b(e)sêhь obitanie*; 5,17: *g(ospod)ь*.

Hrvatskoglagojski je tekst 2Mak, kao i latinski predložak 2Mak, stilski iznijansiran i prožet afektivnim izrazima i pojačajnim stilskim postupcima.

ZAKLJUČAK: Biblijska čitanja u hrvatskoglagojskim brevijarima dijelom pripadaju ćirilometodskomu prijevodu *Biblije*, a dijelom su to novi prijevodi načinjeni prema mlađim, latinskim liturgijskim uzorima. Upravo mlađim hrvatskoglagojskim biblijskim tekstovima pripadaju *Prva* i *Druga knjiga o Makabejcima*. Obje *Makabejske knjige* opisuju nemirno razdoblje iz mlađe povijesti židovskoga naroda (167.-135. godine prije Krista), koje je obilježila agresivna politika seleukidskih vladara. Ova je tuđinska vlast proizvodila nasilno heleniziranje Izraela i izazvala otpor u židovskome narodu, poznat kao makabejski ustanak. *Druga knjiga o Makabejcima* nepoznatoga pisca (ili više njih?) napisana je na grčkom jeziku potkraj 2. stoljeća pr. Krista. Grčka rukopisna tradicija nastavila se u latinskim, sirijskim i aramejskim prijevodima. Biblijska 2Mak je reprezentativni primjer tzv. »patetične povijesti«, helenističke književne vrste koja se odlikovala brojnim retoričkim figurama i stilskim i sadržajnim kontrastima.

Ukupno dvadeset i jedan hrvatskoglagojski brevijar iz razdoblja od 13./14. do polovice 16. stoljeća sadrži u mjesecu listopadu čitanja iz 2Mak,

koja slijede nakon lekcija 1Mak. Najduže lekcije, pet od izvornih petnaest glava, nalaze se u četirima brevijarima: *Vat*₅, *VO Mosc* i *N*₂. Ostali brevijari sadrže manje dijelove biblijskoga čitanja 2Mak i filijacijski se vežu uz ove opsežne kodekse. Usporedbom svih hrvatskoglagojskih brevijarskih tekstova 2Mak pronalaze se dvije veće matice hrvatskoglagojskoga prijevoda (koje se podudaraju s maticama hrvatskoglagojskoga prijevoda 1Mak). Razlike među maticama odnose se na leksičke varijante, različite dodatke i ispuštanja ili na primjere pogrešna čitanja, prepisivanja ili prevođenja. Prvoj matici pripadali bi tekstovi u *VO* i kraći tekstovi u brevijarima *Vb*₁ *Pad Pm Drag MR*₁₆₁ *Mavr Vat*₁₀ i *SP*. Druga je matica sačuvana u dužim tekstovima brevijara *Vat*₅ i *Mosc* i u kraćim tekstovima u *Oxf N*₁ *Dab Lab*₂ i *PtBr*. Slično kao kod 1Mak i ovdje tekstovi u brevijarima *N*₂ *Vat*₁₉ *Brib Bar* i *Broz* pripadaju »međumatici« koja se dijelom podudara s prvom skupinom tekstova, a dijelom se izvodi iz druge. Prema klasifikaciji hrvatskoglagojskih kodeksa, brevijari *VO Vb*₁ *MR*₁₆₁ *Mavr* i *Pad* pripadaju starijoj, sjevernoj, krčkoistarskoj skupini, za koju je karakteristično čuvanje starozavjetnih prijevoda prema *Septuaginti* i zadržavanje arhaičnijega jezičnoga stanja. Mlađa pak skupina, južna, zadarskokrbavska, okuplja brevijare koji imaju biblijske tekstove većinom prilagođene ili prevedene prema *Vulgati*. Južnoj skupini pripadaju brevijari *Vat*₅ *Mosc N*₁ *N*₂ *Lab*₂ i *Dab* koji imaju drugu maticu tekstova. Najstariji tekst 2Mak, zasvjedočen u brevijarima *Vb*₁ *MR*₁₆₁ *Mavr* i *Pad*, pokazuje jezična odstupanja od ostalih prijevoda i sadrži arhaične i rijetke riječi kao što su *bratrъ* (frater) i *zakonnikъ* (sacerdos), potvrđene u kanonskim i ranim staroslavenskim spomenicima.

Tekstološka usporedba hrvatskoglagojskih čitanja i različitih latinskih predložaka 2Mak pokazuje srodnost hrvatskoglagojskih i *Vulgatinih* kodeksa. Latinski predlošci hrvatskoglagojskih prijevoda bili su bliski korigiranim kodeksima »pariške *Biblije*« iz 13. stoljeća, potekle od najraširenije *Vulgatine* redakcije, Alkuinove redakcije nastale oko 800. godine.

Svi brevijarski tekstovi imaju osobine netradirana, novoga biblijskoga prijevoda s latinskoga jezika. Jezičnostilske karakteristike osnovnoga hrvatskoglagojskoga teksta 2Mak iz *VO*, objavljena u transliteriranu latiničnom kritičkom izdanju, pokazuju kako je prevoditelj (ili prevoditelji) vrlo uspješno hrvatskoglagojsku biblijsku jezično-stilsku tradiciju prenio u svoj prijevod. U fonologiji i morfologiji teksta prevoditelj je birao arhaične

oblike i konzervativniji jezični izraz, dok je u sintaksi bio vrlo ovisan o predlošku. Latinski izvornik pažljivo je i točno, ali doslovno (*ad verbum*) preveo, tako da je potpuno preuzeo latinski red riječi, kao i latinske sintaktičke konstrukcije. No, bogatstvo leksika i brojne nove riječi (neologizmi) koje nisu potvrđene u korpusu hrvatskokrkvenoslavenskoga rječnika, pokazuju samosvojnost i inventivnost prevoditelja hrvatskoglagoljske 2Mak. Hrvatskoglagoljski prijevod 2Mak odlikuje se razvijenim i bogatim stilom, koji poznaje mnoge stilističke postupke, karakteristične za »pateičnu povijest«, helenističku proznu vrstu, koje je 2Mak reprezentativan primjer.

Dok su starozavjetne *Makabejske knjige* izostavljene u ćirilometodskoj *Bibliji*, u hrvatskoglagoljskim brevijarima potvrđene su *Prva* i *Druga knjiga o Makabejcima*, i to u prijevodima s latinskoga jezika. U rekonstrukciji hrvatskoglagoljske *Biblije* ove biblijske knjige predstavljaju vrlo značajan tekstovni korpus, osobit po književnopovijesnim, tekstološkim i jezičnostilskim obilježjima.

Napomena uz tekstove

Sve tekstove pripremila sam prema fotografijama izvornika pohranjenim u Knjižnici Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, ili pak prema postojećim fototipskim izdanjima glagoljskih kodeksa. U latiničnoj transliteraciji glagoljskih tekstova upotrijebljena su pravila koja provodi Staroslavenski institut u svojim izdanjima. Tako je za slovo Π uzeto \hat{j} , za \mathbb{J} ju , za znak Ψ \hat{c} , za \mathbb{B} \hat{e} , za štapić kao znak poluglasa stoji ь i za znak ' stoji apostrof. Kraćene su riječi razriješene u okruglim zagradama (), a ispuštena slova ili riječi u šiljastim zagradama $\langle \rangle$. U transliteriranim tekstovima ostavljena je izvorna interpunkcija glagoljskih tekstova. Velika slova ostavljena su kao u glagoljskim tekstovima, a velikim slovom pisana su i vlastita imena, koja u glagoljskim tekstovima nisu posebno označena. Osnovni je tekst u kritičkom izdanju tekst brevijara *VO*, a nadopune za čitanja koja nedostaju uzeta su iz N_2 ili Vat_5 . Početak folija glagoljskih tekstova naveden je na lijevoj strani teksta, a u tekstu je označen dvostrukom crtom. Transliterirani tekstovi podijeljeni su po biblijskim glavama i retcima, kao u izdanju *Vulgate* u De Bruyne–Sodar, *Les anciennes traductions latines des Machabées*. Uz osnovni brevijarski tekst dolazi parakritički i kritički aparat. Parakritički aparat sadrži prepisivačke ili neke druge pogreške u *VO* koje su u transliteriranom tekstu ispravljene. Riječ na koju se odnosi ispravak iz parakritičkoga aparata označena je zvjezdicom i rednim brojem. Kritički aparat uz brevijarski tekst iz *VO* donosi fonološke, morfološke, sintaktičke ili leksičke varijante iz drugih hrvatskoglagoljskih brevijara.

Hrvatskologoljski tekst *Druge knjige o Makabejcima**Brevijar Vida Omišljanina, 1396., f. 421c-431a.*

421c/22 1 'Bratii iže sutь po Ejuptu Ijudêi · pozdravljenie gl(agol)juty · bratiê iže
421d sutь v' Er(u)s(o)l(i)mê Ijudêi · i iže v stranê Ijudêe i mirъ blagi · || ²Dobro
 stvori vamъ b(og)ъ · i pomenu zavêтъ svoi s(ve)ti i iže k' Avraamu i Isaku i
 Êkovu gl(agol)al' estъ rabomъ svoimъ vêr'nimъ · ³I dai vamъ sr'ce vsêmъ da
 čtete ego · i da tvorite volju ego · sr(ъd)cemъ velmi i dušeju volnoju · ⁴Prio-

¹ **bratii**] bratii Vb₁ Pad bratiê Mosc N₂ Lab₂ SP brat'ê Brib | **iže**] ki Mavr Bar Broz *om.* Lab₂ | **Ejuptu**] E(ju)ptê Oxf Vat₅ Lab₂ Mosc Vat₁₉ Brib Ejupti MR₁₆₁ Mavr Lab₂ SP Dab Ejipti PtBr | **Ijudêi**] Židom' Vb₁ Pad Mavr *om.* Oxf Ijudêomъ Vat₅ N₁ Brib Dab PtBr Židovomъ MR₁₆₁ Judêem' Mosc Lab₂ Ijudêi SP | **pozdravljenie**] sp(a)senie Vb₁ Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc N₁ N₂ Mavr Lab₂ Vat₁₉ Brib Dab PtBr sp(a)s(e)nie *add.* Ijudêomъ Oxf | **gl(agol)juty**] govoreť Mavr Broz | **bratiê**] bratii Vb₁ Pad br(a)tê Oxf Vat₁₀ Broz b'ratii Vat₅ MR₁₆₁ Mavr brati Mosc Brib | **iže**] ki Mavr Broz | **Er(u)s(o)l(i)mê**] Er(u)s(oli)mêhъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr Er(u)s(o)l(i)me Vat₁₀ | **Ijudêi**] Ijudêi Vat₅ MR₁₆₁ Lab₂ SP Judêi Mosc *praem.* iže *add.* sutь Vat₁₀ | **iže**] ki Mavr Broz *om.* Vat₁₀ | **stranê**] strani Mavr SP Vat₁₀ | **Ijudêe**] Ijudeiscêi Vat₅ Mosc Lab₂ Vat₁₉ Ijudêi Pad Mavr Ijudee MR₁₆₁ SP Ijudêiskoi N₁ Ijudêis'cêi N₂ Brib Dab PtBr | **blagi**] blagъ PtBr

² **Dobro**] Dobrê Vb₁ Pad Mavr | **pomenu**] v'spom(e)ni Oxf Lab₂ N₁ Brib PtBr pomeni Pm Drag SP Vat₁₀ Dab vspom(e)nu Vat₅ Mosc Vat₁₉ Dab | **zavêтъ**] zavêta Oxf Vat₅ PtBr zavety MR₁₆₁ SP zaveta Mosc Lab₂ Brib | **svoii**] s'voego Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ Brib PtBr | **s(ve)ti i]** *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Dab | **iže**] egd(a)že Oxf Vat₅ Mosc ki Mavr Broz ego že Lab₂ Brib Dab PtBr *add.* imê N₁ | **k'**] ka Pad Lab₂ PtBr | **Avraamu**] Abraamu Oxf Pm N₁ SP PtBr Bar Broz Avramu Pad MR₁₆₁ N₂ Mavr Brib Vat₁₀ Ab'ramu Lab₂ Vat₁₉ | **gl(agol)al'**] govoriť Mavr Broz | **rabomъ**] rabъ PtBr | **svoimъ**] svoihъ PtBr | **vêr'nimъ**] vernimъ MR₁₆₁ Mavr SP Dab vernihъ Lab₂ Brib vêrnihъ PtBr

³ **dai**] da Vat₁₀ | **vamъ**] *om.* Pad Mavr | **vsêmъ**] vsim' Oxf Pm Lab₂ SP PtBr *om.* Vat₁₉ vsemъ Dab | **da**] *om.* Brib Dab | **čtete**] č'tuete Oxf Vat₅ Pad Mosc SP PtBr čtite Pm čtuite Lab₂ | **da**] *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ PtBr | **volju**] volu Brib | **velmi**] veliim Oxf volnimъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib v'sêm' Pad Mavr vsim' MR₁₆₁ veliemъ Dab vêliimъ PtBr vêlmi Bar Broz | **dušeju volnoju**] d(u)hovnimъ hotečimъ Oxf d(u)h(o)mъ hotečimъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib Dab PtBr veliem' s'mislo'm' i hotêniem' Pad MR₁₆₁ Mavr d(u)h(o)mъ ho(t)eniê N₁ *animo volente*

⁴ **Priotvori**] prit'vori Brib | **g(ospod)ъ**] *om.* Vat₅ Mosc SP | **zakonê**] z(a)k(o)ni Mosc Dab zakone Lab₂ | **zap(o)v(ê)deh'**] zap(o)v(ê)dêhъ Drag Mavr Mosc Bar Broz zapovidêhъ PtBr | **da**] *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab PtBr | **stvoriť**] stvori Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab PtBr | **va**] vъ Pm Drag N₁ | **vaše**] n(a)še N₁ | **va dni vaše**] *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂

tvori g(ospod)ь sr(ьd)ce vaše v zakonê svoemь i v zap(o)v(ê)deh' svoihь · i da stvoritь mirь va dni vaše · ⁵i da uslišitь g(ospod)ь m(o)l(it)vi vaše i primiri se vamь · ni vasь ostavi vь vrême zaloe · ⁶I nine esmo m(o)leče se za vasь · ⁷C(êsa)rstvujuču Dmitriju v lêto satnoe i šesto desetnoe i devetoe*¹ · Mi že Židove pisasmo vamь v skrbi · i v naprasan'stvê mnozê · êže naidu na ni v lêta siê · poneže otstupi Nasonь ot z(e)mle s(ve)tie i ot c(êsa)rastva · ⁸Vrata

N₂ Vat₁₀ PtBr Bar Broz z(a)k(o)ne s'voemь Brib

⁵ **i da**] *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ I Brib Dab PtBr | **uslišitь**] uslišь Vb₁ Pad Mavr usliši Vat₅ MR₁₆₁ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr | **g(ospod)ь**] *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Drag Mosc Lab₂ Brib Dab PtBr Bar Broz | **vь**] *om.* Oxf va Lab₂ PtBr | **vrême**] vrime MR₁₆₁ Lab₂ Dab vreme Mosc | **zaloe**] zьloe *add.* g(ospod)ь b(og)ь Vb₁ z'loee Oxf zloe *add.* g(ospod)ь Vat₅ Mosc N₁ z'loe *add.* g(ospod)ь b(og)ь v(a)šь Pad MR₁₆₁ Mavr Brib Vat₁₀ Dab Pt Br zloe Lab₂ N₂ SP Vat₁₉

⁶ *om.* Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr | **nine**] *add.* zdê Oxf N₂ Vat₁₉ Brib Vat₁₀ Dab PtBr Bar Broz *add.* zda Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ | **esmo**] esьmь Oxf Vat₅ Mosc Vat₁₉ Brib esamь Lab₂ PtBr esmь N₂ | **m(o)leče**] m(o)lêče Brib | **se**] *om.* Oxf Vat₅ Drag Mosc N₂ SP PtBr | **vasь**] vi Oxf Drag Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr

⁷ **C(êsa)rstvujuču**] C(êsa)rstvujučim' Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr | **Dmitriju**] Dmitriem' Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr Dьmritriju Oxf Damitriju Drag Dmritriju Lab₂ Dametriju N₁ Dimitriju N₂ Vat₁₉ Dêmetriju Brib Dmitruiju Dab Demetriju PtBr *add.* c(êsa)ru Bar Broz | **v**] *om.* Pm Drag SP Vat₁₀ Bar Broz | **lêto**] leto MR₁₆₁ Lab₂ Vat₁₉ Vat₁₀ PtBr | **satnoe**] sьtnoe Vb₁ Pad MR₁₆₁ | **šesto desetnoe**] šestь desetnoe SP ·m̃· no Vat₁₉ Brib Dab ·m̃· noe N₂ | **že**] *om.* Vb₁ Oxf Pm Vat₅ Pad Drag MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ SP Vat₁₉ Brib Dab Bar | **Židove**] Ijudêi Oxf Vat₅ Mosc N₁ Brib Dab Ijudêi Lab₂ Ijudove SP | **pisasmo**] pisahom' Vb₁ Oxf MR₁₆₁ Pm Vat₅ Pad Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab PtBr | **vamь**] *om.* N₁ | **skrbi**] pečalstvo Vb₁ skrbê Pm v pečalstvě Pad MR₁₆₁ Mavr | **v naprasan'stvê**] naprasan'stvi Oxf Lab₂ Brib Dab PtBr naprasanstvê Vat₅ Mosc N₁ Vat₁₉ Broz | **mnozê**] *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mavr Lab₂ N₁ Brib PtBr velicê N₂ Vat₁₉ *praem.* Vat₁₀ *om.* Vg | **êže**] êže Oxf iže Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Dab PtBr ka Mavr Broz iže Brib | **naidu**] nadьidu Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr nadide Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ Brib Dab PtBr nad'idoše N₁ naide N₂ Vat₁₉ | **na ni**] n(a)mь Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ PtBr n(a)šь Brib v(a)mь Dab | **v lêta siê**] v' s(ê)hь l(ê)tihь Oxf Dab PtBr v' sêhь létêhь Vat₅ Mosc N₂ Brib v leta siê MR₁₆₁ v sihь letihь Lab₂ N₁ | **poneže**] ot·neliže Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab PtBr poklê Mavr | **otstupi**] otide Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ PtBr otidê Brib | **Nasonь**] Asonь Vb₁ Pad MR Mavr Nazonь Oxf Êzonь Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib PtBr N'sonь Vat₁₀ | **z(e)mle s(ve)tie**] s(ve)tie z(e)mle Vb₁ Oxf Vat₅ MR₁₆₁ Lab₂ Brib PtBr s(ve)te z(e)mle Pad Mavr z(e)mle svoee Vat₁₀ | **c(êsa)rastva**] c(êsa)rstva Vb₁ Oxf Pm Pad Mavr Brib Bar Broz c(êsa)rstviê Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ PtBr

⁸ **8-14 oštečeno** Dab | **ubo**] *om.* Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib PtBr | **ras'sêkoše**] pod'žegoše Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ Brib PtBr prolêše Drag izžegoše N₁ | **proliše**] izliêše Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib PtBr prolêše MR₁₆₁ | **krvь**] krvь PtBr Bar Broz | **nepovin'nu**] nevin'nu Vb₁ Pm Pad Mavr nepovin'nuju Oxf Vat₅ N₁ PtBr | **mnoгу**] mnozu Vb₁ *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁

422a u||bo ras'sêkoše · i proliše kꝛꝑvъ nepovin'nu mnogu · I molimo se ka
g(ospod)u i uslišani esmo · i prinesomo g(ospode)vê žr'tvi prinosъ žr'tvъ ·
i vžegomъ svêtilniki i uredihom' hlêbi · ⁹i nine častête d(ь)ni skinopigie ·
mês(e)ca kažulîê · ¹⁰Lêto sat'noe i osmodesetnoe i osmo · plꝑkъ iže estь v'

PtBr *om.* Vg | **molimo**] m(o)lihom Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉
Brib PtBr *molismo* Pm Drag Vat₁₀ Bar Broz | **se**] *om.* Oxf Lab₂ Brib PtBr Bar | **ka**] k
Vb₁ Pm Pad MR₁₆₁ Mavr Brib Vat₁₀ PtBr kъ Oxf Vat₅ Drag N₁ N₂ Vat₁₉ Bar Broz | **g(ospo-**
d)u] b(og)u Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr g(ospode)vê Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib Vat₁₉ PtBr
Bar Broz | **esmo**] es(ь)mъ Vb₁ Pm Pad MR₁₆₁ Mavr N₂ bihom' Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁
Brib PtBr | **prinesomo**] prinesom' Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr prin(е)s(o)homъ Oxf Vat₅ Mosc
Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr prinosim' Pm prinosimo Drag Vat₁₀ prinesosmo Bar Broz |
g(ospode)vê] *om.* Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ PtBr | **žr'tvi**] žrtvu Oxf
Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib PtBr | **prinosъ žr'tvъ**] *om.* Vat₁₀ | **žr'tvъ**] *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad
MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ Vat₁₉ PtBr žr'tvi Pm N₂ žrtavъ Bar Broz | **vžegomъ**] v'žegohomъ
Oxf Vat₅ MR₁₆₁ Mosc N₂ PtBr v'žegahomъ Lab₂ Brib važgahomъ N₁ vžegogohomъ(!) N₂
| **svêtilniki**] s(vê)t(i)lnike Pm Oxf Vat₅ Brib PtBr Bar Broz svetilnike Lab₂ | **uredihom'**]
prêdožihomъ Oxf Vat₅ N₂ PtBr pred'ložihomъ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ prinesohomъ Brib |
hlêbi] hlebi MR₁₆₁ Mosc

⁹ **častête**] čъstîte Vb₁ Pm čъstite Oxf Drag MR₁₆₁ Mavr častite Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib
PtBr Bar Broz s(ve)tite N₂ Vat₁₉ čstihomъ Vat₁₀ *frequentate* | **skinopigie**] senofîje Oxf
senofeje Vat₅ PtBr skinopikie MR₁₆₁ sonofeje Mosc senofeie Lab₂ senofeeje N₁ senofie
Brib *scenophegiae* | **mês(e)ca**] miseca MR₁₆₁ N₁ Brib PtBr Bar Broz | **kažulîê**] kažulêê
Vb₁ Vat₁₀ Broz kazleu Oxf N₂ kazlêu Vat₅ Mosc Lab₂ Vat₁₉ Brib PtBr kazleula MR₁₆₁
kažulê Bar *casleu*

¹⁰ **Lêto**] *praem.* V Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ Brib PtBr leto MR₁₆₁ | **sat'noe i osmodeset-**
noe i osmo] sьtnoe i osmodesetnoe i osmo Vb₁ sat'noe · ̄3̄ · des(e)tnoe · ̄3̄ · moe Oxf satnoe i
· ȭ · moe i · ̄3̄ · mo Pm satnoe osmnades(e)t'noe i osmoie Vat₅ satnoe osamn'desetnoe i osmoie
Mosc sat'noe i os'modeset'noe osmoie Lab₂ N₁ Vat₁₉ PtBr Bar Broz satnoe i osmodesetnoe
Vat₁₀ | **plꝑkъ**] ljudi že Vb₁ Pad Mavr ljudi MR₁₆₁ plꝑkъ Vat₅ | **iže**] ki Mavr PtBr Broz | **estь**]
sut' Vb₁ Pad MR₁₆₁ | **Er(u)s(o)(i)mê**] Er(u)s(oli)mêhъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉
Brib PtBr | **v'**] va Oxf Mosc Lab₂ PtBr | **Ijudêi**] Ijudei MR₁₆₁ Jide(!) Vat₁₀ Judêi PtBr |
Ijuda] Ijudê Vat₅ Mosc | **Aristovuilemъ**] Aristovoilemъ Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr Aristobuili
Oxf Vat₅ Aristovuilom Pm Aristobulu Vat₅ Mosc N₁ N₂ Aristuilemъ Drag Vat₁₀ Aristobolu
Lab₂ Brib PtBr Aristovoilu Bar Broz *Aristobolo* | **moistromъ**] moistru Oxf Vat₅ Mosc Lab₂
N₁ N₂ Brib PtBr Bar Broz meš'tromъ Mavr | **Ptolomêê**] Patolomêê Oxf Ptolomeê MR₁₆₁
Ptolomêju N₁ Pal'tomeê Brib | **c(êsa)ra**] c(êsa)ru N₁ | **iže**] ki Mavr Broz | **kr'st'ên'skago**]
krst'ênskih' Vb₁ Pad MR₁₆₁ heristovъ Oxf PtBr krst'ênъ Pm h'ristovъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁
N₂ Brib h(rst)ъênъ Drag Vat₁₀ kr'st'ên'ski Mavr haristovъ Vat₁₉ krstovъ Bar Broz *chris-*
torum | **erêi**] zakonnik' Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr i erêovъ Oxf Vat₅ Brib erêevъ Vat₅ Mosc
Lab₂ N₁ erêovъ N₂ eriovъ PtBr erêji Bar Broz | **i simъ**] Vsim' Vb₁ Pad MR₁₆₁ Brib *om.*
Drag Vsêmъ Mavr | **iže**] ki Mavr Broz | **Ejuptê**] Ejupti Oxf MR₁₆₁ Lab₂ PtBr Jup(a)tê Pm

Er(u)s(o)l(i)mê i v' Ijudêi starišinstvi*² že*³ Ijuda Aristovuilemъ moistroмъ Ptolomêê c(êsa)ra · iže estъ ot roda kr'st'ên'skago · erêi i simъ iže sutъ v' Ejuptê Ijudêi · Mirъ i celovъ ¹¹ot velikihъ pagubъ izbavleni velikie hvalli emu tvorismo · Êko podobaeť protivu velikomu c(êsa)ru sagrêšismo · ¹²sa bo ozlobiti ni stvori ot Per'sidъ · iže brašê) se protivu namъ · ¹³Êko egda v Per'sidê bêše mužъ · i egda s' || besčisl'nimi voi vpade v crêk(ъ)vъ ·

| **Ijudêi**] Judêom' Vb₁ Oxf Pad Vat₅ Mosc Mavr N₁ N₂ Vat₁₉ Judeom' MR₁₆₁ Brib Judêemъ Lab₂ | **Mirъ**] sp(a)senie Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr *salutem* | **celovъ**] cêlov' Vb₁ Pm Pad zdr(a)vie Oxf Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr zdr(a)v'e Vat₅ celavъ MR₁₆₁ zdravi Mosc *sanitatem*

¹¹ om. Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr | **izbavleni**] *praem.* ot b(og)a Oxf Vat₅ Mosc Brib PtBr *praem.* b(ogo)мъ Pm N₂ Vat₁₉ Vat₁₀ Bar Broz *praem.* ot g(ospod)a b(og)a Lab₂ | **velikie**] velie Drag | **velikie hvalli emu tvorismo**] v(e)ličnê dêemъ tomu Oxf Vat₅ Mosc N₂ Vat₁₉ PtBr va v(ê)čnê dêemъ tomu Lab₂ N₁ v(e)ličnê daemъ t(o)mu Brib | **tvorismo**] tvorimo Pm Drag Vat₁₀ Bar Broz | **êko**] om. Brib kako Broz | **podobaeť**] iže Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr *add.* ere(!) Bar Broz | **velikomu**] t(a)kovu Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib tolikomu Pm toliku Drag Vat₁₀ *talem* | **sagrêšismo**] borihom' se Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ PtBr s'grêšismo Pm Drag protivihom' se Brib sagrêšihomъ Vat₁₀ *dimicavimus*

¹² om. Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr | **sa**] ta Vat₅ Mosc Lab₂ to N₁ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr | **ozlobiti**] iz'viditi Oxf Brib izvesti Vat₅ Mosc N₁ izvresti Lab₂ izvrêsti N₂ Vat₁₉ izvêditi PtBr | **ni**] om. Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr n(a)sъ Drag N₁ | **ot**] om. PtBr | **Per'sidъ**] Perside *add.* ihъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib PtBr Per'sidov' Pm *add.* ihъ N₂ Vat₁₉ | **iže**] ki Broz | **brašê)**] boraše Vat₁₀ | **protivu**] protu Brib | **namъ**] *add.* i s(ve)t(o)mu gr(a)du Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib PtBr

¹³ **Êko**] Ibo Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr | **egda**] om. N₂ kada Broz | **Per'sidê**] Persidi Oxf Pm Vat₅ Drag Lab₂ N₁ Brib Bar Broz Perside Mosc | **bêše**] bil bi Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ Brib biše MR₁₆₁ bê N₁ N₂ Vat₁₉ | **mužъ**] samъ voevoda Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr kn(e)zъ ta Oxf Lab₂ N₁ Brib kn(e)zъ Vat₅ Mosc dužъ ta N₂ Vat₁₉ dužъ Vat₁₀ Bar Broz *dux ipse* | **egda**] sъ samêм' Vb₁ Pad MR₁₆₁ š nimъ Oxf Mavr Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib t(a)da i š nimъ Vat₅ Mosc kada Broz *cum ipso* | **s' besčisl'nimi voi**] neizmêrno voin'stvo bêše Vb₁ Pad Mavr bez'mêr'nie voјstvie Oxf bezmêrnoe voinstvie Vat₅ bez'mêrnoe voin'stvo Mosc bez'mernêe voev'stvie Lab₂ bez'mêrnie voinstvo N₁ bez'merno voin'stvie N₂ neizmerno voinstvo bê MR₁₆₁ bez'mêrno voјinstvo Vat₁₉ bez'mer'nie voin'stvie Brib sa i besčilni(!) voi Bar Broz | **vpade**] pade Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib | **svêtomъ**] svetomъ Broz | **crêk(ъ)vъ**] hram' Naninъ Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr cr(ъ)kvi Nanevi Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib cr(ъ)kvi Aneevi N₂ crkvê Nanevi Vat₁₉ *in templo Nanae* | **Nanêe**] Nanina Vb₁ Pad Mavr MR₁₆₁ Nanevihъ Oxf Mosc N₁ Vat₅ Lab₂ Brib Nanee Drag Naneovihъ N₂ Vat₁₉ Nъnêe Vat₁₀ Nanêe Bar Broz *Nanae* | **ulačenъ**] prêlêčen' Vb₁ Pad prêlačenъ Oxf Mavr prêlêčen' Pm Vat₅ prêlačenъ MR₁₆₁ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Vat₁₀ Bar Broz lъčenъ Drag *deceptus*

světomъ Nanêe erêi^{*4} ulačepъ · ¹⁴Ibo egda namêstnikъ pride k mêstu Antioh' · i priêteli ego · da prime pênezi mnogie v doti imenemъ · ¹⁵I egda prêdložise e erêi ot Nanêe · i s rêtkimi všalb bêše vnutarъ · v pritvorъ crêkve · i zatvoriše cr(ь)kvъ · I egda všadъ An'tiohъ · ¹⁶otvr'zaše otai vrat'ca crêkvi · i mečuče

¹⁴ **Ibo**] êk(o) Oxf Vat₅ Pad Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib | **egda**] š neju Vb₁ Pad MR₁₆₁ š' nimъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib kada Broz | **namêstnikъ**] obitati hote Vb₁ Pad MR₁₆₁ obitati imie Oxf obratiti imee Vat₅ Mosc N₁ brati se(!) imêe Vat₁₉ N₂ obitati imee Brib *habitaturus* | **pride**] priti Vat₅ Mosc | **Antioh'**] An'tioha Mosc | **prime**] vzeli biše Vb₁ Pad MR₁₆₁ priêl bi Oxf Vat₅ Mosc Vat₁₉ N₂ priêli bi Lab₂ N₁ Brib primetъ Pm Bar Broz primutъ Vat₁₀ | **pênezi**] imêniê N₁ Pad imeniê MR₁₆₁ pinezi Oxf Pm Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib Vat₁₀ Bar Broz pinêzi N₁ | **mnogie**] mnoga Vb₁ Pad mnogee Bar | **v]** *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **doti]** dari Oxf dar' Pm Vat₁₀ dara Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib doto Pad | **imenemъ**] imenomъ Vat₁₉ darъ Bar Broz

¹⁵ **15-17 om.** Vat₁₀ | **I egda**] Egda že Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ MR₁₆₁ Vat₁₉ Brib I kada Bar Broz | **prêdložise**] prêdložili bi Oxf predloži Vat₅ Mosc predložise MR₁₆₁ Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Bar Broz | **e]** ê Vb₁ Pad MR₁₆₁ | **erêi]** zakonnika Vb₁ z(a)k(o)nn(i)ci Pad MR₁₆₁ | **ot]** *om.* Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **Nanêe]** Nanini Vb₁ Nanevi Oxf Vat₅ Mosc N₁ Vat₁₉ Nanevi N₂ Nenavi Brib Dab Nanêe Bar Broz *om.* Pad MR₁₆₁ | **s rêtkimi]** *praem.* i sam' MR₁₆₁ *praem.* i s'm' Pad i ta s' malimi Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Dab i ta s' mêlêmi(!) N₁ i te(!) s' malima Brib i sa s' rêtkimi Bar Broz | **všalb bêše]** bil bi všalb Oxf Lab₂ N₁ Brib Dab Vat₁₀ Mosc všl' bêše Pad MR₁₆₁ všal bi N₂ Vat₁₉ všal' biše Bar | **vnutarъ]** *om.* Pad MR₁₆₁ vnutrъ Vat₁₉ | **v]** *om.* Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **pritvorъ]** kut'c' Vb₁ Pad kutac' MR₁₆₁ ob'zida Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ *ambitum* | **crêkve]** hrama Vb₁ Pad MR₁₆₁ fana Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ *fani* | **cr(ь)kvъ]** hram' Vb₁ Pad MR₁₆₁ cr'kavъ Lab₂ N₁ crêkavъ Bar Broz | **egda]** kada Broz | **všadъ]** vš'lb bêše Vb₁ Pad všal' bêše MR₁₆₁ v'šalb bil' bi Oxf Lab₂ v'šal bi Vat₅ Mosc N₁ Vat₁₉ v'šdъ Drag všalb bê N₂ | **An'tiohъ]** Antik' Pm

¹⁶ **otvr'zaše]** Stvorenimi(!) že Vb₁ Pad MR₁₆₁ otvorenim' že Oxf Lab₂ N₁ Brib Dab otvrze Pm otvrženim že Vat₅ Mosc Vat₁₉ otvrženim že N₂ otvrzaše Bar Broz *aperto* | **otai]** tainamъ Oxf tainimъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib tatinimъ(!) Dab | **vrat'ca]** dvêrmi Vb₁ Pad dvârmi MR₁₆₁ prih(o)domъ Oxf Vat₅ Mosc N₁ Vat₁₉ Brib Dab prohodomъ Lab₂ N₂ *aditu* | **crêkvi]** hrama Vb₁ Pad MR₁₆₁ Vat₁₉ cr'kvê Oxf Vat₅ Mosc N₁ Brib cr'kve N₂ crikve Lab₂ | **i mečuče]** udarajuče Vb₁ Pad MR₁₆₁ mečue Oxf mečučimъ Brib mečuče Bar Broz | **kameniemъ]** kam(e)nie Oxf Lab₂ Dab kamêniem' Pm kьmeniemъ Drag kam(e)nomъ Mosc | **ubiše]** poraziše Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Lab₂ N₁ Brib Dab robiše Vat₅ Mosc | **duža]** voevodu Vb₁ Pad voedov(o)du MR₁₆₁ kn(e)za *add.* ihъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib Dab *ducem* | **onêhъ iže bêhu]** suče i Vb₁ iže Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ suče MR₁₆₁ ihъ že N₂ Vat₁₉ onihъ iže bêhu Bar onihъ ki bêhu Broz | **razdêliše]** *add.* e Vb₁ MR₁₆₁ N₂ Vat₁₉ *praem.* Ā *add.* e Pad razdiliše Lab₂ | **udi]** *praem.* na Vb₁ Oxf Vat₅ Pad MR₁₆₁ Mosc Lab₂ N₁ N₂ udê Oxf ude Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ *praem.* na udê Brib Dab | **ihъ]** *om.* Vb₁ Vat₅ MR₁₆₁ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **glavi imъ usêkoše]** gl(a)vami stetimi Vb₁ Pad MR₁₆₁ gl(a)-

kameniemъ ubiše duža · i onêhъ iže bêhu š nimъ · razdêliše udi ihъ · i glavi imъ usêkoše i vr'goše vanъ · ¹⁷Va vsemъ bl(agoslovle)нъ b(og)ъ · iže prêda nečistivie · ¹⁸I stvoreno estъ ubo dvadeseti i peti d(ь)нъ mēseca avgusta · očičenie crêkve · I potrêbno bistъ namъ naznamenati vamъ · da i vi ubo
 422c tvo||rite d(ь)нъ skinopigie i danъ ognâ iže darovanъ estъ · egda Noemiê sazda oltarъ · i cr(ь)kvi prinese žr'tvi · ¹⁹Vistinu v Per'sidu vedeni biše o(т)ci naši

- vi otsičenimi Oxf gl(a)vami otsičenimi Vat₅ Mosc N₁ N₂ Vat₁₉ glavami otsičenimi Lab₂ gl(a)v(a)mi usičenimi Brib gl(a)v(a)mi otučenimi Dab gl(a)ve imъ otsêkoše Bar Broz | **usêkoše**] otsêkoše Pm *om.* Pad | **i**] *om.* Vb₁ Oxf Pad MR₁₆₁ Lab₂ N₂ | **vr'goše**] vr'gu *add.* e Vb₁ Pad MR₁₆₁ izvvr'goše Pm N₂ izvvr'goše e Vat₁₉ | **vanъ**] vьn' Vb₁ Pad
- ¹⁷ **va**] po Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib Dab v' Pm Drag N₂ Vat₁₉ | **vsemъ**] vs(ê)hъ Oxf Vat₅ Mosc N₁ Vat₁₉ Brib vsihъ Lab₂ vsêmъ Drag | **b(og)ъ**] g(ospod)ь Pm | **iže**] ki Broz | **prêda**] preda Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Bar Broz
- ¹⁸ **I stvoreno estъ**] S'tv(o)riti imêjuči Oxf stvoriti imêjuče Vat₅ Mosc N₁ Vat₁₉ stvoriti imejuče Lab₂ Brib stvori imêjuče Dab N₂ | **ubo**] ibo Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib | **dvadeseti i peti**] · i · i · ð · Oxf Pm Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₀ Bar Broz · ð · i · i · Vat₅ Mosc Brib · i · i · peti Drag | **d(ь)нъ**] *om.* N₁ | **avgusta**] kazlêu Oxf Vat₁₉ kazleu Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Brib Dab kažulê N₁ | **očičenie**] oçêç(e)nie Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ ocečene Brib | **crêkve**] *om.* Oxf cr(ь)kvi Vat₅ Mosc c(êsa)r(e)vo Lab₂ N₁ | **bistъ namъ**] mis'lihomъ Oxf Lab₂ N₂ Vat₁₉ mi slišahomъ Vat₅ Mosc Brib mislisli(!) N₁ e(stъ)...n(a)mъ Vat₁₀ *duximus* | **naznamenati**] nъzn(a)m(e)-nati N₂ zn(a)m(e)n(a)ti Vat₁₀ | **vamъ**] vьmъ Drag | **ubo**] takoe Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib t(a)ko N₂ | **tvorite**] dêete Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib | **skinopigie**] senofijie Oxf skinopie(!) N₂ senofezie Vat₅ Mosc senofejie Lab₂ N₁ senoferie Brib | **iže**] egda Lab₂ ki Broz | **darovanъ estъ**] d(a)нъ b(i)si Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ Brib darovънъ e(stъ) Drag bistъ d(a)нъ N₁ skrvеnъ b(i)si N₂ Vat₁₉ | **egda**] kada Broz | **Noemiê**] Nojmîe Lab₂ Neomie N₂ | **sazda oltarъ i cr(ь)kvi**] saz'danoju c'rkvoju i oltareмъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ sazidanoju crk'voju i ol'tareмъ Brib | **cr(ь)kvi**] *praem.* v Bar Broz
- ¹⁹ **Vistinu**] Êk(o) egda Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib | **Per'sidu**] Persidi Drag | **vedeni**] vel(i) se Oxf Lab₂ Brib v'selili se Vat₅ Mosc N₁ | **tgda**] tagda Drag Lab₂ Bar Broz | **bêhu**] bihu N₁ | **b(o)ži**] b(o)žii Pm Drag | **služiteli**] dêlateli Pm Vat₁₀ Bar Broz | **b(o)ži sluziteli**] bogočtaci b(ogu) Oxf N₂ blagočtaci Vat₅ Mosc Lab₂ b(o)gučtaci N₁ bogočatci Vat₁₉ bogoč'taci Brib | **vzamše**] priêt' Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib Dab priêše N₂ Vat₁₉ vazamše Bar Broz | **ot**] *om.* N₂ | **ognъ**] oganъ Vat₅ Drag Mosc N₁ N₂ Brib Vat₁₀ Dab Bar | **i**] *om.* Oxf Pm Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **skriše**] skresaše Vat₅ Mosc | **dolê**] dolu Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Vat₁₀ Dab doli Pm Bar Broz | **idêže**] iže Lab₂ N₁ Brib ideže Bar kadê Broz | **glubokъ**] visok' Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab *altus* | **zatvoriše**] s'hraniše Oxf N₂ Vat₁₉ s'raziše Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ sak'riše Brib *contutati sunt* | **i**] e Brib | **tako**] tgda Drag *add.* da Oxf Vat₅ Pm Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab | **vsemъ**] vsim' Pm Lab₂ Bar Broz | **neznano**] znano Pm Drag *ignotus* | **bêše**] bilo bi Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Vat₁₀ Dab Bar bistъ Broz | **mêsto**] mesto Lab₂ N₁ Brib Vat₁₀ *add.* to N₂

· Erêi iže tьgda bêhu b(o)ži služiteli · vzamše ognь ot oltara otai · i skriše v dolé idêže bêše studenacь glubokь i suh' i v nemь zatvoriše i · Tako vsêmь neznano bêše mêsto · ²⁰I egda mimoidoše lêta mnoga · i ugodno bê b(og)u · da budetь poslanь Noemiê ot (êsa)ra persid'skago · net'êkь erêi onêhь iže skriše oganь · i posla iskati ognja · Êko vzvêstiše namь · ne naidoše ognja na vodu skr'venu · ²¹i povêlê imь počrêsti i prinesti k sebê · I žr'tvi eže vloženi bêhu · povêlê erêi Noemiê pokropiti vodoju onuju · i dr'va iže bêhu vr'hu položena · ²²I egda sie stvoreno bistь · i vrême pride v neže sl(ь)nce prosvêtli

²⁰ **mimoidoše**] mimošla b(ê)še Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Dab mimošla bêhu N₂ š'la b(ê)še Brib | **lêta**] *add.* ego N₁ dêla N₂ | **mnoga**] mnogaê Oxf Vat₅ Lab₂ Brib Dab | **ugodno bê**] godi b(i)si Oxf Lab₂ Dab godê b(i)si Vat₅ Brib godê bistь N₁ | **budetь poslanь**] poslal bi se Oxf N₂ Vat₅ Lab₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab | **Noemiê**] *om.* Oxf Lab₂ | **persid'skago**] Perside Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Dab Persidê Lab₂ persidskoga Bar | **net'êkь**] v'nuke Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ neti Pm Vat₁₀ Bar vnukь N₂ Vat₁₉ Brib Dab | **erêi**] erêov' Oxf Pm Vat₅ Mosc N₁ Vat₁₀ Dab Bar Broz eriovь Lab₂ Vat₁₉ ereov' N₂ | **onêhь**] oniьhь Oxf Lab₂ N₁ Brib Vat₁₀ Bar Broz | **iže**] ki Broz | **skriše**] skrili bihu Oxf Lab₂ N₁ Vat₁₉ Dab skrili bêhu N₂ skrili se bêhu Vat₅ Mosc skrili biše Brib | **oganь**] *om.* Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib | **posla**] *om.* N₁ | **iskati**] v'zis'kati Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Dab | **Êko**] I êk(o)že Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib Dab *praem.* I Pm Êkože N₂ | **vzvêstiše**] s'kaz(ova)še Oxf s'kazaše Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ Brib Dab vzevistiše SP Bar Broz | **naidoše**] obr(e)toše Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab nadoše Pm | **na**] nь SP | **skr'venu**] tučnu Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib Dab skvar'nu Pm *crassam*

²¹ **povêlê**] p(o)v(e)lê SP povêli Broz | **imь**] *om.* Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib *add.* Noemiê Vat₁₀ | **počrêsti**] počristi Oxf SP počresti Lab₂ Brib | **k**] *om.* Oxf | **sebê**] sêbê Lab₂ sebi SP | **žr'tvi**] žr'tve Pm SP Brib | **eže**] ke Broz | **vloženi**] naložene Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Dab Broz vložene Pm Bar na ložas'nê Brib vloženi Vat₁₀ | **bêhu**] bihu Lab₂ N₁ | **povêlê**] povele Lab₂ Brib povêlê Bar Broz | **povêlê erêi Noemiê pokropiti vodoju onuju · i dr'va iže bêhu vr'hu položena**] *om.* Drag SP Dab | **erêi**] *om.* N₁ erêi SP | **vodoju onuju**] vodoju toju Oxf N₁ N₂ Vat₁₉ Brib onuju vodoju Pm SP vodoju tvoeju Vat₅ Mosc vodoju toeju Lab₂ onu vodu Vat₁₀ | **dr'va**] drêva SP | **iže**] êže Oxf Pm Lab₂ N₁ N₂ SP Vat₁₉ Vat₁₀ idêže Vat₅ Mosc i êže Brib Bar ka Broz | **bêhu**] bihu Lab₂ N₁ | **vr'hu**] *om.* Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib Vat₁₀ | **položena**] naloženaê Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ Brib naloženie N₁ naložena N₂ Bar Broz nъložena Vat₁₉

²² **I egda**] êk(o)že Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib Dab I kda Bar Broz | **sie**] *add.* sie N₂ | **bistь**] b(i)si Oxf Pm Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ est' N₁ SP Brib | **vrême**] vreme Mosc vrime Lab₂ SP Bar Broz | **pride**] blizь b(i)si Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ | **neže**] nem'že Lab₂ N₁ Brib ka Broz | **prosvêtli se**] v'siê Oxf Lab₂ N₁ Dab zasiê Vat₅ Mosc iz'siê N₂ Vat₁₉ v'zisiê Brib | **eže**] ko Broz | **prêžde**] prežde Pm Lab₂ SP Brib prêže Vat₅ preže Mosc prie N₁ | **bêše**] biše Lab₂ N₁ SP | **va**] vь Oxf N₂ v' Pm Vat₅ Drag Mosc | **oblacê**] ob'lačnê Oxf Vat₅ Brib ob'lač'no Lab₂ obl(a)čni N₁ N₂ Vat₁₉ Dab oblaci SP oblacê Bar | **vážga se**] v'nese Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab v'žga se Pm Drag | **velikь**] veli Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁

se · eže prêžde bêše va oblacê · važga se oganь velikь · tako da vsi čuêhu se · ²³Molitvu že tvorahu erêi vsi · egda svršāše se žr'tva · I Onatu začenujuču · a pročitъ otvečajučimъ · ²⁴I Noemina molitva bêše sim' zakonomъ · G(ospod)i b(ož)e vsêhъ sazdatelju strašni i krêpki <i> prav(e)dni*⁵ i m(i)l(o)srdi · iže edinъ esi c(êsa)ru blagi · ²⁵edinъ podae edinъ prav(e)danъ · i vsemogi i vêčni · iže izbavlaeši Iz(drai)le ot vsakogo zla · iže stvoril' esi o(ť)ce*⁶ izbranie i svetilь e esi · ²⁶primi žr'tvu za vasъ pľkь tvoi Iz(drai)lь · i hrani čestь tvoju **423a** i s(ve)ti · ²⁷i sьvkupi rastočenie n(a)še · || Izbavi one iže rabotajutъ narodomъ

- N₂ Brib Dab | **da**] êko Vat₁₀ | **tako**] *om.* Vat₁₉ | **čuêhu se**] divili se Oxf Lab₂ čudovahu se Pm vidêli bi Vat₅ *om.* Mosc divili se bi N₁ Vat₁₉ Brib divili se bêše N₂ diviše se Dab
- ²³ **Molitvu**] M(o)l(i)tvi Vat₅ Mosc Molitavъ Lab₂ N₁ | **že**] iže Lab₂ N₁ *om.* Vat₁₀ | **vsì**] *om.* N₁ Brib | **egda**] kada Broz | **svršāše se**] s'kon'čal bi se Oxf svr'sevaše se Pm SP skončala bi se Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ Brib skončavaše se Dab | **Onatu**] Ŵonatoju Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib Onatanu Pm Drag Vat₁₉ Vat₁₀ Bar Broz Ŵonatanu N₂ | **začenujuču**] začenujučimъ Oxf Vat₅ Mosc Dab začenujuču Pm začinajuču Drag začenučimъ Lab₂ začenujučimъ N₁ začinajučimъ Brib | **otvečajučimъ**] otvečavajučimъ Drag Lab₂ otvečajučimъ N₁
- ²⁴ **Noemina**] Noemiina Oxf Pm Vat₅ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Vat₁₀ Dab Bar Broz Noemana Drag Neemiina Lab₂ | **molitva**] m(o)l(ita)vъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib | **bêše**] biše Bar | **sim' zakonomъ**] si imijuči čin' Oxf Vat₅ Lab₂ N₁ N₂ si imêjuči čini Mosc si činъ imuče Vat₁₉ sice imejuči činъ Brib Dab *hunc habens modum* | **vsêhъ**] vsihъ N₁ vъ vьsehъ N₂ | **sazdatelju**] s'tv(o)ritelju Oxf Lab₂ N₁ N₂ Vat₅ Mosc Vat₁₉ Dab Brib sьzdatelju Drag *om.* SP | **m(i)l(o)srdi**] m(i)l(o)srdь Vat₅ Mosc Lab₂ Brib milostivi N₁ | **iže**] ki Broz | **edinъ**] s(a)mъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab | **esi**] *om.* Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Brib Dab | **c(êsa)ru**] c(êsa)rъ Oxf Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib Dab *om.* Vat₅ Mosc N₁ | **blagi**] bl(a)gъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib *om.* N₁
- ²⁵ **edinъ**] s(a)mъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab *om.* Drag | **podae**] daei Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab | **edinъ**] s(a)m' Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib Dab *om.* N₁ | **i vsemogi**] *om.* Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab | **vêčni**] v(ê)čnъ Oxf Mosc Lab₂ Vat₁₉ vêčanъ Vat₅ N₁ N₂ Brib Dab | **iže**] ki Broz | **izbavlaeši**] izb(a)vlae Oxf Vat₅ Mosc N₁ iz'bavlaei Lab₂ | **Iz(drai)le**] Iz(drai)la Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab | **vsakogo**] vsakoga Lab₂ | **iže**] ki Broz | **izbranie**] iz'bran'ne N₂ Vat₁₉ | **svetilъ**] pos(ve)tilъ Dab | e] *om.* Pm Drag Mosc Dab se N₁ N₂ *add.* i pitel' e Brib | **esi**] v nihъ N₁
- ²⁶ **26-33** *om.* Brib | **vasъ**] v's(a)ki Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Dab | **Iz(drai)lь**] iz(drai)lьski Drag | **hrani**] s'hrani Oxf N₂ Vat₁₉ Bar | **čestъ**] čьstъ Drag | **s(ve)ti**] pos(ve)ti Oxf Vat₅ Mosc N₁ N₂ Lab₂ Vat₁₉ Dab
- ²⁷ **sьvkupi**] sberi Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Dab sav'kupi Drag Bar | **rastočenie**] ras'sienie Oxf Lab₂ Dab ras'seen'e Vat₅ ras'ênie N₂ ras'sien'e Mosc | **Izbavi**] *prae.* I N₂ | **one**] e Oxf Lab₂ N₂ iže Vat₅ Vat₁₉ Dab *om.* Mosc N₁ ki Broz | **rabotajutъ**] *add.* t(e)bê N₁ Vat₁₉ rabotaju N₂ | **narodomъ**] êz(i)komъ Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ okomъ N₂ | **uničizene**] neb'riženie Oxf Lab₂ nebrêženimъ Vat₅ neb'rêženimъ Mosc nebrêženie N₁ Vat₁₉ neobriženie N₂ |

· uničizene i omražene · prizri da poznajutъ narodi · êko ti esi b(og)ь · ²⁸stu-
 ži pognêtajučee nasъ · i napasti tvorečee v gr'dosti · ²⁹I postavi plъkъ svoi
 v mêtê s(ve)têemъ tvoemъ · êkože reče Moiséi ³⁰«rêi že poêhu pêsni ·
³¹dondeže svršit se žr'tva · Egdaže svr'sena bêše žr'tva · ot ostan'ka vodi
 Noemiê povelê kamici vekši poliêti · ³²Eže egda stvoreno bisi · plameň veli
 važ'ga se i v'zide · na ot svêtlosti êže prosvêtli se ot ol'tara požr'tъ bистъ
 · ³³Egdaže êvi «se» sie vzvêčeno bистъ «...» c(êsa)ru per'sid'skomu · kako v

- omražene]** (o)mraženie Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ *om.* N₁ omrzenie N₂ Vat₁₉ | **prizri]** pozri Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ | **poznajutъ]** uvidetъ Oxf Lab₂ uvêdetъ Vat₅ N₂ Vat₁₉ uvedetъ Mosc uvêdêtъ N₁ | **narodi]** êz(i)ci Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ | **b(o)gъ]** *add.* n(a)šъ Oxf Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Bar Broz *noster*
- ²⁸ **stuži]** um(l)či Oxf uml(ь)ni Vat₅ Mosc umuči Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ | **pognêtajučee]** pognêtajuče Vat₅ Mosc N₂ pognetajučee Drag Lab₂ Bar Broz | **nasъ]** ni Oxf Lab₂ N₂ MR₁₆₁ Vat₁₉ nъsъ Drag | **napasti]** sramotu Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ nъpasti Drag | **tvorečee]** *add.* n(a)mъ Vat₅ tv(o)reče n(a)mъ Mosc tvoreče ni N₂ | **gr'dosti]** grđini Oxf Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ grđinê Vat₅ Mosc
- ²⁹ **I postavi]** prosl(a)vi Vat₅ Mosc | **plъkъ]** plkъ Vat₅ N₁ | **svoi]** tvoi Oxf Pm Vat₅ Mosc N₁ N₂ Vat₁₉ *tu*o | **mêtê]** mestê Lab₂ N₁ Vat₁₉ Bar Broz | **s(ve)têemъ]** s(ve)têemъ Vat₅ s(ve)teemъ Lab₂ | **êkože]** êk(o) Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ kako Broz
- ³⁰ **pêsni]** pêsнь Lab₂ pêsanъ N₁
- ³¹ **dondeže]** doid(e)že Oxf don'dêže Vat₅ Drag Mosc N₂ daže doklê Bar Broz | **svršit se]** skončana bila bi Oxf N₁ Vat₁₉ skončana b(i)si Vat₅ Mosc Lab₂ skončana bi N₂ | **Egdaže svr'sena bêše žr'tva]** *om.* Vat₅ Mosc N₁ N₂ Vat₁₉ | **Egdaže]** Kadaže Broz | **svr'sena bêše]** skončana bila bi Lab₂ svršena bivaše Bar Broz | **ot]** iz' Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ iza N₁ | **ostan'ka]** ostalie Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ ostaloe N₂ | **vodi]** vode Vat₅ Mosc N₂ Vat₁₉ Bar Broz | **povelê]** povelê Lab₂ | **kamici]** kam(e)ni Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ kamenie N₂ | **vekši]** teš'kie Vat₅ Mosc vek'sie Lab₂ N₁ vek'se N₂ vek'see Vat₁₉ | **poliêti]** polêti Vat₅ Mosc *add.* povelê Lab₂
- ³² **Eže]** Iže Lab₂ N₁ | **egda]** ê(ko) Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ | **bisi]** e(stъ) N₁ bистъ Vat₁₉ Bar Broz | **plameň]** plami Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ | **veli]** iz nihъ Vat₅ Mosc Lab₂ Vat₁₉ N₂ *om.* Drag Bar Broz izvan'ni iz nih' N₁ *ex eis* | **važ'ga se]** vnêti se Vat₅ N₁ vniti se Mosc vniti se Lab₂ vzneti se N₂ Vat₁₉ | **ot]** iz' Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ nъ iz' N₂ | **svêtlosti]** svêta Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ sveta N₁ | **êže]** Iže Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ Bar Broz | **prosvêtli se]** vzasitъ Vat₅ Mosc vsiê Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ | **ot]** iz N₁ | **ol'tara]** oltъra Drag | **požr'tъ bистъ]** skončanъ b(i)si Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉
- ³³ **Egdaže]** ê(ko)že Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ Êže N₂ | **êvi «se»]** obličena b(i)si veči Vat₅ Mosc Lab₂ obličena bистъ veče N₁ obličena b(i)si večъ N₂ Vat₁₉ | **sie]** i Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **vzvêčeno]** vzvêčena N₂ | **bистъ]** *om.* N₂ | **per'sid'skomu]** Persovъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ | **kako]** da Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **mêtê]** mêtso Drag mesti Lab₂ N₁ mestê Vat₁₉ | **nemže]** komъ Broz | **ognъ]** ogaň Vat₅ Drag Mosc Lab₂ N₁ N₂ Bar | **skr'veň bêše]** s'kriše Vat₅

423b mēstē v nemže ognь skr'venъ bēše · onēmi iže prēstavlēni bēhu · erēi voda
 êvi se ot neeže Noemiê i iž||e š nimъ bēhu poč'is'tiše žr'tvi · ³⁴Rasmotriv že
 c(êsa)гъ i rêčъ ljubitelno iskusivъ stvori emu crêkvъ · da iskusetъ eže stvo-
 reno bēše · ³⁵I egda iskusi erêem' darova mnoga · oče i drugie dari vazamъ
 rukoju svoeju · daêše imъ · ³⁶Nareče že Noemiê ono mēsto Neptarъ · ež
 gl(agol)etъ se očičen'ie · i zovet se u mnozêhъ Nefi*⁷.

-
- Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ skrivenъ bēše Drag sьkrvenъ Bar | **onēmi**] si Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ onimi Bar Broz | **prēstavlēni bēhu**] prineseni suъ Vat₅ Mosc prēstavlēni bēhu Drag Bar Broz prineseni bili suъ Lab₂ N₁ prinesli suъ N₂ Vat₁₉ | **êvi se**] êvila se est' Vat₅ Mosc N₁ N₂ Vat₁₉ êvlae se e(stъ) Lab₂ | **neeže**] neže Lab₂ | **Noemiê**] Noemiju Broz | **iže**] ki Broz | **bēhu**] bihu Lab₂ N₁ | **poč'is'tiše**] očištiše Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ | **žr'tvi**] žrtvu N₁
- ³⁴ **Rasmotriv**] smotriv Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Vat₁₉ Brib motriv N₂ | **rêčъ**] večъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ stvarъ Bar Broz *rem* | **ljubitelno**] ljubezno Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Brib ljubazno N₁ | **iskusivъ**] iskušae Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib | **crêkvъ**] crikavъ Lab₂ cr(ъ)-k(ъ) N₁ N₂ | **iskusetъ**] iskusil bi Vat₅ Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ iskusitъ Drag Bar iskal' bi Brib | **bēše**] biše Lab₂
- ³⁵ **egda**] kada Broz | **iskusi**] iskusilъ bil bi Vat₅ Mosc Lab₂ iskusil bē N₁ N₂ iskaъ bil' b(ê)še Brib | **erêem'**] erêomъ N₁ N₂ | **darova**] da Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **mnoga**] *add.* blagaê Vat₅ Mosc Lab₂ *add.* bl(a)ga N₁ mnogaê blagaê Brib mnoga blaga Bar Broz *multa bona* vsc | **oče**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **drugie**] inie Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib druge Bar Broz | **vazamъ**] i priēmъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib v'zamъ Drag | **rukoju**] ruku Vat₅ Lab₂ N₂ Brib | **svoeju**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib *sua* vsc | **daêše**] da N₁
- ³⁶ **Nareče**] Nьr(e)če Vat₅ N₂ | **ono**] sie Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib to N₂ | **mēsto**] mes'to Lab₂ N₁ Brib | **Neptarъ**] Nef'ratъ Vat₅ Mosc Nefatъ Lab₂ Eufeniê N₁ Neftarъ Brib N₂ | **eže**] *om.* N₁ | **gl(agol)etъ**] tlkuet Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib gov(o)r(e)t Broz | **očičen'ie**] ocêčen'e Vat₅ Mosc N₂ ocečenie Lab₂ očičen'i N₁ *om.* Brib | **zovet**] zove iže Lab₂ *add.* že N₁ N₂ *om.* Brib | **u**] ot Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ | **mnozêhъ**] množišihъ Vat₅ Mosc množišihъ Lab₂ N₁ N₂ m'nožehъ Brib mnoziъ Bar Broz

2 ¹I obrêtaet se v knjigahъ Eremie pr(o)r(o)ka · eže povelê priêti oganъ onêh' · iže prêstavlahu se êkože naznamenano estъ · ²i zapovêdê prêstavljajuč' se da imъ zakonъ · da ne zabudutъ zapovêdi g(ospodъ)nihъ · i êko da ne zablude pametiju videčimъ <i>doli^{*8} zlati i srebr'ni · i ukrašeniê ihъ · ³I inie eterie reki^{*9} krêplaše · da ne zakona otimutъ ot sr(ъd)ca svoego · ⁴Bêêše že
423c va inomъ pismê kako krovъ i || skrinju povelê pr(o)r(o)kъ^{*10} b(o)žs'tvanimъ otvečaniemъ · k nemu stvorenomъ nositi sъ soboju doklê v zidemъ na goru

¹ I] *om.* N₂ | **obrêtaet**] *add.* že Vat₅ Mosc Lab₂ obrêtae že N₁ obretaet' že N₂ Brib | **knjigahъ**] napisanih' Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **Eremie**] Erêmie Drag N₂ | **eže**] êk(o) Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **onêh'**] ihъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **iže**] ki Broz | **prêstavlahu**] priselivahu Vat₅ Mosc prêstavlahu Drag prisilivahu Lab₂ prisilevahu N₁ N₂ prisilêvahu Brib prêstavlahu Bar Broz | **se**] *om.* N₂ | **êkože**] *om.* Brib êko N₂ kako Broz | **naznamenano**] nъzn(a)m(e)nano Drag

² i] *add.* êk(o) Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **zapovêdê**] p(o)v(ê)lê Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ Brib prisilevahu N₂ | **prêstavljajuč'se**] priselenimъ Vat₅ Mosc Lab₂ prêdъstavljajuč' Drag prisele-niem' N₁ prisilenimъ N₂ preseleniemъ Brib prêstavljajuči se Bar Broz | **da**] dastъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib *praem.* i Bar Broz | **imъ**] *om.* Lab₂ N₁ | **zabudutъ**] zabili bi Vat₅ Lab₂ N₁ N₂ Brib zabudu Drag znali bi Mosc | **zapovêdi**] zap(o)v(ê)dъ N₂ | **g(ospodъ)nihъ**] g(ospodъ)ne Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **êko**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **zablude**] izbludili bi Vat₅ Mosc zabludetъ Drag Broz Lab₂ N₁ Brib zabludili bi N₂ | **pametiju**] mislmi Vat₅ Mosc misalmi Lab₂ N₁ N₂ Brib | **videčimъ**] videče Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ viduče Drag Brib videčъ N₂ | **zlati**] zlata Vat₅ Lab₂ N₁ N₂ Brib | **srebr'ni**] srebrna Vat₅ N₁ N₂ srebr'ra Mosc Lab₂ Brib | **ukrašeniê**] urešeniê Vat₅ Lab₂ Brib urêšeniê Mosc N₂

³ inie] inaê Vat₅ Lab₂ N₁ ina N₂ Brib ine Bar Broz inaê ihъ Mosc | **eterie**] sikogo čina Vat₅ Lab₂ N₁ sikago čina N₂ sego čina Mosc sikoga čina Brib | **krêplaše**] svečaše Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ krêpal'se Drag svičaše Brib | **zakona**] zakonъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Brib | **otimutъ**] otneli bi Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ otnel' bi Brib | **sr(ъd)ca**] srdacъ Mosc | **svoego**] s'voihъ Mosc

⁴ **Bêêše**] Bêše Vat₅ Mosc N₁ N₂ Brib Bêaše Drag Biše Lab₂ | **va**] v Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **inomъ**] tomъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib inomъ Drag | **kako**] êko Brib | i] *add.* i VO | **skrinju**] kivotъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib skr'nnju Drag | **b(o)žs'tvanimъ**] b(o)žstvenimъ Mosc Lab₂ | **otvečaniemъ**] otvêtomъ' Vat₅ N₁ Brib otvêtomъ svoimъ N₂ otvetomъ Mosc Lab₂ | **k nemu**] sebê Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **stvorenomъ**] stvorenimъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **nositi**] sdružati Vat₅ Mosc N₁ N₂ združiti Lab₂ sdružiti Brib | **sъ**] sa Vat₅ Mosc Lab₂ Brib | **doklê**] dondêže Vat₅ Brib dokolê Drag don'deže Mosc Lab₂ doideže N₁ N₂ | **v zidemъ**] v'zide Drag izidê Brib | **v zidemъ na goru na njuže**] *om.* Vat₅ Mosc izide v goru v neiže Lab₂ N₁ Brib izide v goru v njuže N₂ | **v zide**] izide Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ izidê Brib | **Moisêi**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **vidê**] vide N₁

na njuže vziđe Moiséi · i vidê dostoënie b(o)žie · ⁵I prišadъ on'dê Eremiê · obrête ondê mêsto pečinu i krovnъ i skrinju · i oltarъ kadil'ni · i vnese va nju i vrata zatvr'di · ⁶I pristupiše eteri vkupъ slêdeçi · da znamenajutъ sebê mêsto i ne vzmogoše obrêsti · ⁷I egda že pozna Eremiê ok'rivlae^{*11} ih' · i reče êko neznano budetъ mêsto · dokolê zberetъ g(ospod)ъ b(og)ъ savkuplenie ljudi i m(i)l(o)stivъ budetъ · ⁸I tagda g(ospod)ъ skažetъ sie · i êvit se veličstvo g(ospod)ъne · i oblakъ budetъ · êkože i Moiséju êvi se · I êkože
423d egda Solomunъ prosi da mêsto s(ve)tit se · velikomu b(og)u · ⁹ve||lično bo mudrostъ tvoraše · i egda imêše mudrostъ · prinese žr'tvu ponovleniê na svršenie cr(ъ)kve · ¹⁰ⁱ êkože Moiséi m(o)laše se ka g(ospode)vê · i snide

⁵ **prišadъ**] prišedъ Drag | **Eremiê**] Erêmiê Drag N₂ | **obrête**] obrete N₂ | **ondê**] *om.* Vat₅ Drag Mosc N₁ | **mêsto**] mes'to Mosc Lab₂ N₁ Brib | **pečinu**] pečere Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **skrinju**] kivotъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **kadil'ni**] tam'ëna Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Brib i tamëň N₁ | **va nju**] onamo Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib v' nju Drag | **vrata**] d'vari Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **zatvr'di**] zazida Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib

⁶ **pristupiše**] pristupaše Lab₂ | **slêdeçi**] iže strêžahu Vat₅ Mosc iže slizdahu Lab₂ iže služahu N₁ iže slêždahu N₂ *qui sequebantur* | **znamenajutъ**] kazali bi Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **sebê**] emu Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **mêsto i ne vzmogoše obrêsti**] *om.* Drag | **mêsto**] mesto Mosc mesto Lab₂ N₁ Brib | **vzmogoše**] mogoše Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ možahu N₂ | **obrêsti**] obresti Mosc Lab₂ N₂

⁷ **I egda že**] êk(o)že Vat₅ Mosc Lab₂ Brib I êk(o)že N₁ N₂ | **Eremiê**] Erêmiê Drag | **ih'**] *om.* Brib | **êko**] da Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **neznano**] nez'brano N₂ | **mêsto**] mesto N₁ | **dokolê**] dondêže Vat₅ dondêže Mosc Lab₂ N₂ doideže N₁ doideže Brib | **zberetъ**] s'beretъ Vat₅ Drag N₁ Brib | **g(ospod)ъ b(og)ъ**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **savkuplenie**] s'b'ran'e Vat₅ savkuplenie Drag sab'ran'e Mosc Lab₂ N₁ Brib z'bran'ne N₂ | **ljudi**] ljuda Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂

⁸ **tagda**] t'gda Vat₅ Drag N₁ N₂ | **g(ospod)ъ**] k g(ospod)u Vat₅ Mosc g(ospod)u Lab₂ N₁ Brib | **skažetъ**] pokažetъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **sie**] siê Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **veličstvo**] veličastvie Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ veličastvo N₁ va veličas'tve Brib | **g(ospod)ъne**] g(ospod)ni Brib | **Moiséju**] Moiseju Mosc Lab₂ | **êvi se**] êvlaše se Vat₅ Lab₂ N₂ êv'la se Mosc êvlaše se N₁ êvlaet' se Brib | **Solomunъ**] Salamunъ Brib | **mêsto**] mesto N₁ | **s(ve)-tit se**] posvetilo se bi Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib svêtit' se Drag | **velikomu b(og)u**] *om.* Brib

⁹ **velično**] Veličnê Vat₅ Brib vêličnê Mosc velične Lab₂ N₂ | **tvoraše**] ob'sežaše Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Brib *om.* N₁ | **i egda**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **imêše**] imêe Mosc N₁ N₂ imie Lab₂ Brib | **prinese**] prinose Mosc | **ponovleniê**] posvečen'ê Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ posvêčen'e N₂ Brib *dedicationis* | **na**] nъ Drag *om.* Mosc i Lab₂ N₁ N₂ Brib | **svršenie**] skon'čan'e Vat₅ Lab₂ N₁ N₂ Brib s'kon'čae Mosc

¹⁰ **i**] *om.* N₂ | **Moiséi**] *praem.* i Vat₅ Lab₂ N₂ | **se**] *om.* Drag | **ka**] k' Vat₅ Mosc kъ Drag Lab₂ N₁

oganь s nebesе · i požrê olovaktu · Êkože Solomunь moli i snide oganь s neb(e)se · i požrê olovakti · ¹¹I reče Moisêi êko ne bi očičєnь · eže bêše za grêhь · iskončan' bi ¹²takožde i Solomunь · osamь d(ь)нь služi se ponovlenie · ¹³Vnošahu ot pisamь istl'kovaniê Noemie siê i onae · i êko svr'šenu bibliju savkupi ot stranь knigi pr(o)r(o)č'skie i Dav(i)dovi · i ep(isto)lie c(êsa)ръskie i ot darovanihь · ¹⁴Tako i Ijuda ona êže darova r'vaneju · êže namь priklučī se · savkupi vsa u nasь · ¹⁵Ače ubo želêete sihь pošlite · êže donesutь v||amь · ¹⁶Dobro*¹² ubo stvorite · ače dêêli*¹³ budete v sie d(ь)ni

- N₂ | **snide**] snidê Brib | **požrê**] s'nêstь Vat₅ Mosc N₁ N₂ Brib snestь Lab₂ | **olokavtu**] žrtvu N₂ | **Êkože Solomunь moli i snide oganь s neb(e)se i požrê olovakti**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **olokavti**] olovaktu Brib
- ¹¹ **I reče**] Reče že Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **Moisêi**] *add.* togo radi Vat₅ Mosc N₁ N₂ Brib Moisii *add.* togo radi Lab₂ | **ne bi**] ne b(i)si N₂ nê b(i)si Brib | **očičєnь**] s'nêdeno Vat₅ Mosc N₂ snideno Lab₂ Brib snedeno N₁ | **bêše**] bistь N₁ b(i)si N₂ | **grêhь**] grihi N₁ grihь *add.* s'nito b(i)si Brib | **iskončan' bi**] sneto b(i)si Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ is'konьčan' bi Drag *consumptum est*
- ¹² **takožde**] podobno Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ vkladahu že N₂ Brib takože Drag | **Solomunь**] Solomunь Vat₅ Solomunь Drag Lab₂ Brib | **osamь**] 3 Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Brib | **d(ь)нь**] d(ь)ni Vat₅ Drag Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **služi se**] bêže Vat₅ Mosc služi Drag Brib brže(!) Lab₂ N₂ brêže N₁ | **ponovlenie**] pos'večen'e Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ posvêčen'e Brib
- ¹³ **Vnošahu**] v'kladahu že se Vat₅ Mosc I nošahu Drag Brib | **ot pisamь**] napisanihь Vat₅ Lab₂ N₁ N₂ napisan'êh Mosc | **istl'kovaniê**] i protlkovanihь Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ i protukovanihь Brib | **Noemie**] Nemijinihь Vat₅ Lab₂ Noemijinihь Mosc Noemijenihь N₁ Noemiinihь N₂ Brib | **i onae**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **i êko svr'šenu bibliju**] taje i služiv sabrali bi t(a)ko Vat₅ taje i služi v'sab'ral bi · i t(a)ko Mosc tažde i k(a)ko služiv' sabral' bi i t(a)ko Lab₂ tae i k(a)ko složiv' sьbral bi i t(a)ko N₁ tьžde i k(a)ko složiv' sьbral' bi i t(a)ko N₂ i k(a)ko sav'kupiv' sabrali bi i t(a)ko Brib *et ut construens bibliothecam* | **savkupi**] sabra Vat₅ Mosc Brib sьvkupi Drag sabravь Lab₂ N₁ sьbra N₂ | **ot stranь**] *om.* Brib | **pr(o)r(o)č'skie**] pr(o)r(o)kь Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ i pr(o)r(o)kь N₂ | **Dav(i)dovi**] D(a)v(i)da Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ *om.* Brib | **c(êsa)ръskie**] cr(ь)kvь Vat₅ Mosc N₂ Brib crikavь Lab₂ c(êsa)rev' N₁ | **darovanihь**] darov(a)nêmь Vat₅ darov'nêmь Mosc darovaniь Lab₂ N₂ darovaniemь N₁
- ¹⁴ **Tako i**] podobno že Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **ona**] ta Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **darova r'vaneju · êže namь priklučī se · savkupi vsa u nasь · Ače ubo**] *om.* Vat₅ Mosc iz'učilь biše braniemь eže n(a)mь priključilo se biše · sabra vsa i esutь u nasь · Ače ubo Lab₂ N₁ izučilь b(ê)še bran'emь eže n(a)mь priljučilo se b(ê)še sьbra vsa i esutь u n(a)sь N₂ | **priklučī**] priključī Drag | **savkupi**] sьvkupi Drag sьbra N₂ | **vsu**] *add.* i esutь N₂ i sutь Brib *et sunt*
- ¹⁵ **želêete**] želeete Brib | **sihь**] siê Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **êže**] iže Lab₂ N₁ N₂ Brib | **vamь**] namь N₁
- ¹⁶ **ače**] êže Vat₅ Mosc | **budete**] budite N₁ | **v**] *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib

· ¹⁷b(og)ъ же иже izbavi ljudi svoje · i vzvratī dostoēnie vsēmь i c(êsa)rastvie i erêistvo i svečenie · ¹⁸êkože obeča v zakonê upvae⟨mь⟩ · da vskorê nasъ pom(i)luetъ i sberetъ ot pod'nebese v mêsto s(ve)toe · i vshitol bo n(a)sъ estъ ot vsêhъ pagubъ · i mêsto naše ocêstilъ estъ · ¹⁹Ot Ijudi že Mahabêê i bratie ego · i ot cr(ь)kve velikie ocêčeniê i oltara posvečeniê · ²⁰ni ot brani*¹⁴ eže pristoeť kъ Antiohu častnomu i s(i)nu ego Eupatoru · ²¹I ot prosvêčeniê êže s n(e)b(e)se stvorena biše k nimъ · iže za Ijudêe stvoriše krêpcê · Tako da vsu stranu egda mali bili bi i mastili bi*¹⁵ · i bar'barъsko množastvo popudili ⟨b⟩i ²²preglasitoju v' vsei vselênei cr(ь)kvъ po⟨pravili bi · i gradъ izbavili bi · Na zakoni iže potreni biše · || vzvratili se bi · Sь g(ospo)demъ sa vsakoju tihostiju · m(i)l(o)stivimъ stvorenimъ imъ · ²³potom'žde ot Êzona Cirineê petimi knjigami složena · kušali smo nasъ edinêmъ svitkomъ kratiti · ²⁴Smatrajuče bo množastviê knigъ i usiliê hotečimъ zastupiti*¹⁶ spovêdaeni

¹⁷ **izbavi]** izbavi(!) Vat₅ Mosc | **i vzvratī dostoēnie vsēmь]** *om.* Vat₅ Mosc | **c(êsa)rastvie]** c(êsa)rstvie Vat₅ N₂ c(êsa)r(e)vo Lab₂ c(êsa)rstvo N₁

¹⁸ **êkože]** êk(o) iže Vat₅ Mosc *sicut* | **obeča]** *add.* i Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ | **vskorê]** vskore Mosc Brib vskori Lab₂ | **nasъ]** nъsъ Mosc | **mêsto]** mesto N₁ | **ot]** i N₂ *om.* Brib | **pod'nebese]** podnebesê Mosc podn(e)b(e)semъ Brib | **vshitol]** shitol Vat₅ Mosc Lab₂ Brib vihital' N₂ | **vsêhъ]** velikihъ Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **mêsto]** mesto N₁ Brib | **naše]** *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **ocêstilъ]** iscêlilъ Mosc ocestilъ Lab₂

¹⁹ **Ot Ijudi že]** Otnjudêže Vat₅ Lab₂ N₁ N₂ Brib Otnudeže Mosc *de Iuda vero* | **Mahabêê]** Mahabêi Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib | **bratie]** br(a)tê Vat₅ Mosc br(a)tiê N₂ Brib | **i]** *om.* N₂ | **velikie]** velikoe N₂ | **ocêčeniê]** ocêčen'e Vat₅ Mosc N₁ ocečenie N₂ | **i oltara posvečeniê]** *om.* Lab₂ | **oltara]** *praem.* ot N₂

²⁰ **ni]** nъ N₂ | **eže]** iže Mosc | **pristoeť]** pred'stoetъ Vat₅ Mosc Lab₂ prês'toetъ N₁ | **častnomu]** čas'nomu Lab₂ čьstnomu N₂ | **Eupatoru]** Upatoru Vat₅ Oparatoru Mosc Eupataru N₁ Eopardu N₂

²¹ **prosvêčeniê]** prosvečen'i Vat₅ Lab₂ N₂ prosvêčen'i N₁ prosvečeni Brib | **nimъ]** namъ Lab₂ | **Ijudêe]** Judêe Vat₅ N₁ | **vsu]** vsudu N₂ | **egda]** ego N₂ | **mali]** *add.* stvoreni Mosc | **bar'barsko]** barbarskoe Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ barbarskie Brib | **bi]** *om.* N₂

²² **preglasitoju]** preglasituju N₂ preglasito Brib | **vselênei]** vselenêi Vat₅ Brib vselenei Lab₂ vselênêi N₁ | **poppravili]** poppravil' Brib | **izbavili]** izbavil' Brib | **Na]** da Vat₅ Mosc N₂ *add.* da Lab₂ N₁ Brib | **biše]** bihu Lab₂ N₁ bêhu Brib | **Sь]** *om.* Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ | **sa]** sь N₂ | **stvorenimъ]** stvorenimъ Lab₂ svršenimъ N₁ | **imъ]** *om.* Vat₅ Mosc N₂ Brib

²³ **Êzona]** Azona N₂ | **Cirineê]** Cirinia Vat₅ Mosc N₂ | **petimi]** dobrimi Vat₅ Mosc *quinque* | **složena]** složeni Mosc | **smo]** se N₂ | **nasъ]** *praem.* o N₂ | **edinêmъ]** ed'nimъ N₂ | **svitkomъ]** svêtomъ N₂ | **kratiti]** kr'otosti(!) Vat₅ Mosc N₂

²⁴ **Smatrajuče]** Smatrajuči N₂ | **množastviê]** množstvie Vat₅ Mosc N₂ | **zastupiti spovêdaeni postavъ množastviê radi veći pečalihomъ hotečimъ]** *om.* Mosc | **spovêdaeni]** sp(o)v(ê)-

postavъ množastviê radi veći ²⁵pečalihomъ hotečimъ vistinu čisti · da bilo bi vistinu d(u)ha oslaenie domišlivimъ že d(a) l'gle mogutъ pametъ preporučiti · I sim že čtučimъ koristъ · pridast' se ²⁶i namъ vistinu samêmъ · iže dêlo sie okračenîe radi priêhomъ nelagakъ trudъ · Na edinom' že potrebu^{*17} pl'na
424c bdena i pota^{*18} bdêsmo ²⁷Êkože si iže prigotovlajutъ br||akъ i ičitъ družêhъ vole^{*19} postoêti skozê mnozêhъ m(i)l(o)stъ radi · trud' trъrimъ ²⁸isti<nu> vistinu ot vsakihъ každo začelniki · podajuče a sa<mi>^{*20} prêmo danomu obrazu · okračenago učeče^{*21} se · ²⁹Êkože bo novago domu ar'hikrovcu ot vsego zdaniê pečalimo estъ emuže iže pismovati pečalitъ · êže prikladna sutъ · ka urešeniju iziskaema sutъ · tako mnimo estъ i v nasъ · ³⁰Ibo razumъ sabrati i urediti slovo · i gizdavo česti koeždo vsakoe iziskati postavi · podobit se načelniku · ³¹Okračenje že raspravlen'ê slêdovati · i issučen'ê^{*22} veći minuti · kratečumu^{*23} podaemo e · ³²otsudê ibo spov(ê)danie vačnemъ ot
424d prêdъgl(ago)laniê · toliko rekše dovolъ||stvui · Bue ubo estъ prêe postavi isteçi · v samoe iže postavê pod'pasati se ·

dan'ê Vat₅ N₂ | **postavъ**] posta Vat₅

²⁵ **vistinu**] *om.* Vat₅ Mosc N₂ | **oslaenie**] oslajen'e Vat₅ oslaen'e N₂ | **domišlivimъ**] domislivim Vat₅ Mosc N₂ | **I'gle**] lag'le Mosc N₂ | **mogutъ**] vzmogutъ Vat₅ Mosc N₂ | **pametъ**] *om.* N₂ | **preporučiti**] priporučiti N₂ | **I sim**] vsim' Vat₅ Mosc vsêm' N₂ | **čtučimъ**] *add.* pametъ N₂ | **pridast'**] predast Vat₅ Mosc N₂

²⁶ **samêmъ**] samimъ Vat₅ sametъ Mosc | **Na**] v' Vat₅ Mosc N₂ | **pl'na**] plnu Vat₅ Mosc pl'ku N₂ | **bdena**] bdêhъ Vat₅ Mosc bdêni N₂ | **bdêsmo**] b'dêhomъ Vat₅ Mosc N₂

²⁷ **prigotovlajutъ**] prigotavljajutъ Vat₅ Mosc N₂ | **ičitъ**] ičit' Vat₅ Mosc N₂ | **družêhъ**] onêhъ Vat₅ N₂ *om.* Mosc | **postoêti**] s'postêti Vat₅ sposteti Mosc | **skozê**] s knezi(!) N₂ *propter*

²⁸ **vsakihъ**] vsêhъ Vat₅ Mosc | **každo**] *om.* N₂ | **začelniki**] začelnikovъ Vat₅ Mosc N₂ | **podajuče**] podajučimъ N₂ | **prêmo**] premo N₂

²⁹ **bo**] *om.* N₂ | **domu**] krova N₂ | **zdaniê**] vzdan'ê Vat₅ Mosc vzdaniê N₂ | **pismovati**] popisovati Vat₅ Mosc N₂ | **pečalitъ**] pečalimo N₂ | **prikladna**] prikladena Vat₅ | **ka**] k' Vat₅ kъ N₂ | **iziskaema**] iziskana N₂ | **tako**] tьkmo N₂ | **estъ**] *om.* Vat₅

³⁰ **sabrati**] sbrati Vat₅ sьbrati N₂ | **gizdavo**] gizdavi N₂ | **vsakoe**] vsakie N₂ | **postavi**] postave Vat₅ Mosc N₂

³¹ **Okračenje**] ukračen'e Vat₅ Mosc obračenъ N₂ | **že**] iže N₂ | **raspravlen'ê**] napravljen'ê Vat₅ Mosc ras'pravlan'ê N₂ | **slêdovati**] slêrovati N₂ | **e**] estъ Vat₅ Mosc N₂

³² **otsudê**] Otsudu N₂ | **ibo**] ubo N₂ | **spov(ê)danie**] sp(o)v(ê)d(an)ê Vat₅ Mosc isp(o)v(ê)dê N₂ | **vačnemъ**] načem' Vat₅ Mosc vьčnemъ N₂ | **ot**] o N₂ | **prêdъgl(ago)laniê**] pred'gla(gola)niê Mosc | **dovolъstvui**] dovolъsto Vat₅ Mosc dovostvui N₂ | **Bue**] boe Mosc | **ubo**] ibo Vat₅ Mosc N₂ | **prêe**] pred' Vat₅ prêžde N₂ | **postavi**] postave Mosc N₂ | **isteçi**] suči N₂ | **samoe**] smoi N₂ | **postavê**] postave Vat₅ postavi N₂ | **pod'pasati**] pod'pisat N₂

3 ¹Ibo egda sveti gradъ obital' bi se · va vsakoemъ mirê zakonî*²⁴ takoe · Ače prêdobri hranili se bi · skozê Onie arhierêê razloženie i m(i)l(o)stinju i d(u)hi nenavidee zalaê ²bivaše · da sami c(êsa)ri i knezi mêsto prêvelieju častiju dostoino držali bi · i crêkavъ preveliki dari*²⁵ prosvêtili bi · ³Tako da Seleukъ Asie c(êsa)rъ ot prihodičъ svoihъ · podaêl' bi vse hranenie*²⁶ k služeniju žrtvъ pristoeče · ⁴Simon že ot kolêne Veniêminova · nastavnikъ crêkve postavlennъ · suprotivlaše protiveču sebê arhierêju neprav(e)dno nêčto v gradê kovati · ⁵na egda pobêditi Onêju ne vzmôže · pride k' Apoloniju

425a Tr||azaevu s(i)nu · iže va ono vrême bêše knezъ Celenъsicie i Fenice ⁶vzvêsti emu pênezmî besčisl'nimi · pľnъ biti mêden'nikъ v' Er(u)s(o)l(i)mêhъ · i občaê obiliê bezmêr'naê biti · êže ne prietъ k razlogu žrtvъ · biti že vzmôžno pod' vlastiju c(êsa)revoju pasti vsa · ⁷Egdaže povêdêlъ bê Apolonî*²⁷ c(êsa)ru ot pênezъ iže otneseni bêhu · onъ prêpoê(sa)na Eliudora · iže bêše

- ¹ **vsakoemъ**] vsakomъ *add.* gradu N₂ | **mirê**] mire N₂ | **takoe**] t(a)kožde N₂ | **Ače**] oče Vat₅ Mosc N₂ | **prêdobri**] prietъ bi(!) Vat₅ Mosc predobri N₂ *optime* | **skozê**] s knezi(!) N₂ *propter* | **Onie**] oče N₂ | **arhierêê**] ar'hierêi Mosc N₂ | **razloženie**] niz'loženie Mosc razloženn'ê N₂ | **m(i)l(o)stinju**] m(i)l(o)ču Vat₅ Mosc N₂ | **d(u)hi**] d(u)hъ Vat₅ Mosc d(u)hu N₂ | **nenavidee**] nenavideê Mosc razloženn'ê nenavideči N₂ | **zalaê**] zlaê Vat₅ Mosc N₂
- ² **bivaše**] bivša N₂ | **sami**] simi N₂ | **mêsto**] mesto Mosc | **prêvelieju**] prevelie Vat₅ Mosc prevelieju N₂ | **častiju**] čьstiju N₂
- ³ **podaêl'**] pod'êl' Mosc podaêli N₂ | **bi**] *om.* N₂
- ⁴ **Simon**] Simun Vat₅ Mosc N₂ | **kolêne**] kolene Mosc N₂ | **Veniêminova**] Ven'êminova Vat₅ Mosc Ben'êminova N₂ | **protiveču**] prot(i)vu N₂ | **gradê**] grêšê(!) Vat₅ Mosc *civitate*
- ⁵ **na**] Nъ N₂ | **Onêju**] Oniju Vat₅ onêhъ N₂ | **vzmôže**] v'zmogal bi Vat₅ Mosc vzmagal bi N₂ | **Apoloniju**] Poloniju N₂ | **Trazaevu**] Trazevu Vat₅ N₂ Trazevu Mosc | **va**] v' Mosc N₂ | **Celenъsicie**] Celenъsiece Mosc Selensicie N₂ | **Fenice**] Felice Mosc
- ⁶ **vzvêsti**] vazvesti Mosc | **pênezmî**] pinez'mi N₂ | **besčisl'nimi**] bezčislnimi Vat₅ Mosc | **mêden'nikъ**] mitnikъ Vat₅ Mosc midenikъ N₂ | **občaê**] op'čaê N₂ | **bezmêr'naê**] bêzmirnaê Vat₅ bezmernaê N₂ | **prietъ**] pristoeтъ Vat₅ Mosc N₂ | **razlogu**] razlegu Vat₅ raz'lêgu Mosc *add.* i opčaê obiliê bezmernaê biti êže ne pristoeтъ k raz'logu N₂ | **žrtvъ**] žrt'vi N₂ | **že**] iže N₂ | **vzmôžno**] *om.* N₂ | **vlastiju**] lastiju Vat₅ Mosc | **c(êsa)revoju**] c(êsa)r(e)vu Vat₅ Mosc N₂ | **pasti**] pisati Vat₅ Mosc postaviti N₂ | **vsâ**] v'sêhъ Vat₅ Mosc vъsa N₂
- ⁷ **povêdêlъ**] sp(o)v(ê)dêlъ Vat₅ Mosc isp(o)v(ê)dêlъ N₂ | **pênezъ**] pinezъ N₂ | **onъ**] *om.* N₂ | **prêpoê(sa)na**] prepoêsan'e Vat₅ Mosc prepoêsanъ N₂ | **Eliudora**] Tiodora Vat₅ Mosc | **bêše**] bešê Mosc | **potrêbi**] potrebê Mosc potrebu N₂ | **zapovêdiju**] poveleni Vat₅ Mosc p(o)v(ê)lên'i N₂ | **prêrečene**] pridr(e)čenie Vat₅ Mosc prêd'r(e)čene N₂ | **pênezi**] pinezi Vat₅ Mosc N₂

na potrebi ego posla s' zapovêdiju · da prêerečene pênezi prinesal bi · ⁸Abie že Eliudorъ put' êmъ bistъ licemъ · vistinu lêki po Celezini · i Fenici gradê bil bi · proiti imêl bi večiju stanovitoju · c(êsa)revъ^{*28} pomisli svršiti · imêe ⁹na egda prišalъ bêše v' Er(u)s(o)l(i)mъ · I bl(a)govol'stviemъ ot arhierêê

425b v gra||dê bil bi priêtъ · navêsti ot danago suda pênezy koee veči radi blizъ

425c bil bi otvr'ze · Vprašaše že · ače vistinu siê bila bi · ||¹⁰Tagda arhierêi vkaza · shranena bistъ siê · s pitaniju vdovicъ i sirotъ · ¹¹etera že Igrana Tobie muža velmi · izvr'stna vsêhъ · êže ot'slalъ bêše pečistivi Simonъ · Vse^{*29} že srebra talan'ti četirista biti i zlata dvêstê · ¹²Hiniti že se ihъ · iže vêrovali^{*30} bi mêstu i cr(ъ)kvi · da po vsemъ svêtu čtuet se za svoe počovan'ê · i s(vê)-tъbu <nevzmožno vsakoêko biti · ¹³A onъ za siê êže imêše v p(o)v(e)lênihъ ot c(esa)ra> gl(agol)aše vsako imъ rodъ · c(êsa)ru ta biti o<t>nosima^{*31} · ¹⁴Postavlenim že d(ъ)nemъ vhoêše Eliodorъ narediti imêe · Nemalo že po vsemъ

⁸ **Eliudorъ**] Eleudorъ Vat₅ Eleudъ Mosc | **êmъ**] zastupivъ Vat₅ Mosc N₂ | **bistъ**] bisi N₂ | **Celezini**] Celefini N₂ | **Fenici**] Felicê Vat₅ Felice Mosc Finici | **gradê**] gradъ Mosc | **imêl bi**] imêlъ Vat₅ Mosc N₂ | **večiju**] več'ju Vat₅ Mosc N₂ | **pomisli**] namisalъ Vat₅ Mosc N₂

⁹ **na**] Nъ N₂ | **bêše**] bi Vat₅ Mosc bê N₂ | **bl(a)govol'stviemъ**] blagodêt'stva Vat₅ Mosc bl(a)govêstova N₂ | **arhierêê**] arhierê Mosc | **navêsti**] navis'ti Vat₅ Mosc nenavisti N₂ | **od danago suda**] om. Mosc | **pênezy**] pinezy Vat₅ Mosc piz'(!) N₂ | **koee**] I koe Vat₅ i ke es(ъ) Mosc o koe N₂ | **veči**] vêči Mosc | **Vprašaše**] Upraša Vat₅ uprašaše Mosc N₂ | **že**] om. Mosc e N₂ | Na kraju 9. retka prepisivačkom pogreškomo ponovljeni su reci 7-9 u nešto izmijenjenu obliku: ⁷Egdaže spov(ê)dê)lъ bê Apolonii k' c(êsa)ru ot pênezy · iže otneseni bêhu · onъ prêpoêsana iže bêše na potrebi posla s povêlêni · i da prêdêrečenie pênezi · ⁸abie že Eliudarъ sьstupilivъ bistъ licemъ vistinu po Celezini · i Fenici gradê bil bi imêlъ proiti več'suju stanovitoju crekanъ · namislъ svršiti imêe · ⁹Na egda prišal bi v' Er(u)s(o)l(i)mъ · i blagovol'stviemъ ot arhierêê v gradê priêtъ bil' bi · navêsti od danago suda pênezy · i koee veči radi blizъ bil bi otvr'ze · Vprašaše že ače vistinu siê bila bi.

¹⁰ **Tagda**] Tъgda N₂ | **arhierêi**] arhierê Mosc | **bistъ**] biti Mosc N₂ | **S**] k Vat₅ N₂ om. Mosc | **pitaniju**] piteniem' Vat₅ k'rêpiteniemъ Mosc pitan'emъ N₂

¹¹ **Igrana**] vêrna(!) N₂ *Hircani* | **vsêhъ**] *praem.* v' Vat₅ Mosc N₂ | **ot'slalъ**] otnesalъ Vat₅ Mosc N₂ | **Simonъ**] Simunъ Vat₅ Mosc N₂ | **srebra**] sabra(!) N₂ | **četirista**] ·ĝ· sta Vat₅ Mosc N₂ | **dvêstê**] ·š· Vat₅ Mosc N₂

¹² **se**] om. Vat₅ Mosc N₂ | **ihъ**] sihъ Vat₅ Mosc | **cr(ъ)kvi**] *add.* da cr(ъ)kvi N₂ | **čtuet se**] čto možet se Vat₅ Mosc čtut' se N₂ *honoratur* | **vsakoêko**] vs(a)koêci Vat₅ Mosc

¹³ **p(o)v(e)lênihъ**] povêlênihъ Vat₅ Mosc | **vsako**] visoko N | **imъ**] ime Vat₅ Mosc | **c(êsa)ru**] ot c(êsa)ra N₂ | **o<t>nosima**] unosimъ N₂

¹⁴ **vhoêše**] vhojaše *add.* ot sihъ Vat₅ Mosc vhoždaše *add.* ot sihъ N₂ | **Eliodorъ**] Eleudorъ Vat₅ Eleudъ Mosc Eliudorъ N₂ | **bêše**] bê Mosc

gradu bēše trepetan' e · ¹⁵Erēi že prēd' oltaremъ egda*³² metaše se · i vzivahu s n(e)b(e)se ego · iže shranenъ zakonъ položi da simъ iže položili sutъ
425d e · sp(a)seni hranil bi ¹⁶juže vist|inu iže uzrēl bi arhierēovo lice misal'ju ranenъ bivaetъ · obraz' bo bē i lice promēneno svētovaše · vnutr'nuju d(u)ha bolēzannъ · ¹⁷Oblita bo bēše tuga mužū · etera i groza telese · imi že obličena vzirajučimъ bolēzannъ sr(ьd)ca ego stvaraše*³³ se · ¹⁸Ini tako sabrani ot domov' stēkahu se · očitimъ mišleniemъ m(o)leče se togo radi êko nevzbrēženie mēsto priti imēli bi · ¹⁹prēpoēsani že ženi vrētiči prъsi po stagnahъ tēkahu · na i d(ê)vi eže zatvoreni bēhu · pritēkahu ka Onoi ine že k mirom' · eteri že po prozorēhъ vzirahu · ²⁰Vsi že prostirajuče ruki na n(e)bo m(o)lahu se · ²¹bēše bo strašno smēšanago množastviē · i arhierēē v podvizē postavlena
426a požidanie · || ²²Vsi vistinu vzivahu b(og)a vsemogučago · da vērovanaē sebē simъ eže vērovali bihomъ · sъ vsakoju cēlostiju hranili se bi · ²³⟨E⟩liodor' že eže otredilъ bēše svr'ševaše · ²⁴I toeže mēsto ta s poslēdniki pri mēdennici tu bude · Na d(u)hъ vsemogučago velie učini · svoego pokazaniē obličeniē · tako da vsi iže smēli bēhu êviti se emu · padajuče b(o)žieju siloju · v rassla-

¹⁵ **prēd'**] pred' Vat₅ Mosc N₂ | **vzivahu**] vzvahu Mosc | **shranenъ**] shranamъ Vat₅ Mosc shranimъ N₂ | **sutъ e**] *om.* N₂ | **sp(a)seni**] sp(a)s(e)nie N₂ | **hranil**] shranil N₂

¹⁶ **juže**] eže N₂ | **bi**] bē N₂ | **arhierēovo**] ar'hierēistvo Vat₅ arhierēistva Mosc arhierēiovo N₂ | **misal'ju**] misliju Vat₅ Mosc | **bivaetъ**] bivaše Vat₅ Mosc N₂ | **obraz' bo**] obraz'no Mosc | **bē**] *om.* Vat₅ Mosc N₂ | **promēneno**] primineno Vat₅ Mosc prēmēn'no N₂ | **vnutr'nuju**] vnutrnnuju Vat₅ N₂ | **bolēzannъ**] bolēz'nnъ Vat₅ bolezanъ Mosc bolēzaniju N₂

¹⁷ **tuga**] tuka(!) N₂ | **mužu**] mužā N₂

¹⁸ **18-40** *om.* N₂ | **Ini tako**] ini kto *Alii etiam* Vat₅ Mosc | **tako**] *add.* takoe VO | **stēkahu se**] s'tēchahu Vat₅ Mosc | **mišleniemъ**] umlč(e)niemъ Vat₅ Mosc | **êko**] *om.* Mosc | **nevzbrēženie**] nevbrēžen'e Vat₅ nev'brežen'i Mosc

¹⁹ **prēpoēsani**] prepoēsane Vat₅ Mosc | **vrētiči**] vretiči Mosc | **tēkahu**] stēchahu Vat₅ stēchahu se Mosc | **eže**] že Vat₅ Mosc | **zatvoreni**] zatvorene Vat₅ Mosc | **pritēkahu**] pritchahu Vat₅ Mosc | **Onoi**] ogniči Vat₅ Mosc *Oniam* | **prozorēhъ**] prozoriĥъ Vat₅ Mosc

²⁰ **Vsi**] Vse Vat₅ Mosc | **ruki**] rucē Vat₅ Mosc | **na**] v Vat₅ Mosc

²¹ **smēšanago**] s'mēšenago Mosc | **požidanie**] požidanie ee Vat₅ Mosc

²² **Vsi**] I si Mosc | **simъ**] simi Vat₅ Mosc | **eže**] iže Vat₅ Mosc | **vērovali**] vēroval Vat₅ | **bihomъ**] bi Vat₅ Mosc | **sъ**] si Vat₅ Mosc

²³ **⟨E⟩liodor'**] Eliodor Vat₅ Mosc | **otredilъ**] otvorilъ Vat₅ Mosc | **I**] V' Vat₅ Mosc | **toeže**] toemže Vat₅ Mosc | **mēdennici**] mēdennicē Vat₅ miden'nici Mosc

²⁴ **pokazaniē**] pokaēn'ē Vat₅ Mosc | **smēli**] smili Mosc | **obličeniē**] obličēn'e Vat₅ | **strašenie**] *praem.* v' Vat₅ Mosc | **vratili**] ubratili Vat₅ Mosc

blenie i strašenje vratili se bi · ²⁵Ėvi bo se et(е)гъ копь страшна имѣе сѣдѣтѣла · прѣдобрими одѣни украшена саже са ustrmleniemъ Eliodoru прѣднее peti vzvrazi · a iže sѣdѣše na nemъ · viždaše se oružie imѣti zlataê · ²⁶Ina êže

426b êvista se dva junaka siloju || lêpa · прѣдобра sl(a)voju krasna že odeždeju · iže obstoêše ego · I ot' oboe strani tepêhu bez' prēstan'ê · mnogimi êzvami bijuêe · ²⁷Vnezapu že Eliodorъ spade na z(e)mlju · egože mnogoju magloju obneta vshitiše · tare na sedlê nosnêemъ položena izvr'goše · ²⁸I sa iže sa mnogimi tēčъci · i poslêdci prēdъrečenimi všalb bēše · pēnezniкъ nošaše se nikim iže sebē pomočniкъ nosečimъ očito · b(o)žieju poznanoju siloju · ²⁹I onъ vistinu b(o)žs'tvanoju siloju nêмъ ležaše · i vsakoe nadêe i sp(a)seniê ulišenъ · ³⁰Si iže g(ospod)a bl(agosla)vlahu · êko veličaše mēsto svoe · i cr(ъ)-kvъ êže mala prêe boēzniju i mlvoju bēše rъna · êviv'shim se vsemogučimъ

426c b(ogo)мъ · radosti i veseliê napъni se · || ³¹Tagda že ot drugovъ Eliodorovihъ · eteri molahu i abie Oniju da vazval bi višnago · i životъ podal bi emu · iže v naivīšnemъ d(u)sê bēše postavlennъ · ³²Smotriv že arhierēi da nêkako c(ēsa)гъ

²⁵ **Ėvi bo se**] *add.* imъ Mosc | **strašna**] *om.* Vat₅ Mosc | **prēdобрими**] predobrimi Vat₅ Mosc | **ukrašena**] preukrašena Vat₅ Mosc | **sa**] s Vat₅ | **ustrmleniemъ**] us'trmlen'емъ Vat₅ | **Eliodoru**] Ediodoru Vat₅ Mosc | **prēднее**] pridnee Vat₅ Mosc | **vzvrazi**] srazi Vat₅ Mosc | **sѣdѣše**] sedēše Mosc | **viždaše**] vidēše Vat₅ Mosc

²⁶ **prēдобра**] predobri Vat₅ Mosc | **krasna**] krasni Vat₅ Mosc | **odeždeju**] odēždeju Vat₅ | **odeēju**] Mosc | **strani**] strane Vat₅ Mosc | **tepêhu**] tepihu Mosc | **bez'**] bes' Vat₅ | **prēstan'ê**] prēs'taniê Vat₅

²⁷ **Eliodorъ**] Eliodorъ Vat₅ Mosc

²⁸ **mnogimi**] mnogimi Vat₅ | **mnozemi**] Mosc | **tēčъci**] teč'ci Mosc | **poslêdci**] poslêdn(i)ci Vat₅ | **posled'nici**] Mosc | **prēdъrečenimi**] prierečenimi Vat₅ Mosc | **bēše**] b(i)si Vat₅ Mosc | **pēnezniкъ**] pineznikъ Vat₅ Mosc | **iže**] že Vat₅ Mosc | **pomočniкъ**] pomočъ Vat₅ Mosc | **b(o)žieju**] b(o)žie Vat₅ | **bož'e**] Mosc

²⁹ **b(o)žs'tvanoju**] b(o)žstvenoju Vat₅ Mosc | **vsakoe**] vs(a)koju Mosc | **nadêe**] nadēēju Vat₅ Mosc | **sp(a)seniê**] s'p(a)s(e)niemъ Vat₅ Mosc

³⁰ **veličaše**] veliča Vat₅ Mosc | **mala**] malima Vat₅ Mosc | **prêe**] prie Vat₅ Mosc | **boēzniju**] boēzan'ju Vat₅ | **boēzn'ju**] Mosc | **vsemogučimъ**] vs(ê)мъ gl(ago)ljučimъ Vat₅ Mosc | **omnipotente**] **b(ogo)мъ**] b(og)a Mosc | **radosti**] račdo'stiju Vat₅ Mosc | **veseliê**] veseliem' Vat₅ Mosc | **napъni**] napъni Vat₅ Mosc

³¹ **Tagda že**] Tъgda Vat₅ Mosc | **drugovъ**] rodovъ Vat₅ Mosc | **amicis**] **molahu**] *add.* se Mosc | **Oniju**] Onēju Vat₅ Mosc | **vazval**] vazval Vat₅ | **bi višnago**] *om.* Mosc | **iže**] eže Mosc | **naivīšnemъ**] naivīš'neemъ Mosc

³² **nêkako**] nekako Vat₅ Mosc | **pod'zrêl**] podzrel Mosc | **prêmo**] prêma Vat₅ Mosc | **Eliodoru**] Eliodoru Vat₅ | **Elidoru**] Mosc | **sp(a)senie**] sp(a)s(e)n'e Vat₅ | **žr'tvu**] žr'tvoju Mosc | **sp(a)-**

pod'zrêl bi zloboju · nêkoju iz' Ijudêi · prêmo Eliodoru svr'senu prinese · za sp(a)senie muža žr'tvu sp(a)sitel'nuju · ³³Egda že arhierêi m(o)lil' bi onêžde junoši · onêmižde rizami odêveni*³⁴ · prêd'stavše Eliodoru rêše · Onii*³⁵ erêju hvali dêi · êko ego radi · tebê g(ospod)ь životь podalь estь · ³⁴Ti že ot nego tepenь · navêsti vsêmь veličiê b(o)žîe i vlastь · I simi rečenimi ne êviše se · ³⁵Eliodor že žrtvoju b(og)u prinesenoju · i obêti velimi obečaniami emu · iže **426d** žiti emu podastь · i O||nie hvali dêêvь · vzetiemь voev'stviemь vračaše se k c(êsa)ru · ³⁶svêdêtel'stvovav že vsêmь ona êže očima svoima vidêlь bêše · dêla velikago b(og)a · ³⁷Egda že c(êsa)гь uprosilь bê · Eliudora kto bil' bi podobanь · oče edinoju v' Er(u)s(o)l(i)мь poslati se · Reče ³⁸ače kogo imaši vraždenika · ili c(êsa)rstva tvoego zasêdatela pošli onamo · i tepena ego vsprîmeši · Ače obakь iz'salь budetь têma êko estь v mêstê · vistinu b(o)žîe etera sila · ³⁹Eko ta iže imatь na n(e)b(e)sêhь obitanie · posêtitelь i pomočnikь estь mêsta onogo · i prihodečee zlo tvoriti · poražaetь i pogublaetь · ⁴⁰Ibo ot Eliodora i mêdenьnika · straže taka več' se*³⁶ imatь ·

sitel'nuju] sp(a)s(i)t(e)lnoju Vat₅ Mosc

³³ **že**] prie Vat₅ Mosc | **bi**] bê Vat₅ Mosc | **onêžde**] onemže Vat₅ Mosc | **junoši**] junote Mosc | **onêmižde**] onêmiže Vat₅ Mosc | **prêd'stavše**] pred'staviše e Vat₅ Mosc | **Eliodoru**] Eliudorь Vat₅ Mosc | **tebê**] t(e)bi Vat₅

³⁴ **nego**] tego Vat₅ Mosc | **tepenь**] têň(!) Vat₅ Mosc | **navêsti**] navistiti Vat₅ Mosc

³⁵ **Eliodor**] Eliudor Vat₅ Mosc | **velimi**] velmi Vat₅ Mosc | **Onie**] Onii Vat₅ Mosc | **vzetiemь**] vzetiemь Vat₅ Mosc | **se**] *om.* Mosc

³⁶ **vidêlь**] videlь Mosc | **bêše**] beše Mosc

³⁷ **bê**] b(ê)še *add.* t(ê)la velikago b(og)a Vat₅ b(ê)še Mosc | **kto**] ki Vat₅ Mosc | **podobanь**] priključanь Vat₅ Mosc | **Er(u)s(o)l(i)мь**] Er(u)s(oli)mu Mosc

³⁸ **c(êsa)rstva**] c(êsa)rstviê Mosc | **Ače**] *add.* kogo imati Mosc | **vistinu**] *om.* Mosc

³⁹ **n(e)b(e)sêhь**] n(e)b(e)sihь Vat₅ Mosc | **pomočnikь**] pomožitelь Vat₅ Mosc | **prihodečee**] prihodeče Mosc

⁴⁰ **mêdenьnika**] meden'nika Vat₅ | **straže**] straža Vat₅ Mosc

- 427a 4 ¹Simon že prěd'rečeni srebra · i otoč'stviê kl|evetnikъ zlo gl(ago-
l)aše · ot Ionie lêki ta Eliodora potaknul' bi k simъ · i ta bil bi nastavnikъ
zaliہ · ²prosmotritela že grada i branitela êzika svoego · i ljubitela zakona
b(o)žîê · drъzaše zasêdatela c(êsa)rstviê reči · ³na egda nepriêtel'stva · v
toliko naprêdъ šla bi · da takoe po eterihъ Simunovihъ potrebniہ č(lovê)-
kouboistviê bila bi · ⁴smotriv' Oniê pagubu neroeniê · i Apoloniê ne zdraviti
se · lêki vladiku takovago Surie i Fenike · k nadodan'e zlobi ⁵k c(êsa)ru
sebe sьstavi · ne lêki graêнъ svadnikъ na^{*37} opçuju korist' u sebe samogo ·
vsego množastviê smatrae · ⁶Viždaše bo bes c(êsa)r'skago primišleniê · ne
427b vzmožno biti mirъ večemъ dati se · ni Simona moçi prěst|ati ot buestva^{*38}
svoego. ⁷Da po Seleuka po životê^{*39} prêgrêšen'ê · egda priêl' bi c(êsa)rstviê
An'tiohъ · iže častanъ naricaše se · obimaše Êzonъ bratъ Oniinъ ar'hiêristvo
· ⁸došađ k c(êsa)ru obečavъ emu srebra talanatъ tri sta i šestъ desetъ · i ot

¹ **Simon]** Simun Vat₅ Mosc N₂ | **prěd'rečeni]** pridьr(e)č(e)ni Vat₅ Mosc | **otoč'stviê]** *praem.*
ot otročstviê Vat₅ Mosc otačastviê N₂ *patriae* | **gl(agol)aše]** gl(agola)ti N₂ | **ot]** i Mosc
pod N₂ | **Ionie]** edinie(!) Vat₅ Mosc Onie N₂ *Onia* | **lêki]** liki Mosc | **ta]** l(a)въ(!) N₂ *ipse* |
Eliodora] Eliudora Vat₅ Mosc N₂ | **zaliہ]** zlih' N₂

² **prosmotritela]** prosmotrite N₂ | **drъzaše]** drzaše N₂

³ **na egda]** T'gda Vat₅ Mosc Nъ egda N₂ | **nepriêtel'stva]** nepriêt(e)lst'viê Vat₅ Mosc N₂ |
naprêdъ] napridь Vat₅ Mosc N₂ | **šla]** všla Vat₅ Mosc | **eterihъ]** etirihъ Vat₅ | **potrebniہ]**
potrêbnêhъ Vat₅ potreb'niہ Mosc | **č(lovê)kouboistviê]** č(lovê)koubiistva Vat₅ č(lovê)-
koubiistviê N₂ | **bila]** bilo Vat₅ Mosc

⁴ **neroeniê]** nerojeniê Vat₅ Mosc neroždeniê N₂ *contentio* | **Apoloniê]** Apoliciê Vat₅ Mosc
| **vladiku]** *om.* Vat₅ Mosc | **nadodan'e]** nadodan'ju Vat₅ N₂ nadodaniju Mosc | **zlobi]**
zlobe Vat₅ Mosc N₂

⁵ **sьstavi]** sastavi Mosc | **lêki]** leki N₂ | **graêнъ]** grajanъ Vat₅ Mosc N₂ | **svadnikъ]** s'tadnikъ
(!) Vat₅ Mosc *accusator* | **opçuju]** op'čeju Vat₅ Mosc N₂ | **korist']** koristiju N₂ | **vsego]**
sego N₂ | **množastviê]** množstviê Vat₅

⁶ **Viždaše]** Vijaše Vat₅ Mosc N₂ | **bes]** bez' Vat₅ Mosc N₂ | **c(êsa)r'skago]** c(êsa)r'ska Vat₅
Mosc | **primišleniê]** pomišlen'ê Vat₅ Mosc N₂ | **večemъ]** vêčemъ Mosc | **ni Simona]**
nosimo(!) N₂ | **moçi]** namoči N₂ | **prěstati]** prestavi Vat₅ Mosc prestati N₂

⁷ **Da]** Na Vat₅ N₂ Naposlê(!) Mosc | **Seleuka]** Selêuka Vat₅ *om.* Mosc | **prêgrêšen'ê]**
pregrêšen'e Vat₅ *praem.* ukazano pregrešenje *add.* propov(ê)dê(!) Mosc pregrêšen'ê N₂
| **priêl']** prišalъ N₂ | **bi]** bê N₂ | **c(êsa)rstviê]** c(êsa)rstvie Vat₅ Mosc | **častanъ]** čьstanъ N₂
| **obimaše]** *add.* se Vat₅ Mosc | **ar'hiêristvo]** arhierîstvie Vat₅ Mosc erîstvie N₂

⁸ **talnatъ]** tatanat'(!) N₂ | **tri sta i šestъ desetъ]** ·ī · i · m̄ · Vat₅ Mosc N₂ | **onêhъ]** inihъ Vat₅
Mosc N₂ | **osamъ desetъ]** ·ō · Vat₅ Mosc N₂

prihodičъ onêhъ talanatъ osamъ desetъ · ⁹pače sihъ obečavaše inaè sto i petъ desetъ · ače vlasti ego pod'dal' bi se jînazi · i efobêi sebê postaviti · i onêhъ iže v' Er(u)s(o)l(i)mê bêhu An'tiohiênъ pisati · ¹⁰Iže egda c(êsa)гъ poustil' bi udr'žal bi vladič'stvie · abie k' êzič'skomu običaju edinokolên'niki svoe prêstaviti načetъ · ¹¹I ot'netimi simi êže č(lovê)koljubiê radi · Ijudêemъ ot c(êsa)гъ bêhu bila postavlena · i v <Iva>nomъ o(тъ)cemъ Eupolem'limъ · iže u R||imlanъ ot priêzni i družab'stviê služilъ bêše posal'stviemъ · zakon'niki graêhъ prave ostavlâe nepostavlenie suêše · ¹²Ibo dr'znulъ estъ pod samoju tvrdiju · jînnazi sьstaviti · i bolšihъ kihždo efebo<v> v bur'delêhъ položitî · ¹³Biše že sie ne začelo na rasten'e eteroe · i prospên'e êzičnago inoplemen'nika · prêbivaniê nečistago radi i ne erêê Nazona · nerekomoe i neslišanoe pregrêšenie · ¹⁴tako da erêi juže ne pri ol'tarêhъ · dani*⁴⁰ bi neroždenoju cr(ь)kvoju i žr'tvami nebrêženimi · spêšili bi pričestnici biti palestre · i podavaniê ee naprav(e)dnago i v' poučeni bluda · ¹⁵i ot'časkie vistinu

⁹ **sto i petъ desetъ**] · ř · i · ř · Vat₅ Mosc N₂ | **vlasti**] vlasi Mosc | **ego**] netogo Vat₅ Mosc *eius* | **jînazi**] ênazi N₂ | **efobêi**] jefebii Vat₅ jefibii Mosc efebêi N₂ | **sebê**] sebe N₂ | **Er(u)s(o)l(i)-mê**] Er(u)s(oli)mêh' Vat₅ Mosc N₂

¹⁰ **Iže**] eže Vat₅ N₂ | **bi**] bê N₂ | **udr'žal**] sudržal' N₂ | **vladič'stvie**] vladičastvie Vat₅ Mosc c(êsa)rstvie vladič(ь)stviê N₂ *principatum* | **êzič'skomu**] ezič'skomu Vat₅ êzičaskomu Mosc | **edinokolên'niki**] edinokolen'niki N₂ | **prêstaviti**] prestavlati Vat₅ Mosc N₂

¹¹ **ot'netimi**] onetimi Vat₅ | **simi**] simь N₂ | **Ijudêemъ**] Judêemъ Vat₅ Judêomъ Mosc Ijudêomъ N₂ | **c(êsa)гъ**] cr(ь)kvъ Vat₅ Mosc c(êsa)revъ N₂ | v <Iva>nomъ **o(тъ)cemъ**] otcêe Vat₅ Mosc vъ onomъ ot c(êsa)revъ N₂ *per Iohannem patrem* | **Eupolem'limъ**] Upolem(im)ъ Vat₅ Mosc | **iže**] ili N₂ | **priêzni**] priêzапъ Vat₅ Mosc | **družab'stviê**] družin'stviê N₂ | **služilъ**] služili Vat₅ Mosc N₂ | **zakon'niki**] zakon'nie Vat₅ Mosc z(a)k(o)nnêi N₂ | **graêhъ**] grajanъ Vat₅ Mosc N₂ | **prave**] pravi Vat₅ Mosc N₂ | **suêše**] sujaše Vat₅ Mosc

¹² **jînnazi**] jîn'nizi N₂ | **sьstaviti**] sastaviti Vat₅ Mosc | **bur'delêhъ**] burdêlêhъ Vat₅ N₂ burdelihъ Mosc

¹³ **Biše**] Bêše Vat₅ Mosc N₂ | **ne**] na N₂ | **začelo**] začelê N₂ | **prospên'e**] prosperie N₂ | **êzičnago**] ezičnago Vat₅ êzič(a)skago N₂ | **inoplemen'nika**] inoplemen'nago Vat₅ Mosc N₂ | **prêbivaniê**] prebivaniê Vat₅ Mosc N₂ | **nečistago**] nečistivago Vat₅ Mosc N₂ | **Nazona**] Êzona Vat₅ Mosc N₂ | **nerekomoe**] neiz'rekomoe N₂ | **pregrêšenie**] pregrêšen'e Vat₅ N₂ pregrešenie Mosc

¹⁴ **ol'tarêhъ**] oltarihъ Vat₅ Mosc | **neroždenoju**] nerojenoju Mosc nareždenoju N₂ *contempto* | **nebrêženimi**] nebrêženiê Vat₅ nèbreženiê Mosc | **palestre**] palastre Vat₅ Mosc | **v'**] *om.* Vat₅ Mosc N₂ | **poučeni**] pouč(e)nihъ Vat₅ Mosc poučen'iê N₂ | **bluda**] blud've Vat₅ Mosc bludiše N₂ | **časti**] čьsti N₂

¹⁵ **ot'časkie**] ot otočьskie N₂ | **časti**] čьsti N₂ | **Gr'čskie**] grčkoe Vat₅ Mosc grč'ko N₂ | **sl(a)-**

- 427d časti · za ničtože imuče · Gr'čskie sl(a)vi prêdobr||ê mnêhu · ¹⁶ihže hva-
la pagubnaê ihь neroždenie imêše i ihь postavlén'ê r'vnovahu · i sa vsêma
simь edinako biti želêhu · i ihže vraždenikovь · i pogubitele<v> imêli bêhu ·
¹⁷V zakonê bo b(o)ž'stvanêemь nečьstivo dêti^{*41} nekazano ne padaetь · Na
siê slêdujučee vrême isprovêstь · ¹⁸Egda že petolêtni agonь Tiru čьstil' se bi
· i c(êsa)ръ tu bil' bi · ¹⁹posla Êzonь grêhoviti^{*42} ot er(u)s(o)l(i)mskihь mužì
grêšniki · noseče srebra didragamь trista · v' žr'tvu Er'kolovu ihže prosiše · si
iže prinesli bêhu · da ne v žr'tvahь razdaêli bi se · êko ne trêbovali bi kromê^{*43}
va inaê^{*44} tračeniê ihь priminuti se · ²⁰Na siê prinesena biše^{*45} vistinu ot ino-
428a go · iže poslalь bêše v žr' ||tvu Er'kulovu · Budučih že radi dani biše v tegь
korabalь · troevesel'nihь ²¹poslanim že v' Ĵipatь Apoloniemь · Nesteovimь
s(i)nomь načelnikovь radi Ptolomêê · Filometora c(êsa)ra · Egda poznalь bê
An'tiohь tuĵa sebe · ot trêbovanihь c(êsa)revihь · stvorena vlačimi koristi

-
- vi] sl(o)vo Vat₅ Mosc N₂ *gratias* | **prêdobrê**] dobroe Vat₅ Mosc predobrê N₂
- ¹⁶ **ihь**] *om.* N₂ | **neroždenie**] nerožen'e Vat₅ Mosc naroždene N₂ | **imêše**] imêhu N₂ | **i ihь**
postavlén'ê r'vnovahu] *om.* N₂ | **sa**] sь N₂ | **vsêma**] vsema Mosc vsima N₂ | **bêhu**] bi
N₂
- ¹⁷ **zakonê**] z(a)k(o)ne Mosc | **b(o)ž'stvanêemь**] b(o)žstv(e)nie Vat₅ Mosc b(o)žstvie N₂
| **nečьstivo**] nečistivo Vat₅ Mosc N₂ | **nekazano**] *praem.* ne VO nakazano(!) Vat₅ Mosc
nenakazano N₂ *impune* | **padaetь**] padet' N₂ | **siê**] se N₂ | **slêdujučee**] slêdečee N₂ |
isprovêstь] sp(o)vêst' Vat₅ Mosc
- ¹⁸ **Egda že**] Kda že N₂ | **petolêtni**] petolaki(!) Vat₅ potolaki(!) Mosc | **agonь**] agnu Mosc |
Tiru] Diru N₂ | **čьstil'**] častil Vat₅ Mosc čistil N₂
- ¹⁹ **er(u)s(o)l(i)mskihь**] Er(u)s(oli)movь Vat₅ Mosc N₂ | **grêšniki**] grêšnike Vat₅ grešn(i)ke
Mosc grêšnie N₂ | **noseče**] nosečee N₂ | **didragamь**] daimь dragamь Vat₅ daimь Mosc
dragamь dai N₂ | **trista**] t' Vat₅ N₂ · v' Mosc | **Er'kolovu**] Er'kulovu Vat₅ Mosc | **v**] *om.*
Vat₅ Mosc | **razdaêli**] razdaêle Vat₅ Mosc N₂ | **ne**] *om.* N₂ | **trêbovali**] trêbovali Mosc
potrêbovalo N₂ | **tračeniê**] vračaeniê Vat₅ Mosc tračenê N₂ *sumptus* | **priminuti**] preminuti
Vat₅ Mosc preminuti N₂
- ²⁰ **inogo**] onogo Vat₅ Mosc | **Er'kulovu**] *add.* tu N₂ | **dani**] da N₂ | **biše**] bêše N₂ | **tegь**] têhь
N₂ | **korabalь**] korab'ľь Vat₅ Mosc | **troevesel'nihь**] troeveslnihь Vat₅ troves'l'nihь
Mosc tretoveselni N₂
- ²¹ **Ĵipatь**] Ejpur(ь)ťь Vat₅ Ejpuratь Mosc N₂ | **Nesteovimь**] Nesteuvêmь Vat₅ Nasteuvêmь
Mosc Nestênovimь N₂ *Mnesthei* | **načelnikovь**] načelnikomь Vat₅ Mosc N₂ | **Ptolomêê**]
P'tolomeê Mosc N₂ | **Filometora**] Filimitora N₂ | **Egda**] I egda Mosc Kda N₂ | **poznalь**]
poznapь Vat₅ Mosc | **sebe**] sebê Mosc N₂ | **trêbovanihь**] trêbovanь Vat₅ Mosc trêbovan'i
N₂ | **c(êsa)revihь**] cr(ь)kvi ihь Vat₅ Mosc | **koristi**] koristemь Vat₅ Mosc N₂ | **svêstue**]
sv(ê)tue Vat₅ Mosc N₂ | **pošalь bê**] pošadь Vat₅ Mosc pošad bê N₂ | **tudê**] tudu Vat₅ Mosc
N₂ | **Ĵiiorь**] Ĵiorь Vat₅ Mosc Ĵiorь N₂

- svêstue · pošalb bê ot tudê i pride v Ѓiiopъ · i ot tudu v' Er(u)s(o)l(i)мъ ·
 22I velično*46 ot Êzona*47 i ot grada priêty z' glavany svêtilnici · i hvalami
 vnide · i ot tudu Fenikъ vov'stviê obrati · 23I po trilêtoŝtviê vrêmene · po-
 sla Êzonъ Menelaa svrhu rečenago Simona brata noseča srebra c(êsa)ru · i
 428b egda v||eličil bi lice vlastitela ego · sebê samomu vzvratil bi c(êsa)rŝtvie ·
 Nadloživъ Êzonu talanaty trista · 25priêtimi že ot krala povelì i pride · ničo-
 že vistinu imêe erêistviju · d(u)hъ že nem(i)l(o)stivago silnika i sverêpago
 zvêrete gnêvъ nose · 26I Êzonъ vistinu iže vlačago brata svezalb bêše · samъ
 prêhineny bêža vъ amanit'skuju stranu · 27Menesaul' že vladičastvie vistinu
 drъža · ot pênêz že c(êsa)ru obečanihъ ničože dêêše · 28Egda trêbovanie tvoril
 bi Sostraty · iže tvrdì prêd'stavlenъ bêše · êko sie izъ trêbovanie povoznihъ
 pristoêše · Seeže vini radi ed(ъ)нъ i drugi*48 k c(êsa)ru bista zvana · 29i
 428c Menelaus' že otêty bisi ot erêistviê · pod'stupivšu Lêzimaku || bratu svoemu

22 I] s Vat₅ Mosc | **ot grada**] grada Vat₅ Mosc N₂ | **glavany**] glavъ Vat₅ Mosc | **svêtilnici**] *praem.* na Vat₅ Mosc *praem.* i N₂ | **vov'stviê**] vovestvi N₂

23 **trilêtoŝtviê**] trolêtastviê Vat₅ Mosc tretolêtosav'stviê N₂ | **vrêmene**] vr(ê)m(e)nevê Vat₅ vr(ê)menevi Mosc N₂ | **Menelaa**] Meneala N₂ | **Simona**] Simuna Vat₅ Mosc N₂ | **noseča**] nosečago Vat₅ Mosc | **srebra**] srebro Vat₅ Mosc | **potrêbnihъ**] potrebnihъ Mosc | **otvêti**] otvêty Mosc | **imuča**] imuče N₂

24 **preporučenъ**] preporučany Mosc preporučen'e N₂ | **bi**] bê N₂ | **vlastitela**] têla Vat₅ Mosc | **ego**] egova Mosc | **sebê**] sebe Vat₅ N₂ | **samomu**] samogo Vat₅ Mosc N₂ | **vzvratil bi**] vzvrati Vat₅ Mosc N₂ | **c(êsa)rŝtvie**] arhierêistvie Vat₅ Mosc arhierêistviê N₂ | **Nadloživъ**] naloživъ Vat₅ Mosc nadoloživъ N₂ | **trista**] t̃t̃ Vat₅ Mosc N₂

25 **povelì**] povelen'i Vat₅ N₂ pov(e)lên'i Mosc *mandatis* | **sverêpago**] sverepago Mosc svêre-
 pago N₂ | **zvêrete**] zerete Mosc | **nose**] nosi N₂

26 **prêhineny**] prehineny Vat₅ Mosc N₂ | **bêža**] bêžacy Vat₅ Mosc N₂ | **vъ**] v Vat₅ Mosc N₂ | **amanit'skuju**] manidaskuju *add.* ispujeny b(i)si Vat₅ amanataskuju *add.* ispueny b(i)si Mosc amanitskuju *add.* ispueny bê N₂

27 **Menesaul'**] Menelaus' Vat₅ Mosc N₂ | **vladičastvie**] vladičastviju Vat₅ N₂ vladič'stviju Mosc | **drъža**] drъža Vat₅ N₂ | **pênêz**] penez Mosc pinez' N₂ | **dêêše**] dêše Mosc

28 **trêbovanie**] potrêbovan'e Vat₅ potrebovan'e Mosc trêbovan'e N₂ | **Sostraty iže**] Sustrat že Vat₅ Mosc | **prêd'stavlenъ**] prestavlenъ Vat₅ Mosc | **sie**] k semu Vat₅ Mosc N₂ | **izъ**] is Vat₅ Mosc | **trêbovanie**] trêbovan'e Vat₅ Mosc N₂ | **pristoêše**] preŝtoêše Mosc | **bista**] bêsta Vat₅ Mosc

29 **otêty**] otnet' N₂ | **bisi**] bê Mosc | **erêistviê**] erêis'tva Mosc | **pod'stupivšu**] postupivše N₂ | **Lêzimaku**] Lezemaku N₂ | **Sostrat**] S'stra(т) Mosc Sъstražeju(!) N₂ | **prêd'stavlenъ**] prestavlenъ Vat₅ Mosc | **bisi**] bê N₂ | **Cicipriemъ**] Celicii priêmъ N₂ *Cypris*

· Sostrat že prêd'stavlenn̄ bisi Cicipriem̄ · ³⁰I egda siê dêêla se bi · priklučî se Datar'sênem̄ i Malotem̄ svadu dvignuti · têma êko An'tioha c(êsa)-ra hotnicê darom' bi dani · ³¹Pospêšno takozde c(êsa)ꝛ pride · ukrotiti e ostavlenn̄m̄ pod̄ nareeniem̄ edinim̄ ot drugov̄ · is' družabnikov̄ svoih̄ An'dronikom'^{*49} · ³²Uzrêv že Menesaul̄ priem'sha sebê vrême potrêbnoe · zlatie nêkie sasudi crêkve ukrad̄ · darova An'droniku · a inaê prodal̄ bêše Tiru · i po bližnih̄ gradêh̄ ³³eže egda po istinê pozna Oniê · obličavaše i sam̄ v mêtê svobodnê · sebe udr'že v' An'tiohii stran̄ Damnê · ³⁴Otnjudêže Menaul̄ pristupal̄ k̄ Androniku · molaše da Oniju ubil' bi · Iže egda
428d prišal' bi ka On||i i · danimi desnicami s prav'ju klet'ê · aêe i bil bi emu pod'zorit̄ · egda poustil bi ot pazohi vistupiti · I abie ego ubi · ne stidêv se pravdi · ³⁵Sieže vini radi · ne sami Ijudêi na ini takozhe narodi^{*50} negodovahu · i žalostni bêhu semrti tolikago muža neprav(e)dne · ³⁶Na k' vrativ'sumu se

³⁰ siê] sie Vat₅ Mosc | **priklučî**] priklučî Vat₅ Mosc N₂ | **Datar'sênem̄**] Tarsenu Vat₅ Mosc Tarsênê N₂ | **Malotem̄**] Malotê Vat₅ Mosc N₂ | **hotnicê**] hotnici Vat₅ Mosc N₂ | **darom'**] daromi N₂ | **bi**] bê Vat₅ Mosc om. N₂ | **dani**] dan̄ Vat₅ Mosc

³¹ **Pospêšno**] Prospeš'no Mosc | **pod̄**] po N₂ | **nareeniem̄**] narejenim̄ Vat₅ narënim̄ Mosc naraždeniem̄ N₂ | **edinim̄**] edin̄ Vat₅ Mosc edinêtm̄ N₂ | **ot drugov̄**] om. Vat₅ Mosc N₂ | **is'**] iz' N₂ | **družabnikov̄**] sudružabnikov̄ N₂

³² **Menesaul̄**] Menelaus̄ Vat₅ Mosc N₂ | **priem'sha**] priêm'sha Mosc N₂ | **potrêbnoe**] potrebnoe Mosc | **zlatie**] zlate Vat₅ Mosc N₂ | **nêkie**] etere Vat₅ Mosc N₂ | **sasudi**] sasude Vat₅ Mosc s̄sudi N₂ | **crêkve**] cr(ь)kvi N₂ | **a**] i Mosc N₂ | **prodal̄**] prošal̄ N₂

³³ **po istinê**] prestanovite Vat₅ Mosc prestanovito N₂ | **pozna**] poznal' bê Vat₅ Mosc | **obličavaše**] obličevaše Vat₅ ob'ličevaše Mosc N₂ | **i**] e Vat₅ Mosc N₂ | **mêtê**] mête Mosc | **Damnê**] Tam'nê Vat₅

³⁴ **Otnjudêže**] Otnudêže Vat₅ Mosc | **Androniku**] Adroniku N₂ | **molaše**] i molaše i N₂ | **Oniju**] Onêju Vat₅ Uniju N₂ | **prišal' bi**] prišal̄ bê N₂ | **ka**] k̄ N₂ | **Onii**] Oni Mosc | **danimi**] danêmi Vat₅ danemi Mosc danoju N₂ | **desnicami**] desniceju N₂ | **klet'ê**] k'letve Vat₅ Mosc | **poustil bi**] *add.* i Mosc N₂ | **pazohi**] pazuhe Vat₅ Mosc pazuhî N₂ *asylo* | **vistupiti**] tistupi(!) Vat₅ Mosc | **I**] om. N₂ | **stidêv**] stidev Mosc stidiv N₂ | **pravdi**] v' pr(a)vdê Vat₅ Mosc N₂

³⁵ **Sieže**] eže Vat₅ Mosc N₂ | **ne**] om. Vat₅ Mosc | **sami**] samo Vat₅ Mosc N₂ | **Ijudêi**] narodi Vat₅ Mosc N₂ *Judaei* | **ini**] ino Vat₅ Mosc | **takozhe**] takoe Vat₅ Mosc takozde N₂ | **žalostni bêhu**] trudnonovahu Vat₅ Mosc trud'no nošahu N₂ *moleste ferebant* | **semrti**] s'mrt̄ Vat₅ Mosc semrt̄ *add.* veli N₂ | **tolikago**] tolikogo Mosc | **neprav(e)dne**] nepr(a)v(e)dno Vat₅ Mosc N₂

³⁶ **k'**] om. Mosc N₂ | **vrativ'sumu**] vrativšu Vat₅ Mosc N₂ | **mêsta**] mast̄(!) Vat₅ Mosc N₂ *locis* | **k'**] i Vat₅ Mosc u N₂ | **Antiohii**] Antiohe Vat₅ Mosc An'tiohie N₂ | **Gr'ci**] Gor'ci(!) Vat₅ k' Gorici Mosc *Graeci* | **tužeće**] om. N₂

c(êsa)ru ot Cilicie mēsta idoše Ijudêi k' Antiohii · vkup že i Gr'ci tužeče · ot bezakon'nie semrti Ioniine · ³⁷Stuživ' se takožde d(u)homъ Antiohъ · Onie radi i prêklon se k' z(e)mli i izliê slъzi · vspomenuvъ umr'všago trêzovostъ i krêpostъ · ³⁸I raz'gnêvav se d(u)h(o)mъ · zap(o)v(ê)dê An'dronika s pur'pire svlêci · i obvesti po vsemъ gradu · i v mêtê vnemže Oniju ubi s(vê)todayca stvori života · ulišati³⁵¹ g(ospo)demъ emu · edinako dostoinuju || muku vzdajučimъ · ³⁹Mnozi že s(vê)totad'bami v crêkvi ot Lêzimaka stvorenimi · Menelaovimъ svêtomъ · i prost'rtimъ glasomъ sabrano bistъ množastvo protivъ Lêzimaku · mnogimъ juže zlatomъ iznesenimъ · ⁴⁰Narodom že stav'shimъ i dusi gnêva isplnени · Lêzimakъ sa oružniki blizu trimi tisučami · bezakon'nimi rukami viknuti načet' voemъ eterimъ sil'nikom' vzrastomъ ravni · i bez'pametno staravšim' se · ⁴¹Da êko razumêše silenie Lêzimakovo · ini kameniemъ ini dr'kolami silni vshitiše · <eteri že popelъ na Lezimaka vrgoše · ⁴²I mnozi vistinu raneni> eteri že prost'rti ini že v bêgъ obračeni

³⁷ **takožde**] t(a)koe Vat₅ Mosc | **Onie**] Unie(!) Vat₅ Mosc | **prêklon**] priklon Vat₅ Mosc N₂ | **vspomenuvъ umr'všago**] v'spomenuvšago Vat₅ v'pomnuvšago Mosc | **krêpostъ**] kropostъ Vat₅ krotostъ Mosc N₂ *modestiam*

³⁸ **I raz'gnêvav se**] V'nêčen' že Vat₅ Mosc N₂ | **zap(o)v(ê)dê**] p(o)v(e)lêvaetъ Vat₅ N₂ p(o)-v(e)levaetъ Mosc | **An'dronika**] Adronika N₂ | **pur'pire**] purpure Vat₅ | **svlêci**] svlêčena Vat₅ Mosc N₂ | **mêtê**] mête Mosc | **Oniju**] Ioniju N₂ *add.* v' neč'stni voenstvie stvorilъ b(ê)še Vat₅ (voinstive Mosc) v nečastie stvorilъ bêše N₂ *impietatem commiseret* | **ubi**] *om.* Mosc N₂ | **s(vê)todayca**] svêtovav'ca N₂ | **stvori**] *om.* Vat₅ Mosc N₂ *om.* Vg | **života**] život' Vat₅ Mosc životomъ N₂

³⁹ **Mnozi**] Mnogimi N₂ | **s(vê)totad'bami**] s(vê)totad'baci N₂ | **v**] *om.* Vat₅ Mosc N₂ | **crêkvi**] crk(ъ)v(e)nimi N₂ | **Lêzimaka**] Lezimaka N₂ | **stvorenimi**] stvorenêmi Vat₅ | **Menelaovimъ**] Menelaouvêtmъ Vat₅ Menelaovimъ Mosc | **prost'rtimъ**] rastrtimъ Vat₅ N₂ ras'prostrimъ Mosc | **sabrano**] s'brano Vat₅ N₂ | **bistъ**] b(i)si Vat₅ N₂ | **množastvo**] množstvo Vat₅ | **protivъ**] protivu Vat₅ N₂ proti Mosc | **Lêzimaku**] Lezimaku N₂ | **mnogimъ**] mnogamъ Vat₅

⁴⁰ **stav'simъ**] vstajučimъ Vat₅ Mosc N₂ | **gnêva**] g'neva Mosc | **isplnени**] isplnenimi Vat₅ Mosc N₂ | **Lêzimakъ**] Lezimakъ N₂ | **sa**] *om.* Vat₅ Mosc N₂ | **oružniki**] oružnici Vat₅ Mosc N₂ | **blizu**] *om.* Vat₅ Mosc | **trimi**] tri Vat₅ Mosc N₂ | **tisučami**] tisučimi Vat₅ Mosc N₂ | **ravni**] ravno Vat₅ Mosc ravnimъ N₂ | **bez'pametno**] bes'pametiemъ Vat₅ Mosc bes'pametnimъ N₂ | **staravšim'**] s'staravšim' Mosc starišin'stvom' že N₂

⁴¹ **Da**] Na Vat₅ Mosc Nъ N₂ | **silenie**] silen'e Vat₅ Mosc N₂ | **Lêzimakovo**] Lezimakovo N₂ | **kameniemъ**] kamen'e Vat₅ Mosc N₂ | **dr'kolami**] drkoli Vat₅ Mosc drkole N₂ | **silni**] s(i)lno Vat₅ Mosc N₂

⁴² **ini**] vsi Vat₅ Mosc N₂ | **obračeni**] *om.* biše N₂ | **takožde**] t(a)koe Mosc t(a)kogo N₂ | **s(vê)-**

- biše · Togo takožde s(vê)todavca · stranъ mēden'nika ubiše · ⁴³Отъ сѣихъ ubo
429b načetъ sudъ protivu || Menelau gibati se · <i egda prišalъ bi c(êsa)ъ v Tiryъ k
 n(e)mu potrêbu ponesošē poslani mužī^{*52} tri ot starêišinъ · ⁴⁴I egda pob'eny
 bivaše Menelausъ · obeča Ptolomêju mnogie pēnezi dati poustiti c(êsa)ru
 · ⁴⁵Takožde Ptolomêi v' eterê dvorê postavlenъ · lêki ohlaeniê radi c(êsa)ra
 doide · i ot dosueniê otvede · ⁴⁶I Menelau vistinu vsakoe zlobi povin'na · ot
 primêšeniê otrêši · Strastnê eže iže takožde ače u Sitovъ vinu^{*53} rekli bi ·
 nevinъni sudili se bi · sie semr'tiju osudê · ⁴⁷Vskorê ubo nepravd(ъ)нъ sudъ
 daše · iže za gradъ i plъкъ · i s(ve)tie sasudi vinu skazali sutъ · ⁴⁸Seežde veči
 radi · Tiri takožde negodovavše prêmo pogrebeniju ihъ prêblazi biše · ⁴⁹Me-
429c nelaus' že onihъ radi iže v' êrosti bēhu · skupostъ prêbivaše vъ vlas||ti raste
 v zlobê · i k' zasadamъ graenъ ·

todavca] s(vê)totat'ca N₂ | **stranъ**] stanъ N₂ | **mēden'nika**] Vat₅ midenika N₂
⁴³ **Menelau**] Menelavu Vat₅ Menelaušu N₂
⁴⁴ **bivaše**] bival bi Vat₅ Mosc N₂ | **Menelausъ**] Menelausъ Vat₅ Mosc N₂ | **Ptolomêju**] Ptolomê
 N₂ | **pēnezi**] pinezi N₂ | **poustiti**] *add.* i Mosc
⁴⁵ **Takožde**] takize Vat₅ Mosc | **Ptolomêi**] P'tolomêju Vat₅ N₂ Ptolomeju Mosc | **eterê**] eteri
 Vat₅ Mosc N₂ | **dvorê**] d'vori Vat₅ Mosc N₂ | **postavlenъ**] postavlena Vat₅ Mosc postavleni
 N₂ | **ohlaeniê**] oholijeniê Vat₅ Mosc oholen'ê N₂ | **dosueniê**] dosujeniê Vat₅ Mosc osuen'ê
 N₂ | **otvede**] *add.* se N₂
⁴⁶ **Menelau**] Menelaa Vat₅ Mosc Menelausa N₂ | **vistinu**] vidosu(!) Vat₅ Mosc | **vsakoe**]
 v'see Vat₅ Mosc vsei N₂ | **zlobi**] zlobe Vat₅ Mosc zlobê N₂ | **primêšeniê**] pregrêšeni Vat₅
 Mosc N₂ | **Strastnê**] strastni N₂ | **iže**] *om.* Mosc | **takožde**] t(a)koe Vat₅ Mosc | **Sitovъ**]
 Sititъ Vat₅ Mosc *Scythas* | **rekli**] rekal' N₂ | **nevinъni**] *prae.* vinu N₂ | **semr'tiju**] s'mrt'ju
 Vat₅ Mosc | **osudê**] osudivъ Vat₅ osudi N₂
⁴⁷ **Vskorê**] skorê Vat₅ Mosc | **sudъ**] osud' Vat₅ Mosc N₂ | **gradъ**] gradi Vat₅ Mosc | **plъкъ**]
 plкъ Vat₅ | **sasudi**] sьsudi N₂ | **skazali**] sakali(!) N₂
⁴⁸ **Seežde**] e eže Vat₅ Mosc N₂ | **takožde**] t(a)koe Vat₅ Mosc | **negodovavše**] negodovaše
 Vat₅ Mosc negodovavav'še N₂ | **prêmo**] premo N₂ | **pogrebeniju**] pogrêbeniju Mosc N₂ |
prêblazi] preblazni Vat₅ Mosc preblazi N₂
⁴⁹ **onihъ**] onêhъ Vat₅ Mosc N₂ | **êrosti**] êkosti Vat₅ Mosc N₂ | **skupostъ**] s'kupivъ Vat₅ Mosc
 | **prêbivaše**] prebivaše Vat₅ Mosc N₂ | **vъ**] *om.* Vat₅ k N₂ | **zlobê**] zlobi Vat₅ Mosc | **k'**
zasadamъ] k' zasadomъ Vat₅ k' zasêdê N₂ skaza sadomъ(!) Mosc *ad insidias* | **graenъ**]
 grajanъ Vat₅ Mosc

5 ¹Va ono vrême An'tiohъ drugo pošastie ugotova v' Ejupat' · ²priklju-
 či že se i vъ vsemъ Er(u)s(o)l(i)mê i v gradêhъ Ijudêi d(ь)ni · ĸ̄ (=40) po
 vzdusêhъ kon'nici rastêčuče se pozlačeni rizi imêjuče · i kop'ê lêki zastupi
 429d oružne · ³i toke kone po redu raspravleni iz'šastiê biti sublizъ i čitovъ ganutiê
 · i šlêmovъ množastvo meč'mi stêšnenimi · i sulicъ udor'ce · i zlatihъ oru-
 žie lačannoe · vsakogože plemene branъ · ⁴Česo radi vsi molahu · v do-
 bro pokaznê obratiti se · ⁵Na egda lažanъ glasъ iz'salъ bê · lêki životomъ
 iz'stupil' bi An'tiohъ · poêtimi Êzonъ tisuče muži · || vnezapu zaskočilъ
 estъ gradъ · I graêmî^{*54} k miri slêtajučimi se · k poslêt'ku êtimъ gradomъ ·
 Menalausъ pobêže v tvrđbъ · ⁶Azonъ že ne pračaše · v roboi graêmъ svoimъ ·
 ni pomišlaše prospêšstvие protivu bližikamъ · zlo biti^{*55} prêveliko nepriêtele
 a ne graênъ · sebe pobêčje)n'ê êti imuča · ⁷i vladič'stvие vistinu ne udr'ža
 · konac' že zasad' svojih' studъ priêtъ · i bêžavъ paki ide vъ Amanijutъ · ⁸I

¹ **ono**] onozde N₂ | **drugo**] drugoe Vat₅ N₂ | **Ejupat'**] Ĵejip(ь)тъ Vat₅ Mosc

² **i]** om. Vat₅ Mosc N₂ | **vъ**] po Vat₅ Mosc N₂ | **gradêhъ**] gradê Vat₅ Mosc | **Ijudêi**] Judêi
 Mosc N₂ | **vzdusêhъ**] *add.* s'vteniъ Vat₅ Mosc vzdusiъ N₂ | **rastêčuče**] ras'tičuči N₂ |
pozlačeni] pozlačene Vat₅ Mosc | **rizi**] rize Vat₅ Mosc | **imêjuče**] imejuče Mosc | **zastupi**]
add. imuče N₂ | **oružne**] oružie Vat₅ Mosc

³ **toke**] to Vat₅ Mosc | **kone**] koni Vat₅ Mosc N₂ | **redu**] redi N₂ | **raspravleni**] ras'pravlene
 Vat₅ Mosc ras'prav'leno N₂ | **iz'šastiê**] isašastiê Vat₅ Mosc iz'šastie N₂ | **čitovъ**] čiti N₂
 | **ganutiê**] ganut'ê Vat₅ Mosc N₂ | **šlêmovъ**] š'limomъ Vat₅ Mosc N₂ | **meč'mi**] meči Vat₅
 Mosc | **stêšnenimi**] s'tišnenimi Vat₅ Mosc stes'nenimi N₂ | **sulicъ**] solicъ Vat₅ sulicami N₂
 | **udor'ce**] odor'ce Vat₅ | **oružie**] oruž'i Vat₅ Mosc | **lačannoe**] i lačen'e Vat₅ Mosc lačen'e
 N₂ | **vsakogože**] v'sakogaže Vat₅ Mosc

⁴ **pokaznê**] pokazan'ê Vat₅ Mosc N₂ | **obratiti**] obratite Vat₅ Mosc

⁵ **Na]** Nъ N₂ | **iz'salъ**] izašalъ N₂ | **bê**] bi Vat₅ Mosc | **tisuče**] ne male ċ̣· Vat₅ ne malê ċ̣·
 Mosc malo ne ċ̣· N₂ *non minus mille* | **muži**] m(u)žmi N₂ | **vnezapu**] *praem.* i N₂ | **miri**]
 miru Vat₅ Mosc liru(!) N₂ | **k poslêt'ku êtimъ gradomъ**] om. Vat₅ Mosc | **poslêt'ku**]
 poslêd'ku N₂ | **Menalausъ**] Milaušъ Vat₅ Menelaušъ Mosc N₂

⁶ **Azonъ**] Êzonъ Vat₅ *add.* v roboi Mosc N₂ | **graêmъ**] grajam' Vat₅ Mosc graênomъ N₂ |
ni] ne Vat₅ Mosc | **prospêšstvие**] prospêšstvие Vat₅ prospêšas'tvие Mosc prospêšastvие
 N₂ | **prêveliko**] preveliko mane Vat₅ Mosc preveliko *add.* Menelauša N₂ | **nepriêtele**]
 nepriêt(e)li Vat₅ Mosc N₂ | **a]** i Vat₅ Mosc N₂ | **graênъ**] grajamъ Vat₅ Mosc | **sebe**] sebê Mosc
 N₂ | **pobêčje)n'ê**] pobêždenъ N₂

⁷ **vladič'stvие**] veličastviê Vat₅ Mosc | **bêžavъ**] bêžacъ Vat₅ Mosc N₂ | **ide**] otide Vat₅ Mosc
 N₂ | **Amanijutъ**] Manitъ Vat₅ Mosc Amanitъ N₂

⁸ **I poslêt'ku**] K' poslêdku Vat₅ Mosc N₂ | **Efezъ**] Efesъ N₂ | **Arerete**] Arareve Vat₅ Mosc
 Arete N₂ *Arata* | **Arabovъ**] ot Rabovъ Vat₅ Mosc | **vsêmi**] vsêmi Vat₅ Mosc N₂ | **nenavidenъ**]
 nenavidanъ Vat₅ Mosc N₂ | **otbêžacъ**] otbêžnikъ Vat₅ Mosc N₂ | **prokletikъ**] preokletihъ

- poslêt'ku v Efezъ zatvoreнь · ot Arerete Arabovъ sil'nika · bêže iz' grada v gradъ vsêmi nenavidень · êko otbêžacъ zakonovъ i prokletikъ · lêki otč'stvîê
- 430a** i graêнь vraždenikъ · v' Ejuptъ izrinutъ b(i)si . ⁹Iže množehъ || iz' otačastviê svoego izagnalъ bêše · v tuei stranê pogibe · v Lacedêmonie pošadъ · lêki bližič'stvie on'dê · i pribêžiča hote imêti ¹⁰iže pogrebenie otvrgalъ bêše mnogoe · uvê i neoplakanъ i nepogrebenъ · otmečet se pogrebeniê ni stranue^{*56} · ni ot(ъ)č(ask)u grobu pričecenъ · ¹¹Simi takoe dêênimi · pod'zoritъ b(i)si c(êsa)ръ · družbu imêjučihъ ostaviti^{*57} Ijudêi · i sego radi pošadъ iz' Ejupta · i sverêpnimi dusi gradъ vistinu oruženiemъ priêtъ · ¹²povelê že voinomъ ubiti ne prostiti srêtajučimъ i po domêhъ hodeče ras'sêkati · ¹³I ubiêhu ubo junoti i star'ce · ženamъ i čedomъ izv'r'ženie · dêv že i otročičъ semrtъ ·
- 430b** ¹⁴Bêhu^{*58} že vsêhъ trimъ d(ъ)nemъ o||samъ desetъ tisuči ub'eniъ · i četiri deseti tisuči êtihъ · ne mane že prodaniъ · ¹⁵Na ni siê dovlêjutъ · dr'znulъ bisi

-
- Vat₅ Mosc | **otč'stvîê**] otč'stvîê Vat₅ otačast'viê Mosc *praem.* ot N₂ | **graêнь**] grajapъ Vat₅ graždapъ N₂ | **vraždenikъ**] vraždénikъ Mosc | **Ejuptъ**] Ejípatъ Vat₅ Mosc Ĵur(a)тъ N₂ | **izrinutъ**] izvřenъ N₂
- ⁹ **množehъ**] množê N₂ | **otačastviê**] otoč(ъ)stviê N₂ | **izagnalъ**] izrinulъ N₂ | **v tuei**] tu Vat₅ Mosc tue N₂ | **stranê**] stran'no Vat₅ Mosc N₂ | **Lacedêmonie**] Lacêdêmonie Vat₅ N₂ | **bližič'stvie**] bližičastvi Vat₅ Mosc | **pribêžiča**] pribêžiče Vat₅ Mosc *om.* N₂ | **hote**] hotê Vat₅ N₂ | **imêti**] imetî Mosc *praem.* on'dê N₂
- ¹⁰ **iže**] *praem.* lêki N₂ | **mnogoe**] mnogie Vat₅ Mosc mnogi N₂ | **uvê i**] utêšene Vat₅ Mosc uvi i N₂ | **neoplakanъ**] oplakanъ Vat₅ Mosc | **nepogrebenъ**] pogrebenъ Vat₅ Mosc | **pogrebeniê**] pogrebenê Vat₅ pogrebene Mosc pogreben'ê N₂ | **ni**] ne N₂ | **pričecenъ**] pričestанъ N₂
- ¹¹ **taoe**] t(a)koežê Vat₅ Mosc t(a)ko N₂ | **dêênimi**] dêênî N₂ | **družbu**] sdružbu Vat₅ Mosc združbu N₂ | **Ijudêi**] Ĵudêovъ Vat₅ Mosc Ijudêovъ N₂ | **sverêpnimi**] sverêpêmi Vat₅ sverepimi Mosc svêrepnimi N₂ | **oruženiemъ**] oružii Vat₅ Mosc N₂
- ¹² **ne**] i Vat₅ Mosc i ni N₂ | **domêhъ**] domehъ Mosc | **hodeče**] v'shodeče Vat₅ Mosc vhodeče N₂ | **ras'sêkati**] rěssêkati Vat₅ ras'sekati Mosc
- ¹³ **I ubiêhu**] bivahu poboï Vat₅ Mosc Bivahu ... poboï N₂ *Fiebant ... caedes* | **junoti**] junotъ Vat₅ Mosc | **star'ce**] starêšínъ Vat₅ starišínъ Mosc starêšen' že N₂ | **ženamъ**] ženъ Vat₅ Mosc *om.* N₂ | **čedomъ**] čed' Vat₅ Mosc N₂ | **izvr'ženie**] izvř'žen'ê Vat₅ Mosc N₂ | **semrtъ**] s'mrti Vat₅ semrti Mosc N₂
- ¹⁴ **vsêhъ**] vs(ê)мъ Vat₅ Mosc N₂ | **trimъ**] tri Vat₅ Mosc N₂ | **d(ъ)nemъ**] d(ъ)nevemъ Vat₅ Mosc d'ne N₂ | **osamъ desetъ**] ·ô· Vat₅ Mosc N₂ | **tisuči**] ·č· Vat₅ Mosc tisučъ N₂ | **ub'eniъ**] ub'eni Vat₅ N₂ | **četiri deseti**] ·Ĵ· Vat₅ Mosc N₂ | **tisuči**] ·č· Vat₅ Mosc tisučъ N₂ | **êtihъ**] sužni Vat₅ Mosc sužnihъ N₂ | **prodaniъ**] prodani Vat₅ N₂
- ¹⁵ **Na ni**] neže Mosc | **tako**] t(a)koe Vat₅ Mosc N₂ | **s(ve)têišee**] s(ve)têišuju Vat₅ Mosc N₂ | **Menelausъ**] Menealумъ Vat₅ Mosc Menelausomъ N₂ | **zakonu**] zakono *add.* oti Vat₅ vtai zakonovъ N₂ zak(o)na Mosc | **prêdatelъ**] predat(e)лъ Vat₅ N₂ v'tai predat(e)лъ Mosc

tako vniti v crêkŭvŭ · vsee z(e)mle s(ve)têišee · Menelausŭ voditelemŭ · iže zakonu i otčŭstviê bilŭ estŭ prêdateľ · ¹⁶I grêšnima rukama priemŭ s(ve)tie sasudi · iže ot inêhŭ crêkavŭ i gradovŭ bêhu položeni · ka urešeniju mêsta i sl(a)vê vsakŭ sŭsegaše nedostoino i poskvrnevaše · ¹⁷Tako utudždenŭ misliju Antiohŭ ne smatraše da grêhŭ radi obitajučihŭ v gradê · v malê g(ospod)ŭ bil' bi razgnêval se · Česo radi i priključi se · prêmo mêstu prêzrêniê · ¹⁸Ače bo inako ne priključilo se bi ihŭ · mnogimi grêsi biti ob'vitihŭ · êkože

430c Eliodorŭ iže || poslanŭ b(i)si ot Seleoka c(êsa)ra oplêniti mêden'nik' i si abie prišadŭ terenŭ vistinu i otgnanŭ bil' bi ot dr'znoveniê · ¹⁹Vistinu ne mêsta radi ljudi · na ljudi radi · g(ospod)ŭ mêsto izbralŭ estŭ · ²⁰Togo radi že i to mêsto pričestnikŭ stvorenŭ estŭ za zalihŭ plŭka posľed že drugŭ dobrihŭ · Iže ostavljen' estŭ v gnêvê b(og)a vsemogučago · paki vŭ veliemŭ b(o)ži primirenii · s previsokoju sl(a)voju vzeset se · ²¹Ibo An'tiohŭ tisuči osmŭ desetŭ otnetimi iz' cr(ŭ)kve talanti · edro vŭ Antiohiju vrati se · mne sebe ot gr'dine v z(e)mľju vistinu ka korableniju · pučinu že k^{*59} puta dêêniju privesti imuča

¹⁶ **I]** *om.* N₂ | **grêšnima]** grêhovitêma Vat₅ Grêhovitima N₂ | **priemŭ]** priêmŭ Vat₅ Mosc N₂ | **sasudi]** sŭsudi N₂ | **inêhŭ]** inehŭ Mosc nihŭ N₂ | **crêkavŭ]** cr(ŭ)k(ŭ)vŭ Mosc N₂ | **gradovŭ]** sudŭ N₂ | **ka]** k' Vat₅ kŭ N₂ | **urešeniju]** urêšeniju Mosc | **i sl(a)vê]** *om.* Vat₅ Mosc | **vsakŭ]** v'sa Vat₅ Mosc *om.* N₂ | **sŭsegaše]** sasegaše Vat₅ Mosc sŭsêgaše N₂ | **poskvrnevaše]** poskrunevaše N₂

¹⁷ **misliju]** misal'ju Vat₅ Mosc | **v malê]** malê Vat₅ Mosc mali N₂ | **i]** *om.* Vat₅ | **prêzrêniê]** prizrên'e Vat₅ Mosc prizren'e N₂

¹⁸ **bo]** li Vat₅ Mosc N₂ | **ne]** *om.* N₂ | **ihŭ]** i Vat₅ Mosc | **mnogimi]** mnozimi Vat₅ N₂ | **ob'vitihŭ]** ob'vitêhŭ Vat₅ ob'vitehŭ Mosc | **Eliodorŭ]** Eliodorŭ Vat₅ Mosc N₂ | **b(i)si]** *om.* N₂ | **Seleoka]** Seleuka Vat₅ Mosc N₂ | **mêden'nik'** medin'nikŭ Vat₅ miden'nika N₂ | **si]** ta N₂ | **abie]** *om.* Vat₅ Mosc N₂ | **otgnanŭ]** otagnanŭ Vat₅ | **dr'znoveniê]** dr'znovêniê Mosc

¹⁹ **mêsta]** mesta Mosc | **ne mêsta radi ljudi]** *add.* iz'bra Mosc | **na]** nŭ N₂ | **izbralŭ]** izabralŭ N₂

²⁰ **to mêsto]** v tomŭ mêstê N₂ | **stvorenŭ]** *om.* N₂ | **za]** *om.* Vat₅ Mosc N₂ | **zalihŭ]** zlihŭ N₂ | **že]** iže Vat₅ *add.* plka budetŭ Vat₅ N₂ | **drugŭ]** druga N₂ | **dobrihŭ]** *praem.* i Vat₅ *et* | **vŭ]** va Vat₅ da Mosc | **b(o)ži]** b(o)žiemŭ Vat₅ Mosc b(o)žii N₂ | **primirenii]** primêren'i Vat₅ primeren'i Mosc | **previsokoju]** prevelikoju Vat₅ Mosc N₂ | **vzeset]** vz'nese Mosc

²¹ **An'tiohŭ]** *add.* v(i)st(i)nu N₂ | **tisuči]** tisučŭ N₂ | **osmŭ desetŭ]** ·ô· *add.* vêstitŭ Vat₅ ·ô· *add.* vistitŭ(!) Mosc ·ô· N₂ | **iz']** ot Vat₅ Mosc | **edro]** skoro Vat₅ Mosc | **vrati]** vzvrati Vat₅ Mosc N₂ | **mne]** mene Vat₅ Mosc | **vistinu]** *om.* Vat₅ Mosc N₂ | **ka]** *om.* Vat₅ Mosc k' N₂ | **korableniju]** k'rablenju Vat₅ Mosc | **pučinu]** počinu Vat₅ N₂ | **dêêniju]** dêên'ju Mosc | **skvozê]** skozê Vat₅ Mosc skozi N₂ | **vznesenie]** v'znesen'e Vat₅ N₂

- 430d** · skvozê misli vznesenie · ²²Ostavi že nastav|niki ka umučeniju Ijuda Er(u)s(o)l(i)ma vistinu Filipa rodomъ Friga · običai nem(i)l(o)stivêišago ego samogo · ot negože postavlennъ bisi · ²³V*⁶⁰ Gazirimi že Andron'ika i Menelaa · iže teže neže proči nastoêhu graêmъ · ²⁴Egdaže protivannъ bil bi protiv' Ijudêomъ posla nenavistnago vladiku Apoloniê s vojn'stvomъ · i dvêma tisučema · povelêvnъ emu vse svr'šenago vzrasta ubiti · ženi i junoti prodati · ²⁵iže egda prišalbъ bête v' Er(u)s(o)l(i)mbъ · mirъ pokazue poči · daže do d(ь)ne s(ve)tago soboti · I togda prazdnujučimъ Ijudêomъ svoimъ povelê oružiti se · ²⁶Vsêhъ že vkupъ iže na pozoriče prišli bêhu posêče · i po gradu têče sa oružnimi*⁶¹ || i bezmêr'noe množastvo pomori · ²⁷Ijuda že Mahabêi iže deseti bête bilъ · otstupilъ v pusto mêsto · ondêže meju zvêr'mi životъ v gorahъ sъ svoimi dêêše · I sena pičeju kr'meče se prebivahu · da ne pričestnici bili bi poskvrneniê ·
- 431a**

²² **nastavniki**] nad'stavnike Vat₅ Mosc nastavnike N₂ | **ka**] k' Vat₅ Mosc kъ N₂ | **umučeniju**] učenju Vat₅ učeniju Mosc | **Er(u)s(o)l(i)ma**] Er(u)s(o)l(i)mêhъ Vat₅ Mosc v Er(u)s(oli)mêhъ N₂ | **Friga**] Firka(!) Vat₅ Mosc N₂

²³ **Gazirimi**] Gazarimi Vat₅ Mosc Gazarim *add.* m(u)že N₂ *Garizim vsc* | **Andron'ika**] Adronika N₂ | **teže**] tieže Vat₅ Mosc | **graêmъ**] grajamъ Vat₅ graêmomъ Mosc grajanomъ N₂

²⁴ **protivannъ**] protivnъ Vat₅ Mosc | **bil bi protiv'**] *om.* N₂ | **Ijudêomъ**] Judêomъ Vat₅ Mosc | **vladiku**] vladat(e)la N₂ | **Apoloniê**] Apolonêê Vat₅ Mosc | **vojn'stvomъ**] vovstvievъ Vat₅ Mosc N₂ | **i dvêma**] ·î· d'vêma Vat₅ N₂ ·î· i ·b· ma Mosc *viginti et duobus* | **ženi**] žene Vat₅ Mosc N₂

²⁵ **prišalbъ**] prišlъ Vat₅ | **bête**] b(i)si Vat₅ Mosc | **Er(u)s(o)l(i)mbъ**] Erazmu(!) Vat₅ Mosc | **pokazue**] pokazavъ N₂ | **do**] k Vat₅ Mosc N₂ | **d(ь)ne**] d(ь)nevi Vat₅ Mosc N₂ | **s(ve)tago**] s(ve)tomu Vat₅ Mosc N₂ | **soboti**] s(o)b(ote) Vat₅ Mosc N₂ | **prazdnujučimъ**] u prazdnovičnimъ Vat₅ Mosc N₂ | **svoimъ**] *om.* Vat₅ Mosc | **oružiti se**] oružie êti Vat₅ Mosc N₂

²⁶ **vkupъ**] *om.* Vat₅ Mosc | **na**] nъ N₂ | **prišli**] izašli Vat₅ Mosc N₂ | **po gradu**] i gradъ Vat₅ Mosc N₂ | **têče**] rastêče Vat₅ Mosc raztiče N₂ | **sa**] sъ N₂ | **oružnimi**] oružnici Vat₅ Mosc N₂

²⁷ **Ijuda že**] juže Vat₅ Mosc *Judas autem* | **deseti**] desti Vat₅ | **otstupilъ**] *add.* b(ê)še Vat₅ *add.* b(ê)še bilъ Mosc | **meju**] mêju Mosc | **zvêr'mi**] zvêri N₂ | **sъ**] sa Mosc | **dêêše**] staše Mosc dêše N₂ | **senâ**] sina Vat₅ Mosc sêna N₂ | **pričestnici**] pričestnice Mosc | **poskvrneniê**] pos'krunenîê Vat₅ Mosc N₂

BILJEŠKE PARAKRITIČKOGA APARATA:

- *¹ *om.* VO SP Vat₁₀ deveto Vb₁ Pad MR₁₆₁ devetoe N₂ dêvetoe Brib ·z̃· toe Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ Vat₁₉ Dab *nono*
- *² ісцѣленѣ VO Vb₁ Pm Drag MR₁₆₁ Vat₁₀ scên(!) Pad Mavr starišinstvi Oxf Vat₅ Mosc Lab₂ N₂ starêšinstvê N₁ starišinstvu PtBr starišinstvo Bar Broz *senatus*
- *³ *om.* VO Pm Vat₁₀ eže Oxf Mosc Lab₂ N₁ N₂ že Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr i Bar Broz
- *⁴ етера VO Drag Vat₁₀ erêê Pm Bar Broz erêi N₂ Vat₁₉ zakonnika Vb₁ Pad MR₁₆₁ Mavr erêovъ Oxf Mosc N₁ erêêvъ Vat₅ erievъ Lab₂ Brib *sacerdotis* V *sacerdotum* vs̃c
- *⁵ *om.* VO SP pr(a)v(e)dni Pm Vat₅ Mosc N₂ prav(e)danъ Lab₂ pravi N₁ *iustus*
- *⁶ *om.* VO o(tъ)ci Oxf Pm ot(ъ)ce Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Vat₁₉ Brib Dab *patres*
- *⁷ Nefi = lat. *nephi* V. Ostali latinski prijevodi imaju *nephte*, *nepta*, *neptas*, *neptan*, *nephtar* prema grč. νέφθαί, νέφθαο što potječe od perz. riječi *nāfti* = nafta. Perzijanci su prvi među starim narodima poznavali naftu. Očito je tekućina, kojom su židovski svećenici poškopili žrtvenik i stvorili čudesnu vatru, bila nafta.
- *⁸ idoli Drag podob'stviê Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ *om.* Brib *simulacra*
- *⁹ *om.* VO Vb₁ Oxf Pm Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ reki Drag Bar Broz *dicens*
- *¹⁰ *om.* VO pr(o)r(o)kъ Vat₅ Drag Mosc Lab₂ N₁ N₂ *propheta*
- *¹¹ karaniê VO ok'rivlae Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ okrivajučiъ Brib *culpans*
- *¹² *praem. deest in breviariis: acturi itaque purificationem scripsimus vobis*
- *¹³ dêli VO dêli Vat₅ Mosc N₁ N₂ Brib deêli Lab₂ *facietis*
- *¹⁴ braki VO brani Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib *proeliis*
- *¹⁵ *om.* VO mastili bi Vat₅ Mosc Lab₂ N₁ N₂ Brib *vindicarent*
- *¹⁶ zapustiti VO zastupiti Vat₅ N₂ *om.* Mosc *adgredi*
- *¹⁷ potrebu VO potrêbu Vat₅ potrebu Mosc N₂ *negotium*
- *¹⁸ posta VO pota Vat₅ Mosc N₂ *sudoris*
- *¹⁹ toli VO vole Vat₅ Mosc N₂ *voluntati*
- *²⁰ sa VO sami Vat₅ Mosc N₂ *ipsi*
- *²¹ učeću VO N₂ učeće Vat₅ učeća Mosc *studentes*
- *²² iusučeniê VO issučen'ê Vat₅ Mosc is'sočen'ê N₂ *executionis*
- *²³ vratečumu VO k'rat(e)čemu Vat₅ N₂ krat'čumu Mosc *brevitati*
- *²⁴ zakonê VO zakoni Vat₅ Mosc N₂ *leges*
- *²⁵ *om.* VO preveliki dari Vat₅ Mosc N₂ *maximis muneribus*
- *²⁶ vshrani VO vse hranenie N₂ vse h(r)ъ(st)êne(!) Vat₅ Mosc *omnes sumptus*
- *²⁷ Apoloniju VO Apolonêi Vat₅ Mosc Apolonii N₂ *Apollonius*
- *²⁸ crêkav' VO Vat₅ Mosc c(êsa)revъ N₂ *regis*
- *²⁹ Vze VO Vse Vat₅ Mosc N₂ *universa*
- *³⁰ varovali(!) VO vêrovali Vat₅ Mosc N₂ *credidissent*
- *³¹ o(tъ)nosimo VO o(tъ)nosima Vat₅ Mosc *deferendo*
- *³² *om.* *cum sacerdotalibus stolis*

- *33 svaraše VO stvaraše Vat₅ Mosc stvaraše se N₂ *efficiebatur*
 *34 odéveno VO N₂ oděni Vat₅ Mosc
 *35 нь(!) i erêju VO Onii Vat₅ Mosc *Oniae*
 *36 še VO se Vat₅ Mosc
 *37 ne VO na Vat₅ Mosc N₂ *sed*
 *38 uboistvie VO Vat₅ ubiistsvie Mosc ubistva N₂ *stultitia*
 *39 pravdê VO Vat₅ *om.* Mosc Lat. tekst glasi: *Sed post Seleuci vitae excessum* i vjerojatno je u lat. predlošku glagoljskih brevijarskih tekstova pisalo *rite* (= pravdê) umjesto *vite* (*vitae*), pa je došlo do pogreške u prijevodu.
 *40 dano VO Vat₅ dani Mosc dane N₂ *dediti*
 *41 dēêhuti VO dēêti Vat₅ Mosc *agere*
 *42 grêviti VO Mosc grêhoviti N₂ *facinorosus*
 *43 kromъ VO kromê Vat₅ Mosc N₂
 *44 tainaê VO va inaê Vat₅ Mosc *in alios*
 *45 prinesena biše s(ve)ti(!) VO prinesena b(i)še · Sutъ Vat₅ Mosc prinesena sutъ N₂ *oblata sunt*
 *46 velič'stvo VO velično Vat₅ Mosc N₂ *magnifice*
 *47 Êtona VO Êzona Vat₅ Mosc N₂ *Iasone*
 *48 *om.* VO ed(ь)нь i drugi Vat₅ Mosc N₂
 *49 *om.* VO An'dronikomъ Mosc
 *50 Ijudêi VO Vat₅ Mosc N₂ *nationes*
 *51 uslišati VO ulišati Vat₅ Mosc N₂ *privari*
 *52 poslanimi že VO Vat₅ Mosc poslani m(u)ži N₂ *missi viri*
 *53 *om.* VO vinu Vat₅ N₂ *causam*
 *54 kolesnicami VO N₂ kolesnica Vat₅ Mosc. Došlo je do zamjene lat. *curribus* (*curris* = kola) i *civibus* (*civis* = građanin).
 *55 Ozlobiti VO zlo biti Vat₅ Mosc N₂ *malum esse*
 *56 stanue VO ni stranue Vat₅ Mosc na stranu N₂ *neque peregrina*
 *57 osvaditi VO ostaviti Vat₅ Mosc N₂ *deserturos*
 *58 têh VO bêhu Vat₅ Mosc N₂ *erant*
 *59 *om.* VO k Vat₅ Mosc N₂ *in*
 *60 A VO V Vat₅ Mosc N₂
 *61 *add.* ·ĩ· (=20) VO

LITERATURA

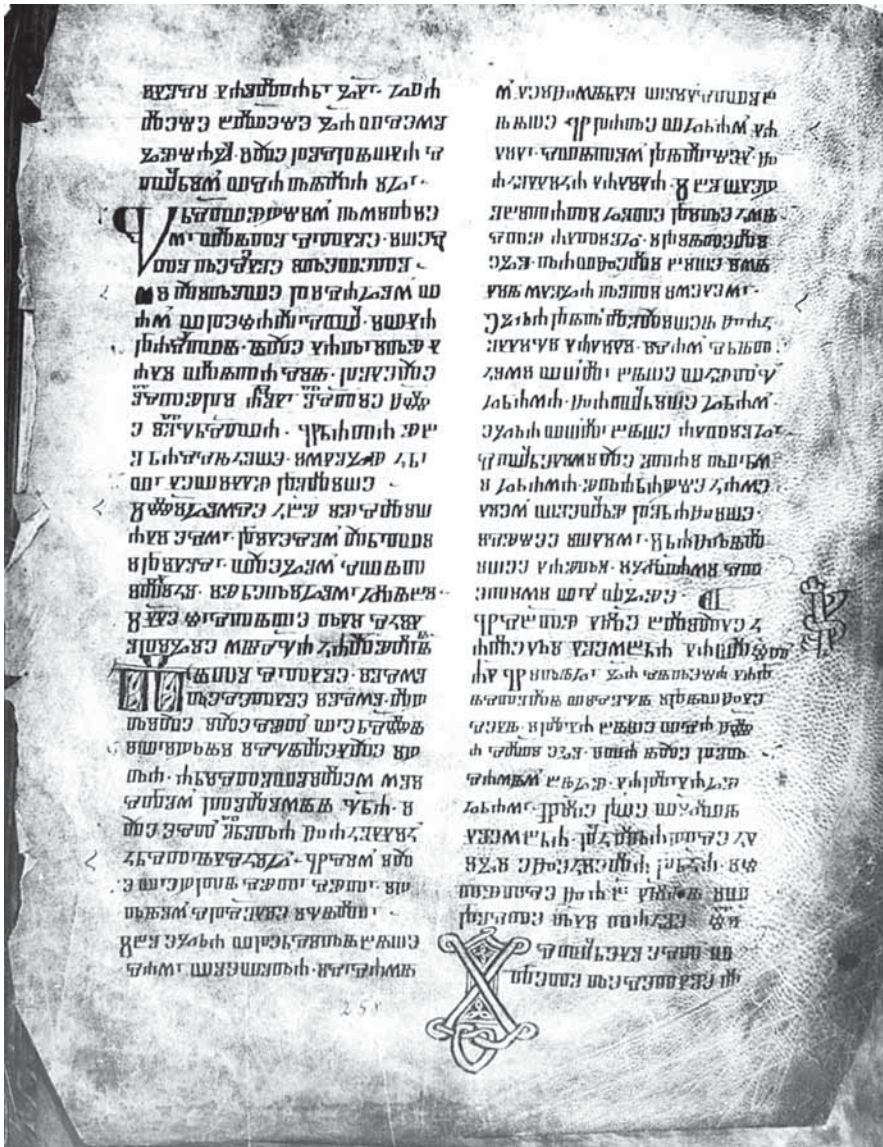
- BADURINA-STIPČEVIĆ, V. 1997. Knjige o Makabejcima u Brevijaru Vida Omišljanina. *Nova Istra* 2: 38-43.
 BADURINA-STIPČEVIĆ, V. 1999. Najstariji tekst hrvatskoglagoljskih Makabejskih knjiga. *Slavia* 68: 256-265.
 BADURINA-STIPČEVIĆ, V. 2005. Passio s. Machabaeorum u hrvatskoglagoljskim brevijarima. *Slavia* 74: 359-366.

- BADURINA-STIPČEVIĆ, V. 2006. *Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti: Prva knjiga o Makabejcima u hrvatskoglagoljskim brevijarima. Slovo 54-55: 5-126.*
- BAKMAZ, I., A. NAZOR, J. TANDARIĆ. 1991. *Brevijar po zakonu rimskoga dvora [1491]. Faksimil+Prilozi.* Zagreb: HAZU i Grafički zavod Hrvatske.
- BERČIĆ, I. 1864-1871. *Ulomci svetoga Pisma obojega uvjeta staroslavenskim jezikom, I-V.* Prag: C. k. dvorna tiskarnica sinovah Bugumila Haase.
- BIBLIJA. 1994. *Biblija.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- BIRKFELLNER, G. 1975. *Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich* (u: *Schriften der Balkankommission – Linguistische Abteilung XXIII*). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- BOTICA, S. 1995. *Biblija i hrvatska kulturna tradicija.* Zagreb: vlast. nakl.
- BREVIJAR. 1997. *Brevijar Vida Omišljanina (1396.-1996.), Radovi sa znanstvenog skupa u Omišlju i Roču. Nova Istra 2: 7-57.*
- DE BRUYNE, D. 1922. *Le texte Grec des deux premiers livres des Machabées. Revue Biblique 31: 31-54.*
- DE BRUYNE, D., B. SODAR, 1932. *Les anciennes traductions latines des Machabées* (u: *Anecdota Maredsolana IV*). Maredsous: Abbaye de Maredsous.
- DAMJANOVIĆ, Stj. 1984. *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša.* Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- DAMJANOVIĆ, Stj. 1993. *Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika. Croatica 37-38-39: 93-106.*
- DAMJANOVIĆ, Stj. 2000. *Staroslavenski glasovi i oblici.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DELCOR, M. 1989. *The Apocrypha and Pseudoepigrapha of the Hellenistic Period.* W. D. Davies, L. Finkelstein (ur.). *The Cambridge History of Judaism II.* Cambridge: Cambridge University Press, 409-503.
- DIVKOVIĆ, M. 1980. *Latinsko-hrvatski rječnik.* Zagreb: Naprijed.
- DORAN, R. 1981. *Temple Propaganda: The Purpose and Character of 2 Maccabees*, (u: *The Catholic Biblical Quarterly, Monograph Series 12*). Washington D.C.: The Catholic Biblical Association of America.
- DŽUROVA, A., K. STANČEV, M. JAPUNDŽIĆ. 1985. *Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека / Catalogo dei manoscritti slavi della Biblioteca Vaticana*, София: СВЯТ.
- FISCHER, B. 1985. *Zur Überlieferung altlateinischer Bibeltexte im Mittelalter, Lateinische Bibelhandschriften im frühen Mittelalter. Vetus Latina 11: 404-421.*
- FOSTER, P. M. 1995. *The Church Slavonic Translation of Maccabees in the Gennadij Bible 1499.* (disertacija u rukopisu). New York: Columbia University.
- FOSTER, P. M. 1996. *Croatian Language Elements in the Russian Church Slavonic Translation of Maccabees in the Gennadij Bible.* Stj. Damjanović (ur.). *Prvi*

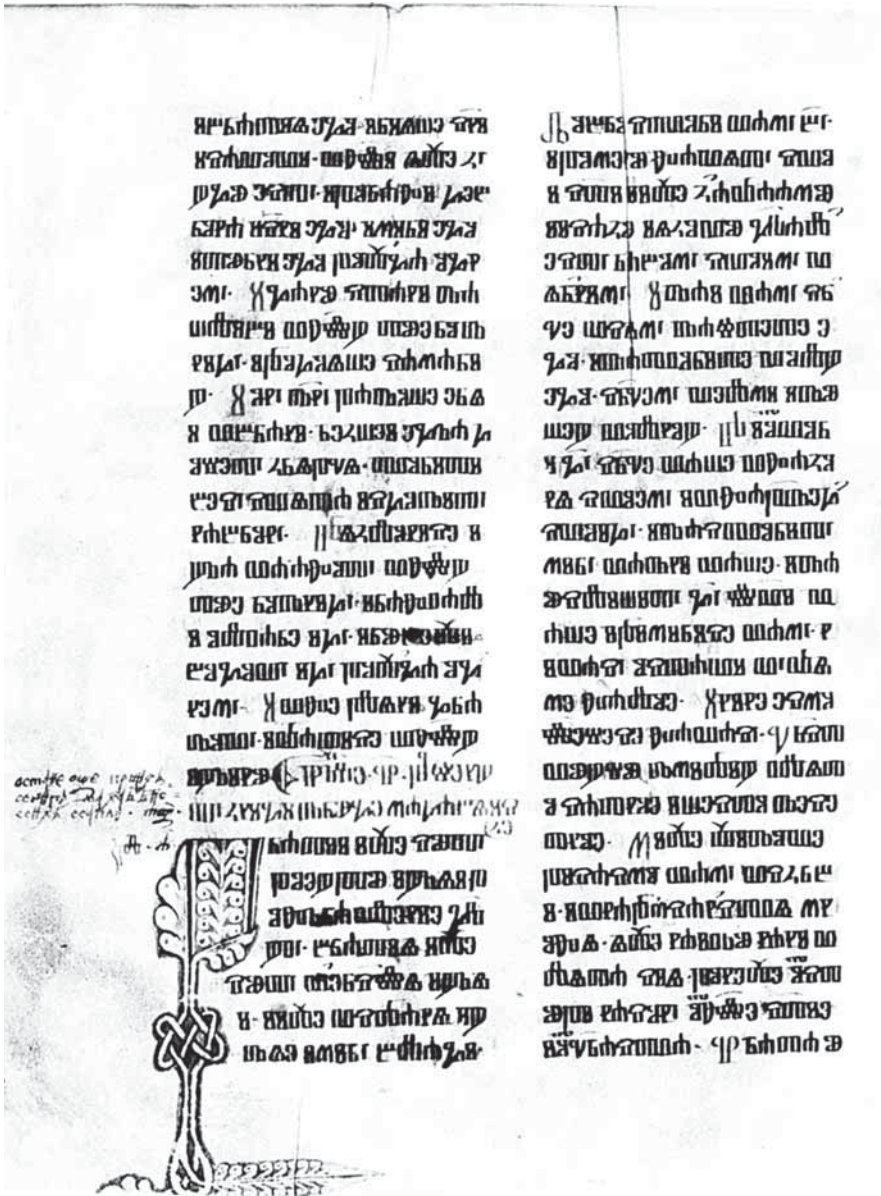
- hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova I.* Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 557-567.
- FRANOLIĆ, B. 1994. *Croatian Glagolitic Printed Texts (Recorded in the British Library General Catalogue)*. London: Croatian Information Centre.
- FUČIĆ, B. 1996. *Vid Omišljanin*. Omišalj i Roč: općina Omišalj, grad Buzet i Katedra Čakavskog sabora Roč.
- GORTAN, V., O. GORSKI, P. PAUŠ. 1979. *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- GRABAR, B. 1984. Tiskani glagoljski Baromićev brevijar. *Slovo* 34: 159-180.
- GRABAR, B. 1986. Ćirilometodski i staroslavenski prijevodi u hrvatskoglagoljskim prijepisima. *Slovo* 36: 87-94.
- HABICHT, C. 1976. *Historische und legendarische Erzählungen. 2. Makkabäerbuch, Jüdische Schriften aus hellenistisch-römischer Zeit 1*. Gütersloh: Verlagshaus Gerd Mohn.
- HADERKA, K. 1964. Сочетания субъекта, связанного с инфинитивом, в старославянских и церковнославянских памятниках. *Slavia* 33: 505-533.
- HAMM, J. 1987. Макабейските книги (оценка). *Кирило-методиевски студии* 4: 254-258.
- HERCIGONJA, E. 1983. *Nad iskonom hrvatske knjige*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- HERCIGONJA, E. 1994. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- JAPUNDŽIĆ, M. 1955. Glagoljski brevijar iz g. 1465 (Vaticano-Slavo 19). *Radovi Staroslavenskog instituta* 2: 155-192.
- LEWIS, C. T., C. SHORT. 1969. *A Latin Dictionary*. Oxford: At the Clarendon Press.
- LOEWE, R. 1970. The Medieval History of the Latin Vulgate, W. D. Davies, L. Finkelstein (ur.). *The Cambridge History of the Bible II*. Cambridge: Cambridge University Press, 102-154.
- MAREŠ, V. F. 1963. Grečkij jazyk v slavjanskih kul'turnyh centrah Čehii XI veka. *Byzantinoslavica* 24: 247-250.
- MAREVIĆ, J. 2000. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik I, II*. Zagreb: Marka i Matica hrvatska.
- MIHALJEVIĆ, M. 1997. Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396. godine. *Filologija* 29: 119-138.
- MIHALJEVIĆ, M. 2005. Sveti Pavao u Kopru i druge glagoljaške ludorije. Stj. Damjanović (ur.). *Drugi Hercigonjin zbornik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 283-290.
- MIKLOSICH, F. 1963. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Aalen: Scientia Verlag.
- MILČETIĆ, I. 1911. *Hrvatska glagoljska bibliografija. Starine JAZU* 33. Zagreb: JAZU.

- NAZOR, A. 1978. *Zagreb – riznica glagoljice: katalog izložbe*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.
- NAZOR, A. 1993. Hrvatskoglagoljske inkunabule. U povodu 500. obljetnice brevijara Blaža Baromića (1493-1993). *Croatica* 37-38-39: 229-257.
- NAZOR, A. 1997. Uz obilježavanje 600. obljetnice Brevijara Vida Omišljanina. *Nova Istra* 2: 16-21.
- NAZOR, A. 1998. The Bible in Croato-Glagolitic Liturgical Books, J. Krašovec (ur.). *Interpretation of the Bible*. Ljubljana, Sheffield: SANU i Sheffield Academic Press, 1031-1037.
- NAZOR, A. 2000. Uvod. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije – Lexicon linguae slavonicae redactionis croaticae, sv. 1, a-vrêdb*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- OBERŠKI, J. 1964-65. *Komentar Druge knjige Makabejske*. Zagreb: Rimokatolički bogoslovni fakultet (ciklostil).
- PANTELIĆ, M. 1965. Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460. *Slovo* 15-16: 94-149.
- PANTELIĆ, M., A. NAZOR. 1977. *II. novljanski brevijar. Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495. Fototipsko izdanje. Uvod. Bibliografija*. Zagreb: Staroslavenski institut »Svetozar Ritig« i Turistkomerc.
- PENKOVA, P. 1995. Moravizmi, *Kirilo-metodievaska enciklopedija, II*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, 719-722.
- REINHART, J. M. 1980. Methodisches zu den lexikalischen Bohemismen im Tschechisch-Kirchenslavischen am Beispiel der Homilien Gregors des Großen. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 26: 46-102.
- REINHART, J. 1990.a. Najstarije svjedočanstvo za utjecaj Vulgate na hrvatskoglagoljsku Bibliju. *Slovo* 39-40: 45-52.
- REINHART, J. 1990.b. Eine Redaktion des kirchenslavischen Bibeltextes im Kroatien des 12. Jahrhunderts. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 36: 193-241.
- RIBAROVA, Z. 1997. Značenje starozavjetnih čitanja u Brevijaru Vida Omišljanina. *Nova Istra* 2: 34-37.
- RJEČNIK. 2000. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije – Lexicon linguae slavonicae redactionis croaticae, sv. 1, a-vrêdb*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- RJEČNIK. 2007. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije – Lexicon linguae slavonicae redactionis croaticae, 14, gorši-danъ*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- RJEČNIK JAZU. 1880/1882-1975. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 1-23*. Zagreb: JAZU.
- QUENTIN, H. et al. (ed.). 1926-. *Biblia sacra iuxta latinam Vulgatam versionem*. Roma.
- SABATIER, P. 1743. (reprint 1976). *Bibliorum sacrorum latinae versiones antiquae seu Vetus Italica*. Turnhout: Brepols.

- SIMEON, R. 1969. Neologizam, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I.* Zagreb: Matica hrvatska.
- SLOVNÍK. 1958-1997. *Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae palaeoslovenicae.* Praha: ČSAV.
- STIPČEVIĆ, V. 1999. *Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti*, (disertacija u rukopisu). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- SUTCLIFFE, E. F. 1948. The Name »Vulgate«. *Biblica* 29: 345-352.
- ŠTEFANIĆ, Vj. 1960. *Glagoljski rukopisi otoka Krka. Djela JAZU 51.* Zagreb: JAZU.
- ŠTEFANIĆ, Vj. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije I.* Zagreb: JAZU.
- TADIN, M. 1953. Glagolitic Manuscripts in the Bodleian Library. *Oxford Slavonic Papers IV*: 152-156.
- TALMON, S. 1970. The Old Testament Text. P. R. Ackroyd, C. F. Evans (ur.). *The Cambridge History of the Bible I.* Cambridge: Cambridge University Press, 159-198.
- TANDARIĆ, J. 1977. Hrvatskoglagoljski padovanski brevijar. *Slovo* 27: 129-147.
- TANDARIĆ, J. L. 1993. *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevacica trećoredaca.
- TKADLČÍK, V. 1977. K datování hlaholských služeb o sv. Cyrilu a Metoději. *Slovo* 27: 85-128.
- VAJS, J. 1910. *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský, (Prvý breviář Vrbnický).* Prag: Nákladem Krá. české společnosti nauk.
- VULGATA. 1926-1987. *Biblia Sacra iuxta Latinam Vulgatam Versionem ad codicum fidem, cura et studio Monachorum Abbatiae Pont. S. Hieronymi in Urbe O.S.B. Romae: Typis polyglottis Vaticanis.*
- WEBER, R. 1995. Makkabäerbücher. *Neues Bibel-Lexikon II.* Zürich, Düsseldorf: Benziger, 690-696.

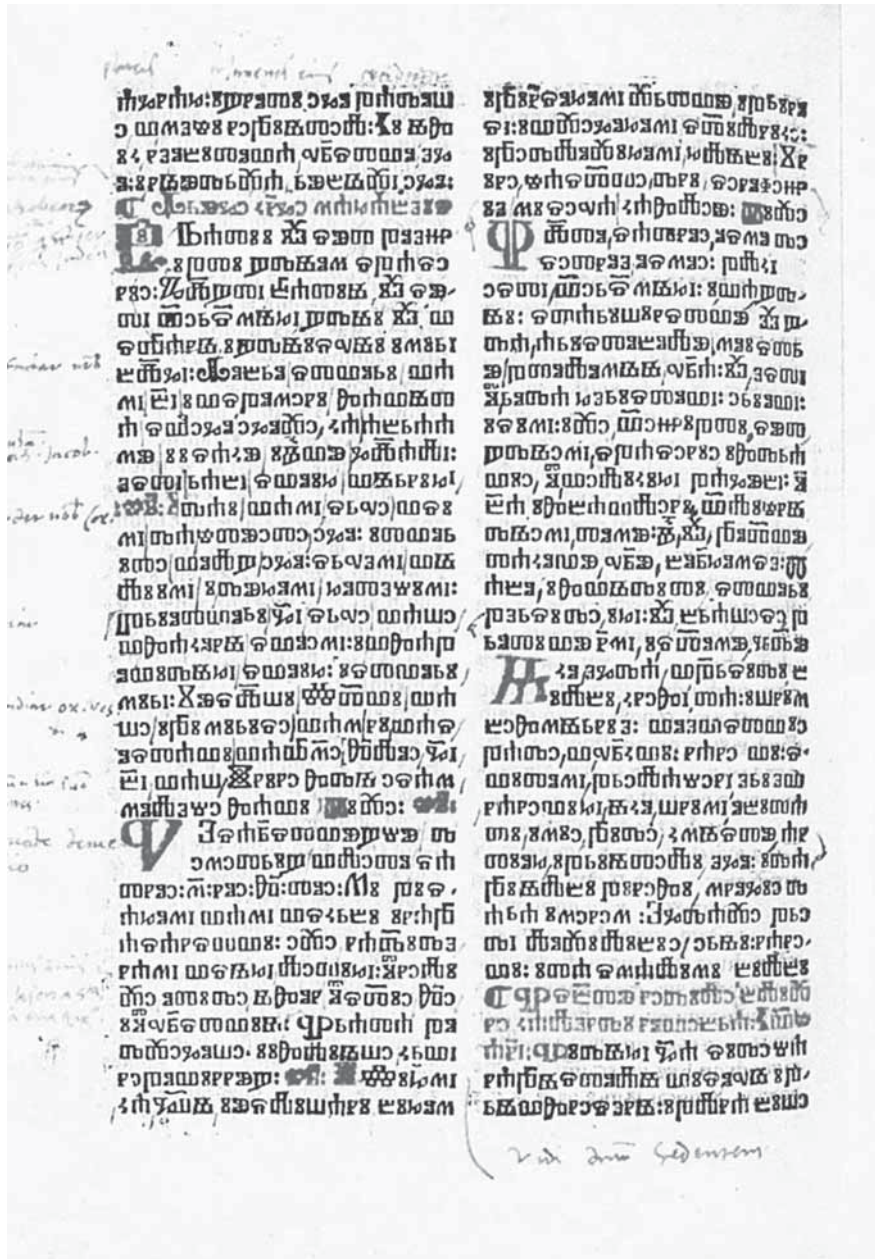
Slika 1. I. vrbnički brevijar, 13./14. st., f. 258.
 Fig. 2. The First Vrbnik Breviary, 13/14 c., f. 258.

Slika 2. Brevijar Vida Omišljanina, 1396, f. 421.
 Fig. 2. The Breviary of Vitus of Omišalj, 1396, f. 421.

Slika 3. Bribirski brevijar, 1470, f. 84.
Fig. 3. The Bribir Breviary, 1470, f. 84.

Slika 4. Prvotisak brevijara, 1491, f. 177v.
Fig. 4. Editio Princeps Breviary, 1491, f. 177v.

S u m m a r y

THE BOOKS OF THE MACCABEES IN THE CROATIAN GLAGOLITIC LITERATURE: THE SECOND BOOK OF THE MACCABEES IN THE CROATIAN GLAGOLITIC BREVIARIES

The *Second Book of the Maccabees* (2 Macc) was originally written in the Greek language at the end of the 2nd century BC and have been preserved also in the later translations Latin, Syrian, Aramaic etc. The readings from 2 Macc may be found in 21 Croatian Glagolitic Breviaries in the period from the 13/14th to the middle of the 16th century. Four breviaries: *The Fifth Vatican Breviary*, *The Breviary of Vitus of Omišalj*, *The Moscow Breviary* and *The Second Novi Breviary* have the longest readings, five of fifteen original chapters. Two translation mainstreams are evident. The texts in *The Breviary of Vitus of Omišalj* and the shorter texts in *The First Vrbnik Breviary*, *The Breviary of Padova*, *The Breviary of Pašman*, *The Breviary of Draguč*, *The Breviary MR 161*, *The Mavar's Breviary*, *The Tenth Vatican Breviary*, and *The Breviary from St. Peter's Archive in Rome* mainly belong to the first translation mainstream from Krk-Istrian group known by the traditional Old Testament translations. The second mainstream consists of the readings in the breviaries from the Zadar and Krbava regions with texts adapted to, or translated from *Vulgata*. These are longer readings in *The Fifth Vatican Breviar* and *The Moscow Breviary*, and shorter readings in *The Oxford*, *The First Novi*, *The Dabar Breviary*, *The Second Ljubljana Breviary* and *The Editio Princeps Breviary*. The texts in *The Second Novi Breviary*, *The Nineteenth Vatican Breviary*, *The Bribir Breviary*, *Baromić's Breviary* and *Brozić's Breviary* belong to the midstream that partially coincides with the first mainstream and partially with the second. The basic Croatian Glagolitic texts belonged to the *Vulgata* Latin codices, close to the corrected codices of the »Paris Bible« from the 13th century. According to the text characteristics 2 Macc belongs to that layer of the Croatian Glagolitic translation which is not from Sts. Cyril and Methodius tradition but was created more recently according to the Latin liturgy. The Glagolitic text from *The Vitus of Omišalj Breviary* is published in the Latin script transliteration with a critical apparatus with variants from all other breviaries.

Key words: Books of the Maccabees, Second Book of the Maccabees, Croatian Glagolitic Breviaries, Vitus of Omišalj Breviary, Croatian Glagolitic translations from Latin, Vulgata

Translated by Marica Čunčić

Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenoga projekta »Hrvatska i europska književnost srednjega vijeka«, provođenoga uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 31. III. 2009.

Autor: Vesna Badurina-Stipčević

Prihvaćen: 19. V. 2009.

Staroslavenski institut

Demetrova 11

HR - 10000 Zagreb